

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PRÁVNICKÁ FAKULTA

KATEDRA OBČANSKÉHO PRÁVA

**Základní zásady ochrany práv dítěte v
českém a anglickém právu**

Disertační práce

2011/2012

JUDr. Markéta Millerová

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou disertační práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Podpis

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala své školitelce, Doc. JUDr. Sentě Radvanové, Csc., nejen za vedení celým doktorským studiem a za poskytnutí mnoha podnětných rad a doporučení, ale i za čas, který mi vždy ochotně věnovala. Řada postřehů z našich vzájemných rozprav nad zkoumanou problematikou se odrazila i v této disertační práci.

Můj velký dík patří i mému muži, který mi pomohl především s formální úpravou předkládané práce.

Obsah

1. Úvod.....	1
1.1. Vymezení problematiky a volba tématu.....	1
1.2. Cíl práce a volba metody.....	5
2. Základní charakteristika českého a anglického právního systému.....	7
2.1. Kontinentální právní systém versus právní systém angloamerický.....	7
2.2. Územně-správní uspořádání České republiky a Spojeného království.....	11
3. Vymezení základních pojmů.....	13
3.1. Dítě.....	13
3.2. Rodičovská zodpovědnost.....	16
3.2.1. Rodina a rodinné prostředí.....	16
3.2.2. Rodičovství.....	18
3.2.3. Rodičovská zodpovědnost	25
3.3. Práva dítěte – dítě jako nositel práv.....	28
4. Hierarchie právních předpisů upravujících práva dítěte.....	35
4.1. Obecně.....	35
4.2. Postavení úmluv o lidských právech v právních řádech obou zemí.....	36
4.3. Vliv evropského práva – principy evropského rodinného práva.....	37
4.4. Základní předpisy na ochranu dětí a rodiny.....	39
5. Úmluva o právech dítěte a Evropská úmluva o ochraně základních práv a svobod.....	44
5.1. Obecně.....	44
5.2. Úmluva o právech dítěte	45
5.3. Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod	50
6. Vnitrostátní předpisy.....	58
6.1. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí.....	58
6.2. Children Act 1989.....	60
7. Základní principy ochrany práv dítěte	63
7.1. Obecně.....	63
7.2. Zájem a blaho dítěte.....	64
7.3. Prevence, poradenství a pomoc rodině, oznamovací povinnost.....	66
7.4. Welfare principle, non-delay principle, no-order principle.....	68

7.5. Dílčí závěr.....	72
8. Adresáti ochrany.....	76
8.1. Dítě v ohrožení.....	76
8.2. Children at risk.....	78
9. Orgány poskytující ochranu.....	81
9.1. Orgány sociálně-právní ochrany dětí a soudy.....	81
9.2. Local authorities (orgány místní správy), family division of High court (rodinné kolegium Vrchního soudu).....	84
9.3. Dílčí závěr.....	91
10. Systém péče o ohrožené děti.....	93
10.1. Opatření na pomoc rodině a ochranu ohroženého dítěte.....	93
10.1.1. Preventivní a poradenská činnost.....	93
10.1.2. Výchovná opatření.....	96
10.1.3. Okamžitá pomoc dítěti bez péče přiměřené jeho věku.....	97
10.1.4. Poručenství a opatrovnictví.....	100
10.1.5. Ochrana dětí trpících syndromem CAN (Child Abuse and Neglect).....	102
10.2. Orders - opatření.....	104
10.2.1. Ochrana „potřebného dítěte“.....	104
10.2.2. Care and supervision order – rozhodnutí o péči a o dohledu.....	106
10.2.3. Emergency protection order a Child assessment order – rozhodnutí o okamžité ochraně a o lékařském posouzení dítěte.....	110
10.2.4. Guardianship – poručenství.....	114
10.3. Dílčí závěr.....	114
11. Soudní ochrana – inherent jurisdiction, wardship.....	123
12. Aktuální otázky náhradní rodinné péče – pěstounská péče versus foster care.....	125
12.1. Obecně.....	125
12.2. Pěstounská péče versus Foster care.....	127
12.3. Dílčí závěr	133
13. Závěr a zhodnocení komparovaných právních úprav.....	137
Seznam zkratk.....	141
Použitá literatura.....	142
1. Monografie.....	142

2. Články a příspěvky do sborníku.....	144
3. Komentáře.....	148
4. Internet.....	148
5. Judikatura	149
Resumé.....	153
Klíčová slova.....	155

1. Úvod

1.1. Vymezení problematiky a volba tématu

Z dnešního pohledu se může jevit jako překvapující, že tomu nejsou ani dvě století, co se na dítě pohlíželo jako na malého dospělého, levnou pracovní sílu nebo prostředek pro rozšiřování majetku otce. Teprve minulé století lze nazývat stoletím dítěte, neboť s sebou přineslo nejen uvědomění si toho, že je od sebe třeba odlišit období dětství a dospělosti, ale i toho, že je třeba dětem poskytovat zvláštní ochranu. V souvislosti s tím se zejména v oblasti anglického práva objevuje polemika nad tím, zda je dítě nositelem práv. Množství mezinárodních dokumentů uznávajících a garantujících základní práva dítěte, k nimž přistoupilo i Spojené království, naznačuje, jaký postoj byl pro tuto problematiku zaujat.

Přestože se může laické veřejnosti zdát, že téma práv dětí bylo vyčerpáno a často jsou slyšet hlasy kladoucí důraz spíše na jejich povinnosti zejména ve vztahu k rodičům, kterým postmoderní dítě neprojevuje dostatek respektu, opak je pravdou. Vždyť jak řekl již Iuvenalis¹: „Z čeho odvozujeme privilegium a moc rodičů, když, ačkoli jste starý člověk, děláte věci horší než vaše dítě?“

Práva dítěte a zásady jejich ochrany jsou i dnes aktuálním tématem, které si obvykle získá širší pozornost veřejnosti, až když na povrch vyplyne hrůzný příběh zneužívání nebo týrání nezletilého ze strany jeho nejbližších. Málokdo z nich si totiž uvědomuje, že práva zakotvená v mezinárodních dokumentech nejsou jen holé fráze či vyšší principy ale především zobecněné zásady, které by měly jako červená nit vést vnitrostátního zákonodárce při přijímání opatření k jejich provedení a hlavně k jejich naplnění. Jsou zároveň vodítkem pro orgány aplikující tyto předpisy.

Fakt, že se to u nás zákonodárci doposud ne zcela povedlo, resp. orgány aplikující příslušné předpisy s těmito principy nejsou zcela ztotožněny, dokazují i četné rozsudky Evropského soudu pro lidská práva konstatující porušení práva na rodinný život. Aktuální jsou zejména rozhodnutí, jejichž skutkový základ spočívá v tom, že jeden z rodičů v důsledku svého negativního postoje k druhému rodiči „programuje“ jejich

¹ Decimus Iunius Iuvenalis byl římský satirik žijící v 1. století našeho letopočtu.

společné dítě proti tomuto rodiči. Za posledních pět let lze jmenovat například rozhodnutí ve věci Koudelka proti České republice², Oldřich Mezl proti České republice³ nebo Bergmann proti České republice⁴. Evropský soud pro lidská práva opakovaně upozornil na povinnost státu zaujmout proaktivní přístup k zachování vztahu dítěte s druhým z rodičů, neboť dítě má na péči svých rodičů právo.

Otázkou práva dítěte znát svůj genetický původ, jakož i práva na péči svých rodičů, se zabýval i český Ústavní soud v nález ze dne 8.7.2010 sp.zn. Pl.ÚS 15/09, když řešil problematiku popěrné doby v rámci určování otcovství. Ústavní soud zde proti sobě postavil jednak subjektivní právo otce dítěte, aby bylo jeho biologické otcovství respektováno ze strany veřejné moci, jednak právo dítěte znát svůj genetický původ a ochranu jeho zájmu.

V reakci na judikaturu Evropského soudu pro lidská práva ve věci Walla, Wallová proti České republice⁵ nebo Havelka a ostatní proti České republice⁶ přijal Nejvyšší soud ČR sjednocující stanovisko ze dne 8.12. 2010 sp.zn. Cpjn 202/2010 k otázce odebírání dětí do náhradní péče v případě, kdy rodiče nemohou dítěti zajistit adekvátní ubytování z důvodů ekonomických a sociálních, avšak emocionální vazba mezi nimi a dítětem je zachována.

Uvědomění si nutnosti změny dokladuje i přijetí Národního akčního plánu Transformace systému péče o ohrožené děti na léta 2009-2011. Jde o rozsáhlou koncepci přeměny stávajícího systému péče o ohrožené dítě vycházející především z principů prevence a sanace, přičemž stěžejním je zachování, případně obnova, vztahu dítě – rodič. Východiskem celé koncepce je právě právo dítěte na život ve vlastní rodině. Ne vždy je to však možné. Nicméně i tehdy, kdy je dítě umístěno do náhradní péče, by měl zůstat jeho kontakt s rodiči zachován.

Autorka se rozhodla pro komparaci české a anglické právní úpravy vedena přesvědčením, že tato zahraniční úprava je v oblasti ochrany práv dítěte obecně dál, což, jak autorka doufá, ukáže i tato práce. Na první pohled se toto téma může jevit jako odvážné, hlavně proto, že obě legislativy pocházejí z odlišných právních rodin a anglo-

² Koudelka proti ČR (stížnost č. 1633/05), rozhodnutí ze dne 20. července 2006.

³ Mezl proti ČR (stížnost č. 27726/03), rozhodnutí ze dne 9. ledna 2007.

⁴ Bergmann proti ČR (stížnost č. 8857/08), rozhodnutí ze dne 27. října 2011.

⁵ Wallová a Walla proti ČR (stížnost č. 23848/04), rozhodnutí ze dne 26. října 2006.

⁶ Havelka a ostatní proti ČR (stížnost č. 23499/06), rozhodnutí ze dne 21. července 2006.

americký právní systém se vyznačuje soudcovskou tvorbou práva. V oblasti rodinného práva však common law hraje pouze reziduální roli a rodinné právo je povětšinou kodifikováno. Základní předpis na poli zkoumané problematiky, Children Act 1989, je moderní propracovaný zákon, který příslušným orgánům nabízí řadu prostředků a opatření k naplnění zásad ochrany práv dětí formulovaných v jeho úvodních ustanoveních, které vycházejí z mezinárodních úmluv na ochranu dětí.

Jak uvidíme dále, řadu navrhovaných institutů a opatření anglická legislativa zná již několik let. Při jejich formulování v českém právním řádu proto může být pro českého zákonodárce v mnohém inspirací, ať již pozitivní (například v případě systému péče o ohrožené děti) nebo negativní (například v případě surrogátního mateřství).

V následující kapitole této práce bude nezbytné vymezit základní charakteristiku obou zemí a jejich specifika. Jak již bylo řečeno výše, české a anglické právo pochází ze dvou odlišných právních rodin, bude proto nutné podrobněji nastínit nejen systém pramenů práva, ale i strukturu orgánů poskytujících péči a ochranu ohroženým dětem a asistenci rodině. Rovněž bude nutné zabývat se administrativně-správním uspořádáním obou zemí a dotknout se i systematiky justičních orgánů. Autorka předesílá, že úvody do počátečních kapitol budou pojímány poměrně zešíroka, což považuje za nezbytné jak pro pochopení zkoumané problematiky v jejím širším kontextu, tak pro pochopení historických a politicko-společenských kořenů jednotlivých úprav.

Ve třetí kapitole se bude práce věnovat základním pojmům z hlediska této práce, a to pojmem dítě, práva dítěte a rodičovská zodpovědnost. Přestože všechny tři pojmy mají svůj ekvivalent v anglickém právu, jejich obsah se liší, což je nejvíce patrné v případě institutu rodičovské zodpovědnosti. Stejně tak, pokud jde o práva dítěte, je anglická odborná literatura bohatší o polemiku nad otázkou, zda dítě ze své podstaty nějaká práva má.

Čtvrtá kapitola zrekapituluje hierarchii právních předpisů upravujících práva dítěte, zejména shrne postavení a význam mezinárodních úmluv v obou právních řádech a vliv evropského práva na ně. Vzhledem k připravované nové úpravě českého soukromého práva se bude poměrně podrobně zabývat novinkami v oblasti rodičovství, rodičovské odpovědnosti a zastoupení dítěte.

Samostatná pozornost bude věnována nejdůležitějším mezinárodním dokumentům

týkajícím se práv dítěte, a to Úmluvě o právech dítěte a Evropské úmluvě o ochraně základních práv a svobod, zejména čl. 8 garantujícím právo na rodinný život. V této souvislosti bude rozebrána i judikatura Evropského soudu pro lidská práva a to jak ve vztahu k České republice, tak ve vztahu ke Spojenému království.

Následně se bude práce zabývat hlavními vnitrostátními předpisy, historií jejich přijetí a stručným přehledem jejich obsahu.

Stěžejní a obsahově nejrozsáhlejší kapitola, od níž se odvíjí i název celé práce, se týká vymezení základních zásad ochrany práv dítěte. Vzhledem k tomu, že Česká republika i Spojené království jsou signatáři Úmluvy o právech dítěte z roku 1989, objevují se v úvodních ustanoveních předpisů na ochranu dětí obou zemí principy blaha a zájmu dítěte jako přední hlediska, od nichž se odvíjí činnost příslušných orgánů. Nicméně ani jedna z komparovaných právních úprav neposkytuje jejich definici. Zůstalo tak na praxi soudů, aby v konkrétním případě rozhodly, co je v nejlepším zájmu dítěte. I z tohoto hlediska bude zajímavé porovnání judikatury obou zemí, jakožto jediného vodítka pro nastolení obsahu obou zásad. Vedle toho předpisy obou zemí deklarují řadu dalších zásad, kterými se poskytování ochrany ohroženému dítěti, asistence rodině a příp. intervence ze strany státního orgánu má řídit, a vytváří tak mantinely, v nichž má dítě a jeho zájem přední postavení. Jedná se o zásady prevence a sanace, dále o zásadu, že průtahy v řízení jsou způsobilé ohrozit blaho dítěte, o zásadu vzájemné spolupráce příslušných orgánů a další.

Oba předpisy přitom vymezují okruh dětí, na které se zaměřují a jimž ochranu poskytují. Kritéria jejich výběru se liší. Anglická úprava nadto od sebe odlišuje pojmy dítěte v ohrožení, dítěte v péči orgánu místní správy, relevantního dítěte nebo bývalého relevantního dítěte.

Stejně tak se v obou komparovaných legislativách odlišuje postavení orgánů poskytujících ochranu. Kapitola osmá proto vymezuje jednak orgány sociálně-právní ochrany dětí, jednak orgány místní správy a rodinné kolegium Vrchního soudu.

Teoretické principy však nelze zkoumat izolovaně bez jejich aplikace v praxi a to nejen soudů, ale i orgánů sociálně-právní ochrany dětí, resp. v anglickém právu tzv. orgánů místní správy, neboli local authorities. Kapitola desátá proto rozebírá jednotlivá opatření a rozhodnutí, jejichž cílem je poskytnutí včasné a účinné ochrany ohroženému

dítěti. V dílčím závěru pak zkoumá navrhovanou změnu systému péče o ohrožené děti prizmatem anglické úpravy.

Přestože v oblasti anglického rodinného práva je common law pouze okrajovou úpravou a bylo téměř vytěsněno rozsáhlou kodifikací, zůstaly zde instituty, jejichž význam přetrvává doposud. Jedná se o Inherent jurisdiction of High court, neboli vlastní jurisdikci Vrchního soudu, a v jejím rámci o wardship, tedy o dozor tohoto soudu. Blíže budou oba instituty popsány v kapitole jedenácté.

Národní akční plán Transformace systému péče o ohrožené děti pro léta 2009 – 2011⁷ mimo jiné navrhuje, resp. si klade za cíl, nahrazení ústavní péče péčí pěstounskou. Přestože terminologicky odpovídá pěstounské péči v anglickém právu pojem foster care, nelze oba instituty z hlediska obsahového zaměňovat. A to i přesto, že základní význam zůstává stejný a to poskytnout péči dítěti, kterému nemůže být poskytnuta ze strany jeho biologických rodičů. Předposlední kapitola shrnuje aktuální otázky týkající se úpravy pěstounské péče u nás a zároveň nabízí srovnání s anglickou foster care. Zvláštní pozornost bude věnována zejména pěstounské péči na přechodnou dobu a kontaktu rodičů s dětmi nacházejícími se v této formě náhradní rodinné péče.

Autorka dodává, že by bylo bezesporu zajímavé prozkoumat i úpravu osvojení a ústavní výchovy. Nicméně jde o rozsáhlá témata vhodná ke zpracování ve formě samostatných prací. A tak ač i postup příslušných orgánů v řízení o osvojení nebo o nařízení ústavní výchovy je podřízen zásadám formulovaným v mezinárodních i vnitrostátních dokumentech a předpisech, zůstaly mimo rámec této práce.

Disertační práce vychází z právní úpravy podle stavu ke dni 29.2.2012.

1.2. Cíl práce a volba metody

Jak vyplývá z jejího názvu, cílem předkládané práce je srovnání základních zásad ochrany práv dítěte v českém a anglickém právu. Srovnáním se zde rozumí nejen popis, ale i analýza a komparace obou úprav z hlediska zásad ochrany práv dítěte a jejich aplikace na vybraných institutech. Základní zkoumanou otázkou bude možnost vzájemného vlivu obou úprav, resp. zda je de lege ferenda možná a zároveň účelná jistá

⁷ Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011(cit. dne 28. 10. 2011), dostupný z: <http://www.mpsv.cz/cs/9447>

inspirace anglickou právní úpravou v českém prostředí.

S ohledem na zvolené téma bude použita zejména metoda komparativní, přičemž vedle popisu obou zkoumaných úprav a konstatování základních rozdílů, budou tyto průběžně hodnoceny a jako takové povedou k úvahám de lege ferenda.

2. Základní charakteristika českého a anglického právního systému

2.1. *Kontinentální právní systém versus právní systém angloamerický*

V současné době rozlišujeme dva základní právní systémy a to systém kontinentální a angloamerický.⁸ České právo přitom řadíme do prvně jmenovaného. Právo anglické⁹ dalo základ právnímu systému, který se dále rozšířil do bývalých kolonií Britského impéria, mimo jiné i Spojených států Amerických, odkud dovozujeme i jeho název.

Základní rozdíl obou systémů tkví právě v charakteristice pramenů práva. Zatímco systém kontinentální je systémem práva psaného a vylučuje soudcovskou tvorbu práva, když soudce má právo nalézat nikoli vytvářet, k pramenům práva anglického patří vedle zákona a právní literatury i obyčeje a zejména právo soudcovské v podobě závazných precedentů.¹⁰ Nenalezneme zde ani pro právní systém kontinentální definující dělení na právo veřejné a soukromé. Z toho plyne i roztržitost anglického práva do množství zákonů, což je dalším základním rysem oproti právu kontinentálnímu, pro něž jsou typické velké kodifikace¹¹ občanského práva z počátku 19. století.¹²

Dle názoru autorky však nelze oba systémy vidět striktně černobíle a dovozovat tak umělou bariéru v možnosti jejich vzájemného ovlivňování se. Zvlášť v systému práva rodinného, které je, na rozdíl např. od práva trestního, v anglickém právu ve značné míře obsaženo v množství právních předpisů. Právo soudcovské tudíž nehraje v tomto odvětví práva roli stěžejní, jak by se mohlo na první pohled zdát.

⁸ Vedle těchto systémů Knapp uvádí ještě systém práva islámského, který se od systémů shora jmenovaných výrazně liší. Jak však dodává: „Toto právo se ovšem dnes již zpravidla omezuje hlavně na otázky vlastnictví, dědění a otázky osobního stavu (včetně práva rodinného).“ (KNAPP, V. Teorie práva. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1995).

⁹ Platné na území Anglie a Walesu a s některými výjimkami i v Severním Irsku.

¹⁰ V podrobnostech viz. též KNAPP, V. Velké právní systémy. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1996.

¹¹ „Kodifikací rozumíme vytvoření systematické právní úpravy pro určité právní odvětví, tj. pro určitou oblast právem upravovaných společenských vtaů.“ (KNAPP, V. Teorie práva. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1995, s. 113).

¹² Například francouzský Code Civil z roku 1804. Odtud pak pochází další označení pro země spadající do systému práva kontinentálního – civil law jurisdictions.

Anglické právo

Anglické právo bývá někdy nepřesně označováno jako *common law*¹³, a to pravděpodobně v důsledku ztotožňování s právem soudcovským, které zde však není jediným, byť stěžejním, pramenem práva. Z historického pohledu je to však pochopitelné, neboť Parlament se stal hlavním tvůrcem práva ve Velké Británii až v průběhu 19. století v souvislosti s rozvojem industrializace, jenž si vyžádala přijetí plošné právní úpravy a to zejména v oblasti práva pracovního.¹⁴

Rozhodování soudů je ovládáno zásadou *stare decisis*, která znamená, že rozhodnutí soudu, který při tomto musí setrvat¹⁵, není závazné jen pro strany sporu, jak je typické pro právní systém kontinentální, nýbrž napříště zavazuje i soudy nižších stupňů.¹⁶ V anglickém právu je tak prostředkem zajištění jednak právní jistoty, jednak jednotnosti soudního rozhodování. Zároveň je však v jistém smyslu nástrojem flexibility a schopnosti reagovat na změny ve společnosti.

Ruku v ruce s touto zásadou jde i zásada rozlišování, neboli *distinguishing*, na základě které se může soud odklonit od precedentu a to za předpokladu, že jeho skutkový základ nelze na skutkové okolnosti rozhodovaného případu v důsledku zřejmých odchylek použít.

Výklad by však nebyl úplný bez uvedení *zásady suverenity Parlamentu*, která v souladu s Diceyho¹⁷ definicí znamená výhradní právo Parlamentu přijímat a rušit zákony. A tak zatímco soudy nejsou nadány právem hodnotit platnost zákonů, Parlament může naopak posoudit rozhodování soudů v tom směru, že pravidlu vytvořenému soudem dá formu zákona.¹⁸

V současnosti se tak role soudu jako tvůrce práva do značné míry omezila na

¹³ Common law nebo též case law přitom zahrnuje pouze právo vytvořené soudci. Jak však bylo popsáno výše, nejde o jediný pramen anglického práva.

¹⁴ BRADLEY, A.; EWING, K. Constitutional and administrative law. 14. vyd. Pearson Education Limited, 2007, s. 108

¹⁵ „Stand by the decided cases.“

¹⁶ Nikoliv však celé rozhodnutí, nýbrž pouze část nazvaná jako *ratio decidendi*, tj. právní odůvodnění rozhodnutí. Vedle něj bude obsahovat ještě tzv. *obiter dicta*, nebo-li úvahy, které však tento charakter postrádají a nejsou ani závazné.

¹⁷ A.V. Dicey byl britský právník a akademik známý především svými pracemi právě na téma suverenity Parlamentu.

¹⁸ BRADLEY, A.; EWING, K. Constitutional and administrative law. 14. vyd. Pearson Education Limited, 2007, s. 108

vyplňování „bílých míst“ v legislativě přijaté zákonodárcem, tedy Parlamentem.

Právo České republiky

Česká republika se svým právním systémem spadá do systému práva kontinentálního. Rozhodnutí vydaná českým soudem zavazují okamžikem jeho vyhlášení pouze tento soud a dále účastníky řízení. Výrok rozsudku, kterým bylo rozhodnuto o osobním stavu, je závazný pro každého. Nicméně ve snaze dosáhnout smírného vyřešení věci v občanskoprávním řízení ukládá zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů předsedovi senátu upozornit účastníky na stanoviska Nejvyššího soudu a rozhodnutí uveřejněná ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek¹⁹. Za tímto účelem ukládá zákon o soudech a soudcích Nejvyššímu soudu, jakožto vrcholnému soudnímu orgánu ve věcech patřících do pravomoci soudů v občanském soudním řízení a v trestním řízení, zajistit jednotu a zákonnost rozhodování a sledovat a vyhodnocovat pravomocná rozhodnutí soudů v občanském soudním řízení a v trestním řízení a na jejich základě v zájmu jednotného rozhodování soudů zaujímat stanoviska k rozhodovací činnosti soudů ve věcech určitého druhu²⁰.

Jistým specifikem České republiky oproti Velké Británii, potažmo anglickému právu, je i existence Ústavního soudu jakožto soudního orgánu ochrany ústavnosti a de facto negativního zákonodárce.²¹ Dojde-li totiž Ústavní soud po provedeném řízení k závěru, že zákon nebo jeho jednotlivá ustanovení jsou v rozporu s ústavním zákonem nebo že jiný právní předpis nebo jeho jednotlivá ustanovení jsou v rozporu s ústavním zákonem nebo zákonem, nálezem rozhodne, že takový zákon nebo jiný právní předpis nebo jejich jednotlivá ustanovení se zrušují dnem, který v nálezu určí.²² Naproti tomu, jak vyplývá ze zásady suverenity britského Parlamentu (viz. výše v podkapitole Anglické právo), nikdo a ani žádná instituce se nemůže zabývat otázkou platnosti zákonů, které byly přijaty Parlamentem v řádném zákonodárném procesu a byl jim

¹⁹ Srov. ust. § 99 odst. 1 OSŘ.

²⁰ Srov. ust. § 14 odst. 1 a 3 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, ve znění pozdějších předpisů.

²¹ Právě za tuto svou funkci si vysloužil kritiku od prezidenta ČR Václava Klause, který ve svém projevu v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR dne 7.9. 2010 doporučil poslancům věnovat se změně postavení Ústavního soudu v tom smyslu, aby se nemohl chovat jako nekontrolovatelná třetí parlamentní komora.

²² Srov. ust. § 70 odst. 1 zákona č. 182/1993 Sb. o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů.

zároveň udělen královský souhlas²³. Nicméně v roce 1998 byla do anglického práva inkorporována Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (EÚLP) ve formě Zákona o lidských právech 1998²⁴, na jejímž základě jsou soudy vyšších stupňů oprávněny vydat tzv. *potvrzení o inkompatibilitě* konkrétního právního předpisu s právem garantovaným EÚLP. Na rozdíl od Ústavního soudu jej však ve smyslu zásady suverenity Parlamentu již nemohou zrušit.

Jak je patrné z předchozího výkladu, zatímco na straně anglického práva dochází k oslabení významu soudních rozhodnutí v tom smyslu, že v současnosti sehrávají spíše roli tlumočnicka vůle Parlamentu, který se stal v průběhu minulého století, alespoň co do kvantity, hlavním tvůrcem anglického práva, na straně českého práva je role soudu neméně významná a přestože rozhodnutí vyšších soudů nejsou závazná pro soudy nižšího stupně a nelze je tak zahrnout mezi prameny práva, jejich judikatura je významným unifikačním soudním rozhodováním, což do jisté míry vyjadřuje i princip ovládající *common law*, který vychází z premisy, že je nespravedlivé hodnotit v různých případech obdobná fakta rozdílně.²⁵ Ústavní soud pak ve své roli „negativního zákonodárce“ taktéž významně ovlivňuje tvorbu práva, avšak pouze nepřímou cestou.

V neposlední řadě nelze nezmínit významný vliv evropského práva na právní systémy obou zemí, o němž bude v podrobnostech pojednáno níže.

Lze tak shrnout, že angloamerický právní systém se ubírá směrem postupného zachycování právní úpravy v písemné podobě, která do značné míry upozaduje tradiční roli soudců jako tvůrců obecně závazných pravidel. Na druhé straně lze pozorovat i u českého práva, systematicky řazeného do právního systému kontinentálního, jistou paralelu s anglickým systémem precedentů.²⁶ Dle autorky tak dochází k tomu, že oba právní systémy, nepochybně i v důsledku fenoménu globalizace a pod silným vlivem práva evropského, pomalu konvergují k systému, který je kombinací základních znaků obou shora popsaných systémů.

²³ Tzv. royal assent.

²⁴ Human Rights Act 1998.

²⁵ „It is unfair to treat similar facts differently on different occasions.“ (zdroj: http://en.wikipedia.org/wiki/Common_law ze dne 23. 10. 2010).

²⁶ Když např. česká konstatní judikatura považuje za trestný čin spáchaný pod vlivem návykové látky jednání řidiče motorového vozidla v takovém stupni opojení alkoholem v době jízdy, kdy jde zpravidla nejméně o jedno promile alkoholu v jeho krvi (12/1985 Sb. rozh. tr.). Lze namítnout, že nejde o pravidlo obecně závazné, ale pouze všeobecně dodržované. Nelze však pominout fakt, že se zde soud dostal za hranici pouhého nalézání práva.

2.2. Územně-správní uspořádání České republiky a Spojeného království

Pro účely dalšího výkladu je vhodné stručně nastínit systém veřejné správy obou zemí. Důvodem je fakt, že ochrana dětí a jejich práv je v obou zemích v konkrétních případech poskytována zejména orgány územně samosprávných celků, tedy na lokální úrovni. Vychází se přitom z předpokladu, že orgány územně-samosprávných celků, resp. místní správy, hovoříme-li o Spojeném království, budou seznámeny se situací jednotlivého dítěte nejlépe a budou tak schopny poskytnout včasnou a účinnou ochranu nejen dítěti, ale i případnou nezbytnou asistenci rodině, v níž dítě vyrůstá.

Obě srovnávané země jsou unitárními státy, přičemž Spojené království Velké Británie a Severního Irska se dále člení na Anglii, Wales, Skotsko a Severní Irsko, z nichž poslední tři mají vlastní parlament, resp. shromáždění, a místní vládu. Zvláštností velšského shromáždění je pak jeho ne-zákonodárný charakter. Proto pokud se v dalším výkladu hovoří o anglickém právu, je tím míněna právní úprava platná na území Anglie a Walesu.

Území České republiky je územně-správně rozčleněno na základní územní samosprávné celky, obce a vyšší územní samosprávné celky, kraje.²⁷ Orgány obce i kraje jsou tzv. nepřímými vykonavateli veřejné správy, když v rámci přenesené působnosti na ně byl zákonem nebo rozhodnutím učiněným na základě zákona delegován ve vymezeném rozsahu výkon státní správy²⁸, tedy i poskytování sociálně-právní ochrany. Přenesenou působnost ve správních obvodech obcí a krajů vykonávají obecní úřady²⁹, pověřené obecní úřady, obecní úřady obcí s rozšířenou působností, krajské úřady, zvláštní orgány obcí a krajů³⁰ a komise rad obcí. Až do konce roku 2002 sem spadaly i okresní úřady, které hrály nezanedbatelnou roli na poli sociálně-právní ochrany. Na základě zákona č. 320/2002 Sb. přešla jejich působnost na tomto úseku k 1. 1. 2003 na obce s rozšířenou působností a jejich obecní úřady. V souvislosti s tím se

²⁷ HENDRYCH, D. a kol. Správní právo. Obecná část. 7. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, s. 144 : “Každá část území České republiky je součástí některé obce. Výjimkou je území vojenských újezdů jako zákonem vymezených částí území státu určených k zajišťování obrany státu a výcviku ozbrojených sil.”

²⁸ HENDRYCH, D. a kol. Správní právo. Obecná část. 7. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, s. 132.

²⁹ Tam, kde se v této práci hovoří o obecním úřadu, jde o pojem zastřešující i městské úřady, magistráty, úřady městských obvodů a úřady městských částí.

³⁰ Např. komise pro projednávání přestupků.

objevil i požadavek po revizi personálního obsazení oddělení sociálně-právní ochrany obecních úřadů.³¹

Pokud jde o Spojené království, omezím se v dalším výkladu pouze na popis územně-správního uspořádání Anglie a Walesu, jejichž právní úpravě se tato práce věnuje.

Stejně jako Česká republika zná i Velká Británie dvouúrovňový systém členění na vyšší a nižší územní samosprávné celky, tzv. counties (hrabství) a districts.³² Odlišná situace je pak v Londýně, který se na nižší úrovni člení na tzv. boroughs a City of London. Hrabství i distrikty se dále dělí na metropolitní a nemetropolitní.

Mimo tento dvouúrovňový systém stojí ještě tzv. unitary authorities jako samostatné správní obvody, které v sobě kumulují funkce hrabství i distriktů.³³

Pokud bychom však chtěli hledat paralelu mezi členěním na přenesenou a samostatnou působnost orgánů územních samosprávných celků, narazíme na různé teoretické názory³⁴, které nepodávají jasnou koncepci a ponechávají tak tuto otázku k další diskuzi. V podrobnostech bude o tzv. local authorities a jejich působnosti v rámci ochrany dítěte a jeho práv pojednáno níže ve stejnojmenné kapitole.

³¹ Srov. např. NOVOTNÁ, V. Jaké změny přináší novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí? (2.). Právo a Rodina 6/2006.

³² Ve Skotsku na místo counties hovoříme o regionech.

³³ V podrobnostech srov. Local Government Act 1972 a Local Government (Wales) Act 1994.

³⁴ Jde jednak o „centralistický pohled“, kdy místní správa jedná pouze v zastoupení centrální vlády. A „decentralistický pohled“, kdy je dáván důraz na jejich volnost v přijímání politik odlišných od politiky centrální.

3. Vymezení základních pojmů

3.1. Dítě

Dětství, jako sociální konstrukt, je od dospělosti odděleno většinou zákonem stanovenou hranicí, která je obvykle ukotvena na osmnácti letech. Úmluva o právech dítěte z roku 1989, která představuje milník v ochraně dítěte a jeho práv, definuje dítě v čl.1 jako : „ ...každou lidskou bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve. “

Česká právní úprava pro účely soukromého práva stejně jako Úmluva o právech dítěte spojuje pojem dítěte s pojmem zletilosti, když občanský zákoník v § 8 odst. 2 stanoví, že „Zletilosti se nabyvá dovršením osmnáctého roku. Před dosažením tohoto věku se zletilosti nabyvá jen uzavřením manželství. Takto nabytá zletilost se neztrácí ani zánikem manželství ani prohlášením manželství za neplatné.“³⁵

Stejně tak zákon o sociálně-právní ochraně dětí poskytuje ochranu pouze nezletilým ve smyslu občanského zákoníku.

Naproti tomu trestní zákoník definuje dítě jako osobu mladší osmnácti let, pokud však není v tomto zákoně stanoveno jinak. Věk pro trestní odpovědnost se ustálil na patnácti letech.³⁶

Anglický Children Act z roku 1989 v ust. § 105 odst. 1 spojuje dětství v souladu s Úmluvou o právech dítěte s věkovou hranicí osmnácti let.³⁷

Další důležitou hranicí je věk dvaceti jedna let, pokud jde o poskytování sociálních služeb dětem ze zvlášť zranitelných skupin.³⁸ Zákon však v tomto případě používá pojem mladé osoby (young person).

³⁵ Osoba nabyvá zletilosti dvěma způsoby. Buď dovršením věku osmnácti let nebo osoba starší šestnácti let uzavřením manželství.

³⁶ V roce 2009 se v ČR otevřela debata nad hranicí trestní odpovědnosti, když Poslanecká sněmovna přijala novelu trestního zákoníku snižující tuto hranici na 14 let. Požadavek na její snížení měl úzkou souvislost s Kmětiněvským případem brutální vraždy mladé dívky právě chlapcem mladším patnácti let.

³⁷ Stejně tak např. ve smluvním právu se rozumí nezletilcem osoba mladší osmnácti let.

³⁸ Srov. § 23C Child (leaving care) Act 2000.

Hranice trestní odpovědnosti³⁹ v Anglii i Walesu je poměrně nízká, a to deset let.⁴⁰ Spojené království si proto vysloužilo ostrou kritiku Výboru Organizace Spojených národů pro práva dítěte, který např. ve své Zprávě z roku 2002⁴¹ vyjádřil jednak znepokojení nad takovou věkovou hranicí, jednak poukázal na negativní stránku britské praxe, kdy není výjimkou, že děti mezi dvanáctým a čtrnáctým rokem věku jsou odsouzeny k trestu odnětí svobody.

Způsobilost k právům a povinnostem, způsobilost k právním úkonům, Gillick competence

Česká právní úprava nestanoví ostrou věkovou hranici, od které je třeba přihlížet k názoru dítěte, případně kdy dítě může přijmout vlastní rozhodnutí bez ohledu na názor rodiče.

České právo rozlišuje u fyzické osoby mezi *způsobilostí k právům a povinnostem*, která se nabývá narozením⁴² a v případě, že se narodí živé, má je i dítě počaté, tzv. nasciturus, a *způsobilostí k právním úkonům*, tedy způsobilostí fyzické osoby vlastními právními úkony nabývat práv a brát na sebe povinnosti. V plném rozsahu se nabývá zletilostí. Nezletilí mají způsobilost jen k takovým právním úkonům, které jsou svou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejich věku. Způsobilost dětí k právním úkonům je tak pouze částečná.⁴³

Při právních úkonech, ke kterým není plně způsobilé, jej zastupují rodiče jako jeho zákonní zástupci. Pokud by však šlo o právní úkony ve věcech, při nichž by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi rodiči a dítětem nebo ke střetu zájmů dětí týchž rodičů, nemůže žádný z rodičů zastoupit své dítě a soud ustanoví dítěti *opatrovníka*, kterým bude zpravidla orgán sociálně-právní ochrany dětí.

³⁹ Srov. § 34 Crime and Disorder Act 1998, který zrušil vyvratitelnou domněnku, že dítě starší deseti let není způsobilé spáchat trestný čin (*doli incapax*).

⁴⁰ Ve Skotsku je tato hranice dokonce pouhých osm let.

⁴¹ CRC/C/15/Add.188, s. 16.

⁴² Narozením živého dítěte se v souladu s § 2 vyhlášky Ministerstva zdravotnictví č. 11/1988 Sb. o povinném hlášení ukončení těhotenství, úmrtí dítěte a úmrtí matky rozumí jeho úplné vypuzení nebo vynětí z těla matčina, jestliže dítě projevuje alespoň jednu ze známek života a má porodní hmotnost 500 g a vyšší anebo nižší než 500 g, přežije-li 24 hodin po porodu. Známkami života se rozumějí dech nebo akce srdeční nebo pulsace pupečnicku nebo aktivní pohyb svalstva, i když pupečník nebyl přerušen nebo placenta nebyla porozena.

⁴³ Tak například může nezletilý starší patnácti let sepsat závěť, avšak pro tento případ bude nutná forma notářského zápisu.

Pokud jde o povinnost přihlížet k názoru dítěte, obecně přijímaným věkem v českém právu je třináct let.

Zatímco český občanský zákoník deklaruje postupné nabývání způsobilosti k právním úkonům u nezletilých osob, v anglickém právu až do rozhodnutí ve věci *Gillick*⁴⁴ byla přijímána myšlenka, že dítě zcela postrádá způsobilost k právním úkonům a v tomto ohledu je závislé na rozhodování rodičů nebo poručníka (guardian). Způsobilost k právním úkonům byla až do té doby úzce spjata také s konceptem rodičovských práv.

Vzhledem k významu tohoto rozhodnutí zde stručně nastíním jeho skutkové okolnosti.

V roce 1980 tehdejší Ministerstvo zdravotnictví vydalo leták obsahující doporučení pro lékaře týkající se předepisování kontraceptiv dětem mladším šestnácti let, kdy souhlas rodičů nebyl nezbytný, avšak jevil se jako vhodný. Lékaři se tak měli alespoň pokusit přesvědčit takové dítě, aby do věci zainteresovalo i své rodiče, avšak v případě, že kontraceptivum dítěti předepíše, nebudou jednat v rozporu se zákonem. Paní Gillick, silně věřící katolička a matka pěti dívek mladších šestnácti let, podala na Ministerstvo zdravotnictví žalobu s tím, že požadovala potvrzení o jeho nezákonnosti a to jednak proto, že v rozporu s trestněprávní úpravou podporoval pohlavní styk osob mladších šestnácti let, jednak proto, že se uvedené doporučení dostalo do rozporu s jejími rodičovskými právy.

Kromě toho, že měl tento případ enormní dopad do pojetí rodičovských práv a rodičovské zodpovědnosti jako takové, o čemž bude pojednáno v následující kapitole, dospěl zde soud více či méně k závěru vyjádřenému i v našem občanském zákoníku a to, že *schopnost dítěte rozumně posoudit výhody a nevýhody (v tomto konkrétním případě lékařského zákroku) závisí jednak na věku dítěte a jednak na jeho rozumové vyspělosti*.⁴⁵ Rozhodnutí mělo dopad nejen co do způsobilosti dítěte k právním úkonům, ale i pokud jde o povinnost soudu přihlížet k jeho přáním a pocitům.⁴⁶

Právní subjektivita a způsobilost k právním úkonům mají svůj význam i v případě

⁴⁴ Gillick (1986) A. C. 112.

⁴⁵ CRETNEY, S. M.; MASSON, J. M.; BAILEY, H.; ROBERT, R. J. Principles of Family Law. 8. vyd. New York: Sweet&Maxwell, 2008, s. 503.

⁴⁶ Srov. např. § 1 odst. 3 písm. a) Children Act 1989.

vystupování dítěte v procesně-právních vztazích a způsobilost dítěte v řízení před soudem. Procesní způsobilostí, tedy způsobilostí vykonávat samostatně procesní úkony, jsou fyzické osoby nadány v rozsahu, v jakém mají způsobilost k právním úkonům. Nezletilce tak budou zastupovat jeho zákonní zástupci, pokud nemůže před soudem jednat samostatně nebo pokud o tom rozhodne předseda senátu⁴⁷.

Anglické právo má obdobnou úpravu, když nezletilec musí být v soukromoprávním sporu zastoupen zákonným zástupcem (next friend)⁴⁸, příp. opatrovníkem, který dítě v řízení zastupuje. Nicméně tento „tandem model“, jak bývá označován, sklidil kritiku ve věci Mabon v. Mabon⁴⁹, když se odvolací soud vyjádřil v tom smyslu, že je příliš paternalistický. V citovaném případě se tři mladíci ve věku 13, 15 a 17 let domáhali účastenství ve sporu vedeném mezi jejich rodiči a týkajícího se právě péče o ně, přičemž do té doby byli spolu s dalšími třemi sourozenci zastoupeni opatrovníkem. Zatímco soud prvního stupně jejich žádost zamítl, odvolací soud konstatoval, že v daném případě musí soudy připustit právo dospívajících dětí na svobodu projevu a jejich samostatnou účast ve sporu připustil.⁵⁰

3.2. Rodičovská zodpovědnost

3.2.1. Rodina a rodinné prostředí

Pojmem rodina většina z nás rozumí muže, ženu a dítě, které dospělí členové rodiny společně vychovávají. Tomu odpovídají i definice rodiny, které alternativně vycházejí z toho, že rodinu tvoří partneři opačného pohlaví nebo skupina dospělých spjatých příbuzenskými vztahy, kteří odpovídají za výchovu dětí.⁵¹

Postmoderní společnost je v tomto směru rozmanitější a v mnoha ohledech na sociální realitu reagovala i právní úprava, když u nás zakotvila například institut registrovaného partnerství.⁵² Ve Velké Británii je situace obdobná, vedle tzv.

⁴⁷ Srov. ust. §§ 22 a 23 OSŘ.

⁴⁸ Srov. ust. § 9.2 Family Proceedings Rules 1991.

⁴⁹ Mabon v. Mabon and others [2005] FLR 1011.

⁵⁰ Obdobnou problematikou zastoupení nezletilého se u nás zabýval Ústavní soud v nálezu II. ÚS 485/10 ze dne 13. 4. 2010. K tomu blíže viz. kap. 10.1.4.

⁵¹ Srov. např. MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 1993, s. 10.

⁵² Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství, ve znění pozdějších předpisů.

registrovaného partnerství (civil partnership), zacíleného na úpravu poměrů homosexuálních párů, upravila i případy, kdy i heterosexuální páry dávají přednost nesezdanému soužití před manželstvím (tzv. cohabitation).

Je třeba poznamenat, že i v minulosti nacházíme pokusy o alternativní rodinné soužití. Známá je Platónova veřejná výchova veškeré mládeže z rodin svobodných občanů ve státní škole nebo přísloušná spartánská výchova, kdy chlapci byli ponecháváni ve svých rodinách do věku sedmi let, poté byli odvedeni, načež započala jejich společná vojenská výchova (*agoge*), při níž trávili až do třicátého roku života všechen čas spolu.⁵³

Je zřejmé, že i přes historické snahy nalézt další formy soužití osob vychovávajících nedospělé členy společnosti, vykazuje klasický model rodiny vysoký stupeň stability, neboť ve větší či menší míře stále naplňuje své základní funkce a to funkci ekonomickou, reprodukční, výchovnou a emocionální. Právě citové vazby mezi členy postmoderní rodiny hrají v dnešní době primární úlohu. Jedinec v rodině hledá útočiště před vnějším světem. Materiální nezávislost žen a odbourání společenské stigmatizace rozvodu dále vedla k rozmělnění funkce ekonomické.

A právě neplnění výchovné a emocionální funkce ve vztahu k dítěti může v krajních případech vést k tomu, že rodiče jsou soudním rozhodnutím zbaveni rodičovské zodpovědnosti a hledá se náhradní rodinná péče. Takovou rodinu označujeme jako *afunkční*. Vedle ní rozlišujeme ještě rodinu *problémovou a dysfunkční*. V rodině problémové se vyskytují poruchy některých funkcí a principů, avšak zdravý vývoj dítěte ještě není ohrožen a rodina je schopna problémy řešit vlastními silami. Rodina *dysfunkční* není s to své problémy zvládnout a vývoj dítěte je ohrožen.⁵⁴

Radvanová rozlišuje dvojí charakter překážek zdravého tělesného a psychického vývoje dítěte v rodinném soužití. Překážky objektivní, pod něž řadí chudobu, sociální vyloučení nebo neschopnost přizpůsobit se obecně uznávaným pravidlům a požadavkům.⁵⁵ Za nebezpečnější však považuje překážky spočívající v subjektivních

⁵³ Zdroj: http://cs.wikipedia.org/wiki/Sparta#Spole.C4.8Densk.C3.A9_uspo.C5.99.C3.A1d.C3.A1n.C3.A D_Sparty (cit. dne 17. 11. 2010).

⁵⁴ GRECMANOVÁ, H., HOLOUŠKOVÁ, D., URBANOVSKÁ, E., BUŽEK, A. Obecná pedagogika II. 2. vyd. Olomouc: Hanex, 2003, s. 7.

⁵⁵ Dle konstantní judikatury Evropského soudu pro lidská práva by tyto neměly samy o sobě vést k odebrání dítěte z rodiny. Naopak ukládá státu povinnost učinit pozitivní kroky k tomu, aby se vyloučila nutnost umístění dítěte ve státním zařízení. Srov. např. Walla a Wallová proti ČR (stížnost č.

vlastnostech osob, které o dítě pečují.⁵⁶ Zatímco v pořadí druhý typ překážek může vést v krajním případě k odebrání dítěte z rodiny, překážky objektivní by měly být za pomoci sociálních pracovníků odstraněny. Ve stejném duchu se nese i stanovisko Nejvyššího soudu vydané na sklonku roku 2010⁵⁷, které je právě reakcí na četnou kritiku ze strany Evropského soudu pro lidská práva. Nejvyšší soud v právní větě konstatoval, že „*důvodem pro nařízení ústavní výchovy dítěte nemohou být samy o sobě materiální nedostatky rodiny, zvláště pak její špatné bytové poměry.*“

3.2.2. Rodičovství

Zatímco rodinu tvoří vedle partnerů a jejich dětí i širší příbuzenstvo, pokud jde o rodiče dítěte jsou vždy nejvýše dva. Alespoň takový byl pohled na rodičovství doposud, čemuž odpovídá i česká právní úprava, která svěřuje rodičovskou zodpovědnost jednak rodičům, a pokud jsou jí tito zbaveni nebo v ní byli omezeni rozhodnutím soudu, je dítěti ustanoven poručník, resp. opatrovník. Anglické právo nedává na tuto otázku jednoznačnou odpověď, zejména za předpokladu, že z hlediska čistě právního a nikoli sociologického, kdy dítě může za své rodiče považovat nejen rodiče v právním slova smyslu, ale i jejich stávající partnery, kteří se podílejí na jeho výchově, může být rodičovská zodpovědnost svěřena vedle biologických, resp. právních rodičů, i dalším osobám, aniž by v ní byli rodiče omezeni nebo by jí byli zbaveni.⁵⁸ Z uvedeného je zřejmé, že pojmy rodičovství a rodičovská zodpovědnost se nepřekrývají a nelze je tedy zaměňovat.

Matkou dítěte je žena, která dítě porodila⁵⁹. Otec dítěte je v českém i v anglickém právu určován na základě tradičních domněnek otcovství, které v době DNA testů pozvolna ztrácejí na významu. Zatímco české právo vychází z římské tradice ponechává alespoň matku jistou⁶⁰, ustanovení § 20 odst.1 Family Law Reform Act z roku 1969 umožňuje britským soudům v civilních sporech týkajících se určení rodičovství nařídít testy za účelem stanovení, zda účastník sporu je či není matkou či

23848/04), rozhodnutí ze dne 26. října 2006 nebo Havelka a další proti ČR.

⁵⁶ RADVANOVÁ, S. Ublížení dětem – nebezpečná rodina. In VANDUCHOVÁ, M., GRIVNA, T. Pocta Otovi Novotnému, 1. vyd. Praha : ASPI, a.s., 2008, s. 270-271.

⁵⁷ Stanovisko Nejvyššího soudu ze dne 8. 12. 2010 sp.zn. Cpjn 202/2010.

⁵⁸ V podrobnostech viz. kapitola 3.2.3.

⁵⁹ Srov. ust. § 50a zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

⁶⁰ Jedinou relevantní otázkou, kterou při maternitním sporu soud řeší, je objektivní otázka porodu.

otcem konkrétní osoby. Dochází tak k výraznému posunu od rodičovství právního, k rodičovství biologickému, a to nesporně hlavně díky možnostem současné vědy, která s téměř stoprocentní jistotou dokáže určit genetické rodiče. Nicméně nelze odhlížet od historických důvodů pro právní zakotvení domněnek otcovství, které měly zajistit dítěti péči a výživu, aniž by se toto břemeno přenášelo na stát.

Právě v důsledku pokroku dosaženého ve vědě je stále větší důraz kladen na právo dítěte znát svůj genetický původ, zakotvené *expressis verbis* v čl. 7 Úmluvy o právech dítěte a dovozované z čl. 8 EÚLP, a které proti sobě postavilo význam právního a biologického rodičovství. Spojené království je v této otázce o krok dál, když v řadě rozhodnutí dalo jasně najevo, že pravda má přednost před fikcí. Ve věci H a A (Parenthood: Blood tests)⁶¹ z roku 2002 anglický Odvolací soud (Court of Appeal) konstatoval, že „*soud by se neměl omezovat na domněnky a dovozování a naopak by měl využít nejlepší dostupné vědecké poznatky za účelem zjištění pravého stavu věci*“.

Otcovství

V souvislosti s otázkou otcovství se v České republice otevřela debata ohledně délky tzv. popěrné doby, během níž může otec popřít své otcovství k dítěti, když nálezem Ústavního soudu ze dne 8. 7. 2010⁶² bylo zrušeno ke dni 31. 12. 2011 ust. § 57 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, který manželovi matky určoval šestiměsíční prekluzivní lhůtu k popření otcovství jdoucí ode dne, kdy se dozví, že se jeho manželce narodilo dítě. Ústavní soud v odůvodnění nálezu a priori neodmítl prekluzivní lhůtu jako takovou, neboť jak uvedl „*požadavek shody právního a biologického otcovství nelze považovat za absolutní. Právní vztah otce a dítěte totiž není jen mechanickou reflexí existence biologického vztahu, nýbrž s postupem času se může i při absenci tohoto vztahu vyvinout mezi právním otcem a dítětem taková sociální a citová vazba, jež z hlediska práva na ochranu soukromého a rodinného života bude rovněž požívat právní ochrany.*“ Napadl ale její délku, která není dostatečně dlouhá a

⁶¹ Re H and A (Paternity: Blood Tests) [2002] 1 FLR 1145 : Navrhovatel žádal nařízení styku a přiznání rodičovské zodpovědnosti k dvojčatům, o nichž se domníval, že je jejich otcem, neboť v rozhodné době měl s jejich matkou pohlavní styk. Děti žily ve společné domácnosti s matkou a jejím manželem. Matka však navrhovatelovo otcovství popírala, navrhovatel se proto domáhal soudního nařízení krevních testů. Soud prvního stupně jeho návrh zamítl s tím, že by jeho vyhovění mohlo mít nepříznivé důsledky ve vztahu ke stabilitě rodiny odpůrkyně. Odvolací soud jeho rozhodnutí zrušil a zejména poukázal na význam a přednost právní jistoty.

⁶² Nález Ústavního soudu ze dne 8. 7. 2010 sp.zn. Pl. ÚS 15/09.

není odůvodněna ani možností obrátit se s podnětem na Nejvyššího státního zástupce ve smyslu ust. § 62 ZoR. Ústavní soud tak proti sobě postavil jednak subjektivní právo otce dítěte, aby bylo jeho biologické otcovství respektováno ze strany veřejné moci, jednak právo dítěte znát svůj genetický původ a ochranu jeho zájmu. Odkázal přitom na svůj jiný nálezný sp. zn. II. ÚS 568/06 ze dne 20. 2. 2007 (N 33/44 SbNU 399), v němž rozlišil několik typů vazeb – emoční, sociální a vztahy pokrevního příbuzenství, přičemž rodinné vztahy, v nichž existují všechny tři typy vazeb, není-li zde jiný naléhavý důvod, mají při poskytování ochrany přednost před tzv. de facto rodinnými vztahy, kde chybí vazba pokrevního příbuzenství.

Není bez zajímavosti, že k obdobnému závěru dospěl i House of Lords⁶³, avšak ve skutkově zcela odlišné věci a s jistým přesahem nad shora uváděným nálezným Ústavního soudu. Ve věci *Re G (Children)*⁶⁴ rozhodoval spor dvou lesbických partnerek ohledně péče o děti počaté prostřednictvím asistované reprodukce za použití dárcovských spermií v době trvání vztahu obou partnerek, které jedna z nich porodila a druhá k nim získala rodičovskou zodpovědnost na základě tzv. shared residence order (rozhodnutí o společném pobytu dítěte). Soudy nižších stupňů rozdělily péči tak, že biologická matka bude o dítě pečovat v rozsahu 30% veškerého času a druhá z bývalých partnerek, která zastávala roli tzv. sociálního rodiče, v rozsahu 70%. Sněmovna Lordů (House of Lords) tento poměr otočila a její členka Baronka Hale of Richmond přitom argumentovala tím, že biologické mateřství v sobě zahrnuje tři komponenty a to genetický, těhotenský a sociálně-psychologický. Zatímco biologická matka s sebou nese všechny tři, sociální matce (a nejen matce, pozn. autorky) chybí komponent genetický a těhotenský. To však neznamená, že by se zde vytvářela právní domněnka upřednostňující biologického rodiče, neboť by to bylo v rozporu s principem blaha dítěte. Nicméně stejný princip zároveň zohledňuje význam biologického rodiče, což by samo o sobě mělo být významným faktorem při rozhodování soudů. Jinými slovy, není-li zde jiný naléhavý důvod, pro který by měl být de facto rodinný vztah upřednostněn před pokrevním rodinným vztahem, přičemž tento naléhavý důvod je veden především zásadami zájmu a blaha dítěte, je pro poskytnutí právní ochrany biologická vazba primárním faktorem.

⁶³ House of Lords je horní komorou anglického Parlamentu.

⁶⁴ *Re G (Children)* [2006] 22 F.L.R. 629.

Bainham⁶⁵ jde, pokud jde o právo dítěte znát svůj genetický původ, dál a zabývá se jím v souvislosti s otázkou asistované reprodukce za použití dárcovského genetického materiálu. České právo je v tomto směru v mnoha ohledech konzervativní. Nejenže Česká republika učinila výhradu k čl. 7 Úmluvy o právech dítěte, a zůstává tak na osvojitelích, zda osvojence seznámí s údaji o jeho biologických rodičích, v případě asistované reprodukce dokonce zákon ukládá zdravotnickému zařízení, které zákrok provádí, povinnost zachovat anonymitu dárce⁶⁶. Obdobně anglické právo setrvává spíše na doporučení rodičům, aby dítě ve vhodném věku seznámili s okolnostmi jeho početí, přičemž jim tuto povinnost neukládá zákonem. Nicméně pokud o to dítě starší šestnácti let zažádá, jsou anglické úřady povinny poskytnout mu informace týkající se dárce a nadto i informace, zda je tento dárce případně rodičem dalších osob, včetně jejich počtu, pohlaví a roku narození⁶⁷. S identitou dárce pak mohou úřady seznámit až osobu starší osmnácti let. Bainham právě v této souvislosti poukazuje na diskriminaci dětí heterosexuálních párů oproti dětem, které vyrůstají v rodině homosexuálního páru⁶⁸, když tyto dříve či později pochopí, že zde musí být ještě další osoba „zodpovědná“ za jejich početí.⁶⁹

Česká republika i v reakci na doporučení Výboru OSN pro práva dítěte týkající se snížení míry anonymity nezrušitelného osvojení s cílem vyhovět požadavku článku 7 Úmluvy o právech dítěte zakotvila v novém občanském zákoníku povinnost osvojitelů informovat osvojence o jeho původu, jakmile se to bude jevit vhodným, nejpozději však do zahájení školní docházky. Jde však jen o dílčí krok. Pokud jde o asistovanou reprodukci, zůstává česká právní úprava, dle mínění autorky, i nadále v rozporu s právem dítěte znát svůj genetický původ.

Hlubší argumentace nad touto problematikou by byla nad rámec tématu práce. Nicméně lze shrnout, že i přes četnou judikaturu Evropského soudu pro lidská práva⁷⁰, zůstává česká právní úprava, a to i ve srovnání s úpravou anglickou, v této otázce

⁶⁵ BAINHAM, A. Arguments about parantage. C.L.J., 2008 č. 2 s. 332.

⁶⁶ Srov. ust. § 27e odst. 9 zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů.

⁶⁷ Srov. ust. § 31ZA odst. 2 Human Fertilisation and Embryology Act 2008.

⁶⁸ Human Fertilisation and Embryology Act 1990 na rozdíl od zákona o péči o zdraví lidu umožňuje podstoupit asistovanou reprodukci nejen heterosexuálním párům, ale i svobodným ženám a párům homosexuálním.

⁶⁹ BAINHAM, A. Arguments about parantage. C.L.J., 2008 č. 2.

⁷⁰ Srov. např. Mikulic v. Croatia (stížnost č. 53176/99) rozhodnutí ze dne 7. února 2002, Paulik v. Slovakia (stížnost č. 10699/05), rozhodnutí ze dne 10. října 2006.

nedůsledná a roztržitá, přičemž nejenže nereflektuje, i s ohledem na možnosti současné vědy, právo dítěte znát svůj genetický původ, nevytváří, dle názoru autorky, ani rovnováhu mezi právy dítěte a jeho biologickými a právními rodiči. Situaci samozřejmě komplikuje i fakt, že české právo nedostatečně pružně reaguje na poznatky vědy a sociální realitu. Vystávají tak otázky, zda dosavadní úprava domněnek otcovství a asistované reprodukce není překonaná a do jaké míry chrání zájem dítěte žít ve stabilní rodině prostřednictvím vytváření iluzorní právní jistoty, která představuje spíše právní past a to jak pro rodiče, tak i pro dítě. Dítě se totiž s pravděpodobností několikanásobně vyšší, než tomu tak bylo v minulosti, dříve či později, ať již náhodně nebo úmyslně, dozví, že jeho rodiče nejsou rodiči biologickými a naše platná právní úprava mu poskytuje minimální šanci na únik. A tak ustanovení, jejichž cílem bylo zajistit právní jistotu, získávají ve světle shora uvedeného zcela nepředpokládaný zvrat. Nikoliv však ve prospěch práv dítěte. Na tuto skutečnost již zřejmě reaguje nový občanský zákoník, který umožňuje dítěti po dosažení plné svéprávnosti podat návrh na popření otcovství.

Mateřství

Jak již bylo řečeno v úvodu kapitoly, klíčový rozdíl mezi právní úpravou rodičovství v českém a anglickém právu spočívá v otázce určování mateřství. Zatímco u nás novela zákona o rodině č. 91/1998 Sb. výslovně zakotvila to, co předtím platilo jako základní princip a tedy, že matkou dítěte je žena, která dítě porodila a jediným objektivním kritériem při maternitních sporech je právě skutečnost porodu, anglické právo připouští ve sporech o mateřství důkaz testy DNA a vychází tak z požadavku, aby biologické a právní mateřství bylo dáno do souladu (což ostatně odráží i shora popsany případ ve věci *Re G (Children)*). Upuštění od římské zásady tak v anglickém právu směle otevřelo cestu institutu, který se u nás vžil pod názvem náhradní mateřství (jinak též surogátní mateřství⁷¹) a učinilo tak z ostrovní země takřikajíc evropského pionýra na tomto poli, když ostatní evropské státy, pokud tento institut výslovně nezakazují⁷², na něj ve svých úpravách nepamatují (což je i případ České republiky).

K surogaci se uchylují zejména páry, v nichž žena není schopna dítě ze zdravotních důvodů donosit, popřípadě nemá dělohu vůbec. Neplodný pár se tak obrací

⁷¹ Anglicky : surrogacy.

⁷² Např. Německo, Francie.

na tzv. surrogátní matku, která se uzavřením surogační dohody⁷³ zavazuje⁷⁴, že dítě po porodu předá neplodnému páru⁷⁵. Následně se pár obrací na soud, aby vydal tzv. rozhodnutí o rodičovství⁷⁶, na jehož základě se stává po právní stránce rodiči dítěte. Human Fertilization and Embryology Act v ust. § 30 stanoví přísné podmínky, za kterých může soud rozhodnutí o rodičovství vydat. Musí se jednat o sezdaný pár, z něhož alespoň jedna osoba byla dárce genetického materiálu, návrh na vydání rozhodnutí musí být podán ve lhůtě šesti měsíců od narození dítěte, dítě musí s žadateli žít, přičemž alespoň jeden z nich musí mít trvalé bydliště ve Spojeném království (Channel Island, Isle of Man). Žadatelé musí být starší osmnácti let a soud musí mít za prokázané, že náhradní matka byla se všemi okolnostmi plně srozuměna a dala svobodný a bezpodmínečný souhlas k vydání takového rozhodnutí, a to ne méně než šest týdnů po porodu. Zároveň musí být soud přesvědčen o tom, že v souvislosti se surogací (resp. s uzavřením dohody, předáním dítěte, vydáním rozhodnutí o rodičovství) nebylo poskytnuto finanční plnění, s výjimkou rozumných nákladů spojených s mateřstvím.⁷⁷

Česká republika je jednou ze zemí, kterým právní úprava v tomto směru chybí a to i přesto, že náhradní mateřství je i u nás sociálním faktem. Zoufalé páry vyhledávají, a nezřídka za nemalou úplatu, pomoc žen obvykle ze zemí na východ od našich hranic, které svou nabídku bezostyšně inzerují na internetových stránkách⁷⁸. Prostřednictvím asistované reprodukce je pak genetický materiál, ať již sezdaného nebo nesezdaného páru⁷⁹, vložen do dělohy surrogátní matky. Po narození dítěte se muž z objednatelského páru stane za aplikace druhé domněnky otcovství⁸⁰ otcem dítěte, přičemž náhradní

⁷³ Tzv. surrogacy arrangement.

⁷⁴ Nicméně ust. § 36 odst. 1 Human Fertilisation and Emryology Act 1990 tuto dohodu učinilo právně nevymahatelnou.

⁷⁵ Srov. ust. § 1 odst. 2 Surrogacy Arrangements Act 1985.

⁷⁶ Tzv. parental order.

⁷⁷ Ve věci Re C (Application by Mr and Mrs X under s. 30 of the Human Fertilisation and Emryology Act 1990) [2002] EWHC 157 (Fam) soud uznal, že finanční plnění ve výši 12.000 liber jsou náklady rozumně související s náhradním mateřstvím.

⁷⁸ Např. www.mother-surrogate.com

⁷⁹ Srov. zákon č. 227/2006 Sb., o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách a souvisejících činnostech a o změně některých souvisejících zákonů.

⁸⁰ Srov. ust. § 54 odst. 3 ZoR, které stanoví, že je-li dítě počato umělým oplodněním ženy z asistované reprodukce podle zvláštního právního předpisu, považuje se za otce muž, který dal k umělému oplodnění ženy podle tohoto zvláštního právního předpisu souhlas, pokud by se neprokázalo, že žena otěhotněla jinak.

matka dá souhlas k osvojení takto narozeného dítěte ženou z objednatelského páru. Náhradní mateřství přitom může být úplné nebo částečné⁸¹ podle toho, zda jsou muž a žena z objednatelského páru zároveň dárce spermií a oocyty.

V poslední době se u nás objevily vášnivé diskuze, zda britskou praxí právně zakotvit i v našich podmínkách. Názory odborné právnické i lékařské veřejnosti přitom nejsou jednotné. Pokud však podrobně srovnáme úpravu HFEA a právní postup, který české páry využívají k tomu, aby se dobraly stejného výsledku, dospějeme k tomu, že se jeden druhému nápadně podobají, byť český případ jde trnitou cestou obcházení zákona. Pokud však někteří zastánci náhradního mateřství argumentují tím, že právní úprava je nutná právě proto, že náhradní matka si může vše po narození dítěte „rozmyslet“ a postavení objednatelského páru je tak nejisté, půjde o argumentaci lichou, neboť stejná situace může nastat i v úpravě anglické, kdy je třeba souhlasu surogátní matky k vydání rozhodnutí o rodičovství i po uplynutí tzv. šestinedělí. Uzavřená surogační dohoda je přitom platná, avšak neúčinná. Nadto, pokud jde o vydání rozhodnutí o rodičovství, bude i zde nezbytné rozhodování soudu, které ale bude zřejmě méně náročné nežli proces osvojení. Nehledě k tomu, anglická úprava výslovně zakazuje komercializaci náhradního mateřství a to pod hrozbou spáchání trestného činu⁸². Ať už ale zaujmeme stanovisko jakékoli, ve prospěch náhradního mateřství nebo v jeho neprospěch, je nesporné, že tak či onak je právní úprava nezbytná, neboť je zřejmé, že legislativní zakotvení zásady „matkou dítěte je žena, která dítě porodila“, nepředstavuje samo o sobě dostatečnou pojistku, aby v praxi nedocházelo k jeho realizaci.⁸³

Otázka však leží jinde a souvisí se zájmem dítěte. Je třeba se jím vůbec zabývat ve stadiu uzavírání dohody o náhradním mateřství, jestliže dítě ještě není ani v postavení nascitura? Autorka má za to, že je tato otázka více než na místě. Pokud budeme sledovat linii argumentace, kterou nastolil Ústavní soud pro případ určování otcovství, ani zde nemůžeme pominout, že mezi náhradní matkou a dítětem vzniká v

⁸¹ KALVACH, M. Zamyšlení nad problematikou náhradního mateřství. Zdravotnictví a právo, 2009, č. 7-8, s. 15.

⁸² Srov. ust. § 30 odst. 5 Surrogacy Arrangements Act 1985.

⁸³ Je tak otázkou, jakou cestu přitom zvolit, zda po vzoru Německa a Skandinávských zemí náhradní mateřství zakázat. Dle názoru autorky by však stačilo důsledněji a pod hrozbou citelné sankce kontrolovat zdravotnická zařízení, která provádějí asistovanou reprodukci, a v některých případech učinit náhradní matku nebo muže z objednatelského páru „papírově“ neplodné ve smyslu zákona č. 227/2006 Sb., o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách a souvisejících činnostech a o změně některých souvisejících zákonů, aby byly naplněny podmínky pro tento zákrok.

průběhu těhotenství vztah, který bychom podřadili pod vztah emoční. Pokud jde o argumentaci Sněmovny lordů, hovořili bychom o aspektu těhotenském. Tak jako tak, i mezi surogátní matkou a dítětem se objevuje jeden ze tří aspektů vztahu rodič – dítě. De facto se tak dostáváme do situace, kdy na jedné straně přijímáme prevenční opatření, aby nemuselo dojít k odebrání dítěte z jeho rodinného prostředí, na druhé straně ale hned na počátku jeho života připouštíme, aby bylo uměle vytrženo z přirozeného vztahu, který se zásadně budoval po devět měsíců.⁸⁴ Mám tak za to, že ač je náhradní mateřství institutem veskrze revolučním a mnoha párům může vnést novou naději do jejich rodinného života, je třeba se v první řadě zabývat zájmem takto narozeného dítěte. A tuto otázku si z vášnivě diskutujících položil zatím jen nemnohý.

3.2.3. Rodičovská zodpovědnost

Jak bylo výše řečeno, i přes svůj název nenáleží rodičovská zodpovědnost vždy pouze a výhradně rodičům, a ne vždy se kryje s pojmem rodiče, a to zejména za situace, kdy žádný z rodičů není z nejrůznějších důvodů jejím nositelem. V takovém případě bude dítěti soudem ustanoven poručník, který jako jediný vedle rodičů vykonává nejširší okruh práv a povinností vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti. Český zákon o rodině tak ani neumožňuje nabýt rodičovskou zodpovědnost manželovi rodiče jinak, než-li jeho osvojením. Avšak v případě, že žije manžel, který není rodičem dítěte, s dítětem ve společné domácnosti, podílí se na jeho výchově⁸⁵.

Koncepce rodičovské zodpovědnosti v českém prostředí vychází z její definice jako souhrnu práv a povinností při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, dále při zastupování dítěte a při správě jeho jmění⁸⁶.

Ve srovnání s českou definicí je ta anglická vágnější, když podle ní jde o všechna práva, povinnosti, moc, zodpovědnost a autoritu, kterou má rodič na základě zákona ve vztahu k dítěti a jeho majetku⁸⁷.

Na druhé straně pokud jde o nositele rodičovské zodpovědnosti, je anglické právo

⁸⁴ K tomu srov. HONZÁK, R.: Děloha na leasing a proč jsem proti ze dne 24. 8. 2009 (cit. 31. 7. 2011), <http://www.hledamzdravi.cz/clanek/1191-deloha-na-leasing-a-proc-jsem-proti>

⁸⁵ Srov. ust. § 33 ZoR.

⁸⁶ Srov. ust. § 31 odst. 1 ZoR.

⁸⁷ Srov. ust. § 3 Children Act 1989.

mnohem štedřejší co do jejich možného počtu, když v jednu chvíli ji může mít i několik osob⁸⁸. To na první pohled vyvolává dojem nepřehlednosti a obtíží ve vztahu k jednotnosti názoru ohledně jejího výkonu. Children Act na tuto situaci pamatuje v ust. § 2 odst.8, když osobě nadané rodičovskou zodpovědností zakazuje jednat ve vztahu k dítěti způsobem, který by byl v rozporu se soudním rozhodnutím, které se ho týká.⁸⁹ Vedle rodičů mohou mít rodičovskou zodpovědnost ještě poručník, zvláštní poručník⁹⁰, osoba, v jejíž prospěch bylo vydáno rozhodnutí o pobytu dítěte (tzv. residence order), orgán místní správy (local authority), za předpokladu, že se dítě nachází v jeho péči, a konečně osvojitel.

Jistým specifickým anglického práva je nabytí rodičovské zodpovědnosti otcem, který není manželem matky, a to na základě smlouvy uzavřené s matkou dítěte.⁹¹ Taková smlouva musí být uzavřena na předepsaném formuláři, podepsána matkou a otcem za účasti svědka a registrována. Smlouva nepodléhá soudnímu přezkumu, avšak rozhodnutím soudu může být zrušena.

V obou právních řádech jsou zásahy do rodičovské zodpovědnosti možné pouze rozhodnutím soudu.

V českém právu rozlišujeme jednak pozastavení, omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti. K *pozastavení* výkonu rodičovské zodpovědnosti může soud přistoupit tehdy, jestliže rodiči brání v jejím výkonu závažná překážka a vyžaduje-li to zájem dítěte. Závažnou překážkou bude překážka objektivního charakteru, tedy taková, která nespočívá v nedostatečném výkonu rodičovské zodpovědnosti nebo v protiprávním jednání rodiče. Půjde například o dlouhodobou nemoc nebo též o výkon trestu. Nevykonává-li rodič řádně povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti a vyžaduje-li to zájem dítěte, soud jeho rodičovskou zodpovědnost *omezí*, přičemž vždy konkrétně vymezí rozsah práv a povinností, na která se omezení vztahuje. I zde jde o podmínky kumulativní, na chování rodiče je však nahlíženo z hlediska subjektivního.

Soud rodiče *zbaví* jeho rodičovské zodpovědnosti, jestliže ji rodič zneužívá nebo

⁸⁸ Srov. ust. § 2 odst. 5 Children Act 1989.

⁸⁹ Příklad k tomu uvádí např. Frinta In FRINTA, O. Právní rámec náhradní rodinné péče ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irska. Právník, 2010, č. 2, s. 163.

⁹⁰ Tzv. special guardian vykonává rodičovskou zodpovědnost exkluzivně, tedy s vyloučením jiných nositelů rodičovské zodpovědnosti.

⁹¹ Srov. ust. § 4 odst. 1 písm. b) Children Act 1998.

ji závažným způsobem zanedbává. Zákon přitom soudu ukládá povinnost posoudit, zda tu jsou důvody pro zahájení řízení o zbavení rodičovské zodpovědnosti vždy, kdy se dopustí rodič úmyslného trestného činu proti svému dítěti, či ke spáchání trestného činu své dítě mladší patnácti let použil, popřípadě se dopustil trestného činu jako spolupachatel, návodce či pomocník k trestnému činu spáchanému jeho dítětem.

Výklad toho, co se rozumí závažným zanedbáváním podal např. Nejvyšší soud v nálezu sp.zn. 330 Cdo 2873/2005⁹², přičemž jde o „*dlouhodobé neplnění rodičovských práv a povinností, trvalé ponechání dítěte ve výchovném zařízení spojené s nezájmem o toto dítě a s neprojevením snahy převzít je do rodinné výchovy, nemorální způsob života rodičů, apod. Jde i o případ, kdy rodič o dítě po dlouhou dobu neprojevil jakýkoliv zájem, neposílá mu žádné dárky, nad rámec běžného výživného mu neposkytuje ničeho, neinformuje se o jeho zdravotním stavu ani prospěchu ve škole a nepokouší se s nezletilým navázat kontakt.*“ Nejvyšší soud zároveň zdůraznil, že „*nestačí jen ojedinělé vybočení nebo opomenutí rodičovské péče, ale její zneužívání či zanedbávání musí dosáhnout takového stupně, že zbavení rodičovské zodpovědnosti je jediným účinným prostředkem ochrany dítěte a dále, že rodič neplní své povinnosti, ač by je plnit mohl.*“

Anglické právo rozlišuje jednak *ukončení* rodičovské zodpovědnosti, k čemuž dochází dovršením osmnáctého roku dítěte, spolu s čímž zároveň končí platnost smluv a rozhodnutí udělujících rodičovskou zodpovědnost⁹³, jednak její *odebrání* na základě soudního rozhodnutí vydaného z podnětu nositele rodičovské zodpovědnosti nebo samotného dítěte. K takovému odebrání dochází pouze výjimečně, zejména pokud rodič nevykazuje žádný vztah k dítěti.⁹⁴

Z uvedeného vyplývá, že zásadní rozdíl mezi českou a anglickou koncepcí rodičovské zodpovědnosti spočívá v okruhu jejích nositelů. Zatímco česká právní úprava jej omezuje na rodiče a teprve, pokud těchto není nebo ji z nejrůznějších důvodů nemohou vykonávat, nastupuje institut poručníka. Naopak anglické právo je v mnohých ohledech zdrženlivější co do zásahů do rodičovské zodpovědnosti. Fakt, že se rodič o

⁹² A opětovně zopakoval i v nálezu sp. zn. 30 Cdo 1721/2009.

⁹³ Srov. ust. § 91 odst. 7, 8 Children Act 1989.

⁹⁴ Srov. Re P (Terminating Parental Responsibility) [1995] 1 FLR 1048, kdy otec dítě fyzicky napadal a v řízení bylo prokázáno, že k němu nechová žádné pouto. Soudce Singer poznamenal, že rodičovská zodpovědnost může být odebrána pouze tehdy, když zde nejsou základy pro presumpci ve prospěch jejího zachování.

dítě nemůže pro dlouhodobou nemoc starat ještě nevede k pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti. Právě naopak, nejenže takový rodič je i nadále jejím nositelem v plném rozsahu, na základě rozhodnutí soudu ji nabudou i další osoby, v jejichž péči se dítě ocitne na základě rozhodnutí o pobytu dítěte a to na dobu určitou, tedy na dobu uvedenou v takovém rozhodnutí. Dalším podstatným rozdílem je to, že jejím nositelem jsou nejen osoby fyzické, ale i orgán místní správy, pokud bylo dítě umístěno do jeho péče.

Výhoda anglického pojetí je patrná zejména ve vztahu dítěte k manželovi rodiče, který ji může nabýt prostřednictvím rozhodnutí o pobytu dítěte (tzv. residence order) nebo na základě smlouvy uzavřené mezi rodiči dítěte, aniž by bylo nutné zasahovat do statusu dítěte jako je tomu v českém právu, když takový manžel může nabýt rodičovskou zodpovědnost pouze v důsledku osvojení. Dle mínění autorky tak umožňuje mnohem pružněji reagovat na nejrůznější životní situace, aniž by s tím byly nutně spojeny nezvratné zásahy veřejné moci do oblasti soukromého života jedinců.

3.3. Práva dítěte – dítě jako nositel práv

Dítě jednadvacátého století žijící v euroamerické společnosti nepochybně požívá nejširší ochrany svých práv za celou historii lidstva. Cesta k dosažení tohoto standardu však byla trnitá a, jak uvidíme dále, ještě v druhé polovině minulého století probíhala v anglickém právu polemika nad tím, zda dítě vůbec nějaká práva má.

Přítom samotný pojem dětství se objevuje až v 19. století, kdy dochází k rozsáhlým změnám zejména v pracovněprávní legislativě upravující dětskou práci. Zatímco průmyslová Anglie 19. století teprve ustavovala komise⁹⁵, které měly za úkol mapovat zaměstnávání dětí za účelem přípravy ochranného zákonodárství, Habsburská monarchie již v roce 1774 přijala Všeobecný školní řád, kterým byla v českých zemích zavedena povinná školní docházka dětí od šesti do dvanácti let, což fakticky do značné míry omezovalo zaměstnávání takových dětí. K legislativnímu zakotvení zákazu práce dětí do devíti let věku⁹⁶ však došlo až v roce 1842, kdy byl přijat Dvorský dekret, který

⁹⁵ V roce 1862 byla ve Spojeném království ustavena Královská komise, která měla za úkol prošetřit zaměstnávání dětí v manufakturách a připravit návrh reformy. V roce 1878 byl přijat Factory and Workshop Act upravující pracovní dobu a kontrolu a inspekci prostor, v nichž byly děti zaměstnávány a stejně tak vzdělávání dětských zaměstnanců, přičemž dítětem se rozuměla osoba mladší 14 let.

⁹⁶ A to pouze za předpokladu, že alespoň tři roky navštěvovaly školu.

dále omezil pracovní dobu dětí do dvanácti let věku na deset hodin denně a pro děti od dvanácti do šestnácti let na dvanáct hodin denně.

Vývoj v českých zemích tak téměř o celé století předběhl vývoj ve Spojeném království, kde došlo k zavedení povinné školní docházky až v roce 1870 přijetím školského zákona.⁹⁷ Do té doby byl osmnáctihodinový pracovní režim dětí mezi čtvrtým a pátým rokem věku spíše standardem, než-li výjimkou. Vycházelo se přitom z přesvědčení, že pro dítě je lepší, aby bylo zaměstnáno, ať už v továrně nebo prádelně, než aby se potulovalo nekontrolovatelně po ulicích a žebrale nebo se dokonce dopouštělo drobných krádeží. Pokud v té době bylo dětem poskytováno vzdělání, jednalo se více méně o děti z majetných rodin, které platily soukromé učitele, nebo šlo o soukromou iniciativu náboženských spolků a filantropů poskytujících základní vzdělání zejména v oblasti náboženství, psaní a počtů.⁹⁸

S rozvojem industriální společnosti a náročnosti pracovních postupů se stala nezbytnou průprava továrních zaměstnanců, což s sebou přineslo i požadavek na vzdělávání dětských pracovníků. Zákonem⁹⁹ z roku 1857 tak byly v Anglii založeny tzv. průmyslové školy, v nichž se dívky učily domácím pracem a chlapci například krejčovskému či obuvnickému řemeslu.

Na první mezinárodní dokument deklarující, že dítě pro svou tělesnou a duševní nezralost potřebuje zvláštní záruky, péči a zvláštní právní ochranu před narozením i po něm, si však děti musely počkat až do roku 1924, kdy byla přijata ženevská Deklarace práv dětí, předchůdkyně Charty práv dítěte z roku 1959. Právem je tak 20. století nazýváno stoletím dítěte, což završilo přijetí Úmluvy o právech dítěte v roce 1989.

Do té doby, pokud dítě požívalo ochrany, nebylo tomu proto, že by jeho zájem byl považován za přední hledisko při rozhodování o jeho dalším osudu, nýbrž proto, že tím byly nepřímo chráněny zájmy otce. Dítě bylo pouhým nástrojem pro rozšiřování jeho majetku. Jak uvádí Eekelaar¹⁰⁰, otec měl právo na náhradu škody, která mu vznikla v důsledku ublížení jeho dítěti na zdraví ze strany třetí osoby a to z důvodu ušlého zisku,

⁹⁷ Education Act 1870.

⁹⁸ CRETNEY, S. M. Family Law in the twentieth century. 1. vyd. New York : Oxford University Press Inc., 2003, s. 629.

⁹⁹ Industrial Schools Act 1857.

¹⁰⁰ John Eekelaar byl až do roku 2009 profesorem rodinného práva na Pembroke college Univerzity v Oxfordu.

když dítě nebylo nadále schopno pro něj vykonávat služby nebo práci, případně tím sešlo z možnosti uzavřít pro rodinu výhodný sňatek.¹⁰¹ Stejně tak, pokud bylo dítě ohroženo na životě nebo nestandardní chování nositelů rodičovské zodpovědnosti odůvodňovalo zásahy státu a následné odebrání dítěte do institucionální péče¹⁰², nevycházelo se z požadavku ochrany zájmu dětí. Cílem takového zásahu bylo chránit společnost před nežádoucím chováním, které by takové dítě mohlo od svých rodičů přejmout.¹⁰³

V předchozím oddílu tato práce nastínila rozdíl mezi českým a anglickým pojetím způsobilosti k právním úkonům. Zatímco český občanský zákoník deklaruje postupné nabývání způsobilosti k právním úkonům u nezletilých osob, které jsou nositeli práv a povinností od narození, v anglickém právu byla až do nedávné doby situace odlišná. Nejenže dítě zcela postrádalo způsobilost k právním úkonům a v tomto ohledu bylo závislé na rozhodování rodičů nebo ustanoveného poručníka (guardian), předmětem debaty byla i otázka, zda dítě jako takové vůbec může být subjektem práv. Například teorie „vůle“ nebo též „výběru“¹⁰⁴ vychází z názoru, že jedinec nemůže mít práva, pokud není schopen výběru, zda konkrétní právo vykoná či ne.¹⁰⁵ Samotná právní subjektivita jedince, tedy způsobilost mít práva a povinnosti, je tak do značné míry vázána na způsobilost k právním úkonům, tedy schopnosti vlastními právními úkony nabývat těchto práv a povinností. Jedinec, který není schopen učinit rozhodnutí, zda právo vykoná či ne, není ani schopen takové právo mít. Zjednodušeně řečeno, teorie vůle předpokládá, že nositel práva vykonává jistou kontrolu nad povinnostmi druhého odpovídající tomuto právu. Vzhledem k tomu, že dítě takové kontroly není schopno, respektive není dostatečně mentálně vybaveno, aby svá práva zároveň nárokovalo, nemůže být ani jejich nositelem. Právo pro dítě de facto vykonávají jeho rodiče, kteří jsou zároveň i jeho nositeli. Dítě se tak dostává do postavení objektu výkonu práv svých

¹⁰¹ EEKELAAR. The emergence of children's rights (1986) 6 OJLS 161, s. 4.

¹⁰² V roce 1891 přijal anglický parlament zákon o péči o děti, který umožnil soudu zakázat rodičům výkon jejich práv týkající se péče o dítě, jestliže své dítě opustili nebo se k němu chovali jinak nevhodně. (CRETNEY, S. M. Family Law in the twentieth century. 1. vyd. New York: Oxford University Press Inc., 2003, s. 632).

¹⁰³ EEKELAAR. The emergence of children's rights (1986) 6 OJLS 161, s. 4.

¹⁰⁴ „Will“ nebo též „choice“ theory. Mezi zastánce této teorie patřili např. Kant, Hart nebo Kelsen.

¹⁰⁵ FORTIN J. Children's rights and the developing law. Second Edition. London : Butterworths, 2003, s. 12.

zákonných zástupců, ať už jsou jimi rodiče, opatrovník nebo poručník. Freeman¹⁰⁶ pak připodobňuje ty, kterým jsou práva takto upírána k otrokům, pouhým prostředkům k dosažení cílů jiných.¹⁰⁷

Proti teorii vůle stojí „teorie zájmu“¹⁰⁸, když někteří autoři spíše než o právech dítěte hovoří o jeho zájmech. Jedinec má dle této teorie právo tehdy, pokud jsou chráněny jeho zájmy, a to normativním omezením jednání jiných lidí za účelem respektování předmětu zájmu tohoto jedince.¹⁰⁹ Za děti jednájí jejich rodiče, resp. zákonní zástupci, přičemž všeobecný požadavek, který je na ně kladen spočívá v tom, aby bylo toto jejich jednání vedeno právě nejlepším zájmem dítěte. Jak píše Eekelaar, rodiče jsou pouhými zástupci naplňujícími zájmy svých dětí. Tímto zájmem přitom rozumí požadavek, aby rodič pro své dítě přijal to nejlepší rozhodnutí. A zároveň musí odhadnout, co by dítě po dosažení zletilosti samo považovalo za nejlepší řešení konkrétního problému.¹¹⁰

Autorka na tomto místě souhlasí s názorem Radvanové, která odmítá pohlížet na dítě jako na objekt výkonu jakékoli péče. Dítě *„je vždy plnoprávným subjektem konkrétního právního vztahu; pokud zejména pro svůj nízký věk není schopno svá práva a povinnosti posoudit a uplatnit, musí tak učinit ten, který je v konkrétním případě jeho zákonným zástupcem (rodiče, poručník, opatrovník). Takový zástupce je vždy povinen působit výlučně tak, aby chránil nejvyšší zájem dítěte a zabezpečil jeho prospěch.“*¹¹¹

Eekelaar přitom rozlišuje tři typy „zájmů“¹¹² dítěte - základní, podporující vývoj a autonomní.¹¹³ První, tedy základní zájem, představuje spíše požadavek na rodiče zdržet se neoprávněných zásahů, než-li podporu dětí či rozvoj jejich zájmů. Jeho naplňování je tak primárně uloženo právě rodičům dítěte a spočívá v poskytování fyzické, emoční a intelektuální péče o dítě. V případě kolize zájmu rodiče se zájmem dítěte musí tento

¹⁰⁶ Michael D. A. Freeman je profesorem práva na University College London, editorem International Journal of Children's Rights a autorem řady publikací zabývajících se právy dítěte.

¹⁰⁷ FREEMAN, M. D. A.; VEERMAN, P. E. The Ideologies of Children's Rights. First Edition. Netherlands : Martinus Nihoff Publishers, 1992, s. 31.

¹⁰⁸ „Interest“ theory.

¹⁰⁹ FORTIN J. Children's rights and the developing law. Second Edition. London: Butterworths, 2003, s. 13.

¹¹⁰ EEKELAAR, J. The emergence of children's rights (1986) 6 OJLS 161, s. 4.

¹¹¹ RADVANOVA, S. Ublíživání dětem – nebezpečná rodina. In VANDUCHOVÁ, M., GRIVNA, T. Pocta Otovi Novotnému, I. vyd. Praha : ASPI, a.s., 2008, s. 270.

¹¹² EEKELAAR, J. The emergence of children's rights (1986) 6 OJLS 161, s. 9.

¹¹³ Basic, developmental a autonomy interest.

ustoupit ve prospěch naplnění zájmu dítěte.

Zájem dítěte na rozvoj spočívá na jedné straně v požadavku, aby všechny děti měly stejnou možnost svého osobního rozvoje, na druhé straně podporuje i různorodost co do úspěchu založeného na talentu jednotlivce. Jedná se tak zejména o zajištění lékařské péče a poskytování vzdělání.

A konečně sem patří právo dítěte na autonomii, tedy právo činit vlastní rozhodnutí bez ohledu na souhlas zákonného zástupce, tedy rodiče, samozřejmě za předpokladu, že jeho rozumový vývoj mu umožňuje takové rozhodnutí učinit.

Eekelaar si v této souvislosti klade základní otázku a to, pokud má dítě právo, aby bylo konáno v jeho nejlepším zájmu, avšak to, co je v jeho nejlepším zájmu určuje někdo třetí, má vůbec dítě nějaká práva? A dochází tak k závěru, že není možné respektovat děti jako nositele práv a zároveň ignorovat jejich názor.

Tento pohled kopíruje i čl. 12 Úmluvy OSN o právech dítěte, který ukládá smluvním stranám, aby dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, zabezpečily právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni.

Alespoň v teorii tak došlo k významnému posunu od pouhé péče o dítě a jeho práva k respektu práva dítěte na sebeurčení. Přesto i nyní jsou zranitelnost, nedostatek způsobilosti a závislost dětí jedním z hlavních argumentů pro dvojí standard práv dospělých a dětí.¹¹⁴ Přitom čl. 1 Listiny základních práv a svobod¹¹⁵ zaručuje všem lidem svobodu a rovnost v důstojnosti i v právech. Nejpatrnějším příkladem dvojího standardu, o kterém hovoří např. Freeman¹¹⁶, jsou tělesné tresty dětí. Při výkonu rodičovských práv a povinností mají právo užít přiměřených výchovných prostředků tak, aby nebyla dotčena důstojnost dítěte a jakkoli ohroženo jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Výklad důstojnosti dítěte a důstojnosti dospělého se však alespoň v českém právu zřejmě liší. Pohlavek, posměšek, schválnost a hrubé jednání jsou ve světě dospělých přestupkem. Ve vztahu rodič - dítě je však na ně stále

¹¹⁴ FREEMAN, M. D. A.; VEERMAN, P. E. *The Ideologies of Children's Rights*. First Edition. Netherlands : Martinus Nihoff Publishers, 1992, s. 34.

¹¹⁵ Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod.

¹¹⁶ Srov. např. FREEMAN, M. D. A.; VEERMAN, P. E. *The Ideologies of Children's Rights*. First Edition. Netherlands : Martinus Nihoff Publishers, 1992.

nazíráno jako na „přiměřený“ prostředek výchovy.¹¹⁷ V anglickém právu se situace příliš neliší; „rozumné pokárání nebo též potrestání“¹¹⁸ je stále akceptováno jako obrana pro případ trestního stíhání s výjimkou trestného činu napadení nebo ublížení na těle, kdy tuto obranu užít nelze¹¹⁹. Stávající právní úprava tělesného trestání je reakcí na případ A proti Spojenému království¹²⁰, v němž navrhovatel, devítiletý chlapec, žaloval stát pro porušení čl.3 EÚLP (právo nebýt mučen nebo podrobován nelidskému a ponižujícímu chování), když jeho nevlastní otec, který jej několikrát zbil za použití zahradní hadice, byl zproštěn obvinění pro napadení s následkem těžkého ublížení na zdraví právě s odkazem na obranu „rozumného potrestání“. Vzhledem k tomu, že ESLP Spojenému Království vytýkal pouze nepřijatelný stupeň bolesti, nikoli tělesný trest jako takový, nepřistoupil stát, stejně jako Česká republika, k přijetí jejich úplného zákazu.

Aby byla práva dětí brána vážně, je třeba děti nejen chránit, nýbrž zároveň respektovat jejich autonomii, což vychází ze samotné premisy, že všichni lidé jsou si rovni.¹²¹ Freeman dochází k obdobnému závěru jako Eekelaar a to, „že *nemůžeme brát jedince jako rovné, pokud nerespektujeme jejich způsobilost riskovat a dělat chyby. Nebrali bychom práva vážně, kdybychom respektovali autonomii jedince jedině za předpokladu, že bychom měli za to, že tento dělá „správnou věc“. Zároveň bychom ale neuznávali integritu dítěte, kdybychom mu umožnili činit kroky, které by měly negativní dopad na jeho vývoj a v důsledku toho by nemohlo dozrát v plnou osobnost.*“. Vnější zásahy do této autonomie tak budou legitimní a ospravedlnitelné za předpokladu, že zde můžeme očekávat to, co Freeman s odkazem na Dworkina nazývá v budoucnu daný souhlas¹²², tedy bylo lze předpokládat, že dítě tato omezení v budoucnu ocení.

Děti jsou nositeli práv. To je tvrzení, o kterém se dnes nevede sporu v českém ani anglickém právu. Nicméně je stále sporné, do jaké míry mají tato práva, resp. jejich výkon podléhat kontrole zákonného zástupce. Do jaké míry rozhoduje rodič o tom, co je

¹¹⁷ Z příspěvku autorky na téma „Multiple roles of law: prevention, protection and prosecution“ přednesené na konferenci Rady Evropy k právům dítěte konané dne 2. 6. 2009 ve Štrasburku.

¹¹⁸ Reasonable chastisement/punishment.

¹¹⁹ Srov. ust. § 58 Children Act 2004.

¹²⁰ A v UK (100/1997/884/1096), rozhodnutí ze dne 23. září 1998.

¹²¹ FREEMAN, M. D. A.; VEERMAN, P. E. *The Ideologies of Children's Rights*. First Edition. Netherlands : Martinus Nijhoff Publishers, 1992, s. 37 (volný překlad autorky).

¹²² Future-oriented consent.

v nejlepším zájmu jeho potomka a do jaké míry musí přihlídnout k jeho přáním a pocitům? Resp. kde se nachází hranice, kdy se ručička na pomyslné váze začne klonit od pozice rodiče vystupujícího jako ryze ochránce práv svého dítěte k pozici, v níž respektuje právo dítěte na vlastní rozhodnutí? Autorka má za to, že tato hranice klesá a za posledních tři sta let se nebývale posunula od postavení dítěte jako pouhého objektu výkonu rodičovských práv k jejich nositeli, k možnosti sdělit dospělým svůj pohled na věc, který může být až překvapivě inspirující. Je zajímavé, že jakmile vyrosteme z dětských bačkůrek, jako bychom zapomněli, jaké to je, když jsme je měli na nohou. I děti mají svůj názor a pokud mu budeme bedlivě naslouchat, možná zjistíme, že není v žádném směru dětinský.

4. Hierarchie právních předpisů upravujících práva dítěte

4.1. Obecně

Vlastnost právní normy právně zavazovat své adresáty se nazývá právní silou a obecně je chápána tak, že právní norma vyšší právní síly nesmí odporovat právní normě nižší právní síly.¹²³ Rozeznáváme tak právní normy vyšší a nižší úrovně, tedy zákonné a podzákonné. V českém právu do první skupiny spadají ústavní zákony, zákony a zákonná opatření senátu, druhá skupina zahrnuje např. nařízení vlády nebo právní předpisy ministerstev.

Stejně členění vnitrostátního práva nalezneme i v právu anglickém. Nicméně základní rozdíl spočívá v situaci, kdy se zákon dostane do rozporu s ústavou. Velká Británie nemá psanou ústavu a ústavní pořádek tvoří soustava uznávaných pravidel a principů a ústavní konvence.¹²⁴ Jak již bylo uvedeno v úvodu této práce, doktrína svrchovanosti parlamentu nedává možnost obrátit se na soud v případě, že zákon odporuje ústavě. Parlament tak zůstává výhradním zákonodárcem v tom smyslu, že jen on může vydat a zrušit jakýkoliv zákon, a tak zde neexistuje instituce obdobná našemu Ústavnímu soudu, která by měla postavení negativního zákonodárce a byla nadána pravomocí právní předpis, který odporuje Ústavě, zrušit.

Avšak ani tato doktrína není neotřesitelnou a největší ránu jí zasadil až vstup Spojeného království do Evropské Unie v roce 1972 a zásada přednosti evropského práva před právem vnitrostátním. Přestože soudy Spojeného království dlouho odolávaly, ve věci *Factortame*¹²⁵ musely s konečnou platností čelit otázce, zda jsou oprávněny neaplikovat zákon Parlamentu právě proto, že je v rozporu s komunitárním právem. Bylo tak nutné vypořádat se s faktem, že bez ohledu na jeho postavení v národním právu, existuje princip komunitárního práva ukládající vnitrostátnímu soudu povinnost přímo aplikovat předpis Společenství. Jinak řečeno, do té doby to byl ve

¹²³ KNAPP, V. Teorie práva. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1995, s. 156.

¹²⁴ Jak ale poznamenává Knapp, „*kteřé nejsou právem(ústavní konvence), ale politickou praxí, která je nezbytná pro hladké fungování vlády*“.

¹²⁵ Rozhodnutí ESD FACTORTAME LTD & ORS v SECRETARY OF STATE FOR TRANSPORT. ECJ case C-213/89, rozhodnutí ze dne 19. 6. 1990.

smyslu „doktríny“ pouze anglický Parlament, který přijímal nebo rušil právní předpisy, po vstupu Spojeného království do Evropské Unie však toto privilegované postavení de facto ztratil, když napříště jsou soudy povinny poměřovat jím přijaté zákony pod prizmatem evropské legislativy.

Další přiblížení obou komparovaných zemí, pokud jde o kontrolu ústavnosti, znamenalo až přijetí Zákona o lidských právech z roku 1998¹²⁶, který inkorporoval do anglického práva Evropskou úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod. I tento Zákon o lidských právech však zůstal pouze na půl cesty, když anglické soudy nadále nesmí zákon Parlamentu neaplikovat nebo k němu nepřihlížet, musí jej však vykládat tak, aby to co nejvěrněji odpovídalo požadavkům HRA 1998¹²⁷ a nadto deklarovat nesoulad takového předpisu s tímto zákonem. Nadále však není v jejich pravomoci předpis zrušit. Avšak i pouhá deklarace může vytvořit silný tlak na Parlament, aby takový zákon změnil.¹²⁸

Z uvedeného vyplývá, že i přes odlišný přístup k inkorporaci a aplikaci nadnárodního práva, jeho význam zůstává pro obě země přibližně stejný.

4.2. Postavení úmluv o lidských právech v právních řádech obou zemí

Mezinárodní úmluvy o lidských právech měly u nás až do roku 2003 výsadní postavení v tom smyslu, že původní znění čl. 10 Ústavy¹²⁹ upravovalo zásadu jejich aplikační přednosti. Se vstupem České republiky do Evropské Unie k 1.5.2004 došlo k přijetí tzv. euronovely¹³⁰, která čl. 10 Ústavy rozšířila na všechny vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána a stanovila, že takové mezinárodní smlouvy jsou součástí právního řádu; stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva. Jinými slovy v případech, kdy dojde ke kolizi zákona s mezinárodní smlouvou, která je součástí právního řádu České republiky, musejí dát všichni ti, kdo

¹²⁶ Human Rights Act 1998.

¹²⁷ Human Rights Act 1998.

¹²⁸ Suverenita anglického Parlamentu je suverenitou zákonnou, nikoli však politickou. Parlament není neomezený v tom smyslu, že by nemusel brát ohled na veřejné mínění nebo snad ignorovat názor jiné autority, např. soudu. Pokud by tak jeho činnost nebyla všeobecně přijímána, odrazilo by se to ve výsledku voleb a změně jeho politického obsazení.

¹²⁹ Ústavního zákona č. 1/1993 Sb.

¹³⁰ Zákon č. 395/2011 Sb.

aplikují právo, přednost mezinárodní smlouvě.

Anglické právo takovou generální inkorporační klausuli postrádá. A tak, aby každá mezinárodní smlouva schválená vládou byla zároveň účinná, musí být samostatně přijata Parlamentem ve formě zákona. Platí však obecná zásada, že Parlament by nepřijímal zákony, které by odporovaly platným mezinárodním smlouvám.

K nejvýznamnějším úmluvám dotýkajícím se probírané problematiky patří vedle *Úmluvy o právech dítěte* z roku 1950, o níž bude pojednáno níže, *Úmluva o osvojení dětí* z roku 1967, *Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení* z roku 1993, *Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí, Úmluva o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí* z roku 1996, *Evropská úmluva o osvojení, Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství* z roku 1975 a *Evropská úmluva o výkonu práv dětí* z roku 1996.

4.3. Vliv evropského práva – principy evropského rodinného práva

Harmonizace soukromého práva na úrovni Evropské unie se tradičně týkala práva obchodního a oblast práva rodinného zůstávala mimo pozornost integračních snah.

Až v roce 2001 byla ustavena Komise pro evropské rodinné právo (dále též „komise“) sestávající z expertů v oblasti rodinného práva, jejímž cílem je harmonizace tohoto právního odvětví na úrovni Evropské unie.¹³¹ Hlavní oblasti výzkumu jsou tři a to rozvodové právo, rodičovská zodpovědnost a různé formální i neformální formy soužití.

Pro tuto práci má hlubší význam zastavit se u principů, k nimž komise dospěla v oblasti rodičovské zodpovědnosti, kterou definuje jako soubor práv a povinností zaměřených na podporu a zajištění péče o dítě. Zahrnuje především péči, ochranu a vzdělávání, udržování osobních vztahů, určení bydliště, správu majetku a právní zastoupení. Vcelku nepřekvapivě mezi předními principy komise uvádí zájem dítěte jakožto prvořadé hledisko. Dítě má právo na informace a má právo být slyšeno. Mezi dalšími zásadami lze zdůraznit zejména zákaz diskriminace, zásadu autonomie dítěte a právo dítěte a rodiče získat a udržovat pravidelný vzájemný kontakt.

Principy rozlišují čtyři možné způsoby zániku rodičovské zodpovědnosti:

¹³¹ Blíže srov. <http://www.ceflonline.net/>

dosažení zletilosti dítěte, uzavření manželství nebo registrovaného partnerství, smrt dítěte nebo jeho osvojení. Pozoruhodný je též princip č. 3:36, který požaduje, aby bylo při řešení rodinných sporů použito mechanismů jejich alternativního řešení.

Komise při formulaci uvedených principů vycházela z odpovědí evropských států na základě předem sestavených dotazníků. Jde tak o interpolaci zásad ovládajících jednotlivé evropské řády, tedy i český a anglický.

Právy dítěte se explicitně zabývá i Listina základních práv Evropské Unie¹³² z roku 2000, která ve svém čl. 24 deklaruje právo dětí na ochranu a péči nezbytnou pro jejich blaho, právo dítěte svobodně vyjadřovat své názory a povinnost ostatních v záležitostech, které se ho dotýkají, k těmto názorům přihlížet s ohledem na jeho věk a vyspělost. Zároveň opakuje, že základní zásadou při všech činnostech týkajících se dětí je prvořadým hlediskem nejvlastnější zájem dítěte. A konečně potvrzuje právo dětí udržovat přímý styk s oběma rodiči, ledaže by to bylo v rozporu s jeho zájmy.

Vycházejí z citovaného ustanovení Listiny základních práv Evropské unie byl v roce 2006 představen text s názvem Směrem ke strategii Evropské Unie o právech dítěte¹³³, jehož cílem je upevňování práv dítěte, včetně práva na rodinu, práva na vzdělání, na sociální integraci, na zdravotní péči, na rovné příležitosti a na sportovní činnost. Vznik textu byl motivován snahou o vytvoření základu společnosti přátelské k dětem a jim přizpůsobené, v níž by se děti cítily lépe chráněny a byly její aktivní součástí. Na základě tohoto nelegislativního dokumentu byla o dva roky později přijata pod stejným názvem rezoluce č. 2007/2093(INI). Mezi priority, kterými se strategie zabývá patří zejména otázka násilí na dětech, chudoby a diskriminace, dětské práce, práva dítěte na informace a vzdělání, zdraví dítěte, registrace při narození a účasti dětí v ozbrojených konfliktech.

Z uvedeného je patrné, že přestože až doposud stálo rodinné právo mimo zorný úhel harmonizačních snah evropských společenství, se vstupem do nového tisíciletí se i na tomto poli objevuje nemalá iniciativa, která je projevem snahy odstranit další bariéru volnému pohybu osob, neboť jak správně poznamenává členka expertní komise Boele-Woelki: *„Rozsáhlé rozdíly mezi evropskými národními právními řády zakládají vážnou*

¹³² Listina základních práv Evropské unie (2007/C 303/01).

¹³³ Usnesení Evropského parlamentu ze dne 16. ledna 2008 o strategii EU o právech dítěte (2007/2093(INI)).

*překážku k dosažení společné evropské identity ve formě evropského občanství.*¹³⁴

4.4. Základní předpisy na ochranu dětí a rodiny

Vedle množství mezinárodních dokumentů, ke kterým obě země v posledním století přistoupily, a které se věnují otázkám práv dítěte, vnitrostátní právní řády zahrnují početnou skupinu předpisů, které vycházejí z principů těchto nadnárodních úmluv a dále je rozvádějí v souladu s vlastní právní úpravou, která vychází z tradic a odlišného vývoje postojů a nazírání na dítě, jeho vztahu k rodičům a v neposlední řadě na jeho práva.

Základním hmotně-právním předpisem soukromoprávní povahy upravující rodinné právo v České republice je *zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů*, jeho veřejnoprávním protějškem je *zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů*.

Dalšími předpisy, které uvedenou problematiku nepojímají komplexně, avšak některá jejich ustanovení s ní úzce souvisejí jsou *zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů*, *zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů*, *zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů*, *zákon č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů*, *zákon č. 202/1990 Sb., o loteriích a jiných podobných hrách, ve znění pozdějších předpisů*, *zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů*, *zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů*, *zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže*.

S účinností od roku 2013 by měl zákon o rodině nahradit *nový občanský zákoník*, který v mnoha směrech ze stávající právní úpravy rodinného práva vychází, zároveň ji ale na mnoha místech doplňuje nebo mění v duchu mezinárodních požadavků, ale i lékařských poznatků a nových trendů ve společnosti.

Pro naše účely má význam druhý díl části týkající se rodinného práva, a to

¹³⁴ BOELE-WOELKI, K. : The principles of European family law: its aims and prospects, s. 2 (cit. dne 13. 8. 2011) <http://www.utrechtlawreview.org/index.php/ulr/article/viewFile/13/13>

poměry mezi rodiči a dítětem. Při určování rodičovství zachovává nová úprava systém domněnek otcovství a zároveň ze stávající úpravy přebírá zásadu, že matkou dítěte je žena, která je porodila¹³⁵.

V případě otcovství se má nadále za to, že otcem je manžel matky, příp. muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením matky a tohoto muže. Nesporným zjednodušením oproti stávající právní úpravě je fakt, že pro případ určování otcovství dítěte počatého umělým oplodněním a narozeného neprovdané matce, se má za to, že otcem je muž, který dal k umělému oplodnění souhlas a to bez dalšího¹³⁶. Napříště tak není třeba zahajovat řízení o popření otcovství.

Stejně tak prohlášení matky dítěte, manžela, příp. bývalého manžela o tom, že není otcem dítěte a muže, který prohlásí, že je otcem dítěte v situaci, kdy se dítě narodilo v době mezi zahájením řízení o rozvodu manželství a třístým dnem po rozvodu manželství, není třeba činit v řízení o popření otcovství; samotným souhlasným prohlášením v řízení před soudem se má totiž za to, že tento muž je otcem dítěte¹³⁷.

A konečně, nedojde-li k určení otcovství některým ze shora uvedených způsobů, je nadále možné obrátit se na soud, aby otcovství určil. Nadále se má přitom za to, že otcem je muž, který s matkou dítěte souložil v době, od které neprošlo do narození dítěte méně než sto šedesát a více než tři sta dní, ledaže jeho otcovství vylučují závažné okolnosti. Jedinou novinkou je zde zkrácení nejkratší možné doby pro narození dítěte ze sto osmdesáti na sto šedesát dnů, což je odůvodněno současným poznáním a možnostmi lékařské vědy a praxe¹³⁸.

Ani úprava popírání otcovství není nijak revoluční. Novinkou je zejména nově stanovená délka popěrné lhůty manžela matky, když tento má nově šest měsíců jdoucích ode dne, kdy se dozvěděl o skutečnostech zakládajících důvodnou pochybnost, že je otcem dítěte, které se narodilo jeho manželce, k popření otcovství u soudu. Nicméně i zde je tato subjektivní lhůta objektivně omezena věkem tří let dítěte¹³⁹. Nová úprava tak již reflektuje zahraniční tendence a judikaturu Evropského soudu pro lidská práva, ale i názor vyjádřený Ústavním soudem České republiky v nálezu ze dne 8.7.2010 sp.zn.

¹³⁵ Srov. ust. § 775 nového OZ.

¹³⁶ Srov. ust. § 778 nového OZ.

¹³⁷ Srov. ust. § 777 nového OZ.

¹³⁸ Srov. důvodovou zprávu k ust. § 783 nového OZ.

¹³⁹ Srov. ust. § 785 odst. 1 nového OZ.

Pl.ÚS 15/09, který byl blíže rozebrán v kapitole 3.2.2.

Vyžaduje-li to zájem dítěte a mají-li být naplněna ustanovení zaručující základní lidská práva, může soud zahájit řízení o popření otcovství ex officio, a to za předpokladu, že bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů, ale otec dítěte takto určený, nemůže být jeho otcem¹⁴⁰.

Vývojem prošla i právní úprava rodičovské odpovědnosti, která v souladu s vývojem odborných názorů na práva dítěte a jeho postavení ve vztahu k rodiči staví na první místo povinnosti a pak teprve práva rodičů, která se vedle péče o dítě, „nově“¹⁴¹ týkají i jeho ochrany, udržování osobního styku s dítětem a určení místa jeho bydliště.¹⁴²

Ve srovnání s návrhem OZ se stávající úprava jeví být obsahově kusá, když původních dvanáct paragrafů nově nahrazuje na padesát ustanovení, která podrobně upravují výkon rodičovské odpovědnosti nejen rodičů, kteří sdílejí společnou domácnost, ale i rodičů rozvedených nebo rodičů žijících odděleně. Dále upravují péči o dítě a jeho ochranu, osobní styk rodiče s dítětem, zastoupení dítěte a péči o jeho jmění.

Rodičovskou odpovědnost vykonávají rodiče ve vzájemné shodě. Ne vždy se jim ale podaří této shody dosáhnout. Nový OZ tak nově upravuje možnost rodičů obrátit se na soud tehdy, kdy se nedohodnou v záležitosti, která je pro dítě významná zejména se zřetelem k jeho zájmu¹⁴³. Co se rozumí významnou záležitostí se podává v následujícím odstavci návrhu. Půjde o nikoli běžné léčebné a obdobné zákroky, určení místa bydliště a volbu vzdělání nebo pracovního uplatnění dítěte.¹⁴⁴

Nová úprava též podrobně zakotvuje právo dítěte udržovat pravidelné osobní kontakty s oběma rodiči vyplývající z čl. 9 Úmluvy o právech dítěte a zároveň ukládá jak rodiči, který má dítě v péči, tak druhému rodiči, aby se zdrželi všeho, co narušuje vztah dítěte k oběma rodičům nebo co výchovu ztěžuje.

¹⁴⁰ Srov. ust. § 793 nového OZ.

¹⁴¹ Slovo „nově“ je zde dáno do uvozovek především proto, že jak vyplývá i z důvodové zprávy, nečiní si autoři nový OZ ambici, že nové vymezení rodičovské odpovědnosti radikálně zasáhne do jejího výkonu ze strany rodičů, který je víceméně ustálený a vyvíjí se nezávisle na právní úpravě.

¹⁴² Na tomto místě je vhodné upozornit, že pojem rodičovské odpovědnosti tak jak je nově navrhován do značné míry odpovídá principům formulovaným Evropskou komisí pro rodinné právo.

¹⁴³ Srov. ust. § 877 nového OZ.

¹⁴⁴ Obdobnou úpravu obsahuje i anglický Children Act 1989, který umožňuje rodiči, aby se obrátil na soud s návrhem na vydání rozhodnutí o zvláštní záležitosti dle ust. § 8 tohoto zákona a de facto tak nahradil souhlas druhého rodiče při rozhodování o vzdělání dítěte, lékařském zákroku nebo změně jeho příjmení.

I nadále rodiče zastupují dítě při právních jednáních¹⁴⁵, ke kterým není právně způsobilé, avšak nedohodnou-li se, který z nich dítě při právním jednání zastoupí, rozhodne na návrh rodiče soud a to nejen o tom, který z rodičů dítě zastoupí, ale zároveň určí i způsob zastoupení, tedy jak bude takový rodič právně jednat. Nově dává zákon rodičům i samotnému dítěti oprávnění uzavřít smlouvu o zastoupení osobou s odbornými znalostmi, popřípadě i jinou vhodnou osobou, nejedná-li se o záležitost osobního stavu.

Z uvedených příkladů nové úpravy je tak zřejmé, že zákonodárce reflektoval nejen závazky plynoucí pro Českou republiku z mezinárodních úmluv na ochranu práv dítěte, judikaturu mezinárodních i vnitrostátních soudů, ale i sociální realitu. Z řady ustanovení tak lze vyzorovat, že předpis „počítá“ s tím, že rodina v jejím tradičním pojetí je překonána. Dítě získalo zcela odlišné postavení jak v rámci společnosti, tak ve vztahu k rodičům. Zásada římského práva, kdy otec měl nad dítětem *ius vitae necisque*¹⁴⁶, tak doznala obratu o sto osmdesát stupňů. Zákonodárce se musel zároveň přizpůsobit i faktu rostoucí rozvodovosti a s tím spojenému trendu tzv. patchwork families.¹⁴⁷

V důsledku tohoto rozvolnění tradičních svazků bylo bezesporu vhodné výslovně upravit právo dítěte na styk s oběma rodiči a následky toho, kdy jeden z rodičů takovému styku brání.¹⁴⁸

Stejně tak nový OZ počítá s tím, že rovnoprávné postavení rodičů, kteří nesdílejí stejný názor na významné otázky týkající se života jejich společného dítěte, zejména za situace, kdy právě tyto odlišné názory vedly k jejich vzájemné odluce, povede k tomu, že se budou muset obrátit na „nezávislého třetího“, tedy na soud.

V neposlední řadě nový OZ na mnoha místech zdůrazňuje autonomii dítěte, které má právo na potřebné informace, aby si mohlo vytvořit vlastní názor a tento sdělit a to ať již půjde o řízení před soudem¹⁴⁹ nebo o rozhodnutí rodičů, které se dotýká zájmu

¹⁴⁵ Nový OZ vychází z nové terminologie, když pojem právního úkonu jako druhu právní skutečnosti nahrazuje pojmem právní jednání, který odpovídá latinskému *negotium*.

¹⁴⁶ Právo nad životem i smrtí.

¹⁴⁷ Rodiny, kde dospělí členové přivedli do nového svazku i děti ze svého předchozího manželství, příp. partnerství.

¹⁴⁸ Syndrom zavřeného rodiče není pro svoji kontroverzi dosud lékařsky diagnostikován, nicméně zejména soudní praxe s ním často pracuje. Srov. např. nálezy II. ÚS 599/10 ze dne 22. 4. 2010, případně nálezy III. ÚS 3363/10 ze dne 13. 7. 2011.

¹⁴⁹ Srov. ust. § 867 nového OZ.

dítě¹⁵⁰, jeho vzdělání nebo pracovního uplatnění¹⁵¹.

Základním předpisem na ochranu dětí v anglickém právu, který obsahuje normy práva veřejného i soukromého, je *Children Act z roku 1989*. Je tak do značné míry kombinací našeho zákona o rodině a zákona o sociálně-právní ochraně dětí s tím rozdílem, že např. osvojení je upraveno ve zvláštním zákoně. *Children Act z roku 1989* byl novelizován zákonem stejného názvu *Children Act z roku 2004*, který byl reakcí na nekoordinovanost a špatné fungování státních orgánů ve vztahu k ochraně dětí.¹⁵² Jeho cílem tak bylo lépe upravit podmínky pro zásah orgánů místní správy v zájmu a na ochranu dítěte. Dalším předpisem, který doplňuje některá ustanovení *Children Act 1989* je *Children (leaving care) Act z roku 2001*, který upravuje podmínky pro děti, resp. mladé dospělé, opouštějící ústavní péči. V odůvodněných případech orgány místní správy poskytují pomoc takovým osobám až do čtyřiaadvaceti let věku.

Předpisy, které se dotýkají ochrany práv dětí a novelizovaly některá ustanovení *Children Act 1989* především ve vztahu k pravomocem orgánů místní správy, zahrnují zejména *Children and Young persons Act 2008* a *Child care Act 2006*.

Institut osvojení je upraven ve zvláštním předpise a to *Adoption Act z roku 1976*, který nahradil předpis z roku 1958, vedle něj uvedenou problematiku upravují též *Adoption (Intercountry aspects) Act z roku 1999*, *Adoption and Children Act z roku 2002* a *Children and Adoption Act 2006*.

¹⁵⁰ Srov. ust. § 875 nového OZ.

¹⁵¹ Srov. ust. § 880 nového OZ.

¹⁵² Předpis byl zejména reakcí na případ osmileté Victorie Climbié, která byla zneužívána a nakonec zavražděna svými poručníky a to i přesto, že vedle sociálního odboru orgánu místní správy, policie, Národní zdravotnické služby s ní a její rodinou byla v kontaktu i Národní společnost pro prevenci násilí na dětech.

5. Úmluva o právech dítěte a Evropská úmluva o ochraně základních práv a svobod

5.1. *Obecně*

K rozsáhlé kodifikaci lidských práv na mezinárodní úrovni dochází zejména po 2. světové válce, kdy byly přijaty dva nejvýznamnější dokumenty – Všeobecná deklarace lidských práv v roce 1948 a Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod v roce 1950. Aby bylo vůbec možno se dále v této kapitole podrobněji zabývat jednotlivými právy, které tyto dokumenty zaručují, je vhodné na tomto místě alespoň ve stručnosti učinit exkurz do historického vývoje lidských práv.

Obecně rozlišujeme čtyři generace lidských práv. Počátky tzv. první generace spadají až do 18. století - doby osvícenství, kdy jsou pod vlivem přirozenoprávních teorií formulována práva jako právo na život, zákaz nucené práce a mučení, právo na soukromé vlastnictví nebo svoboda svědomí. Již John Locke ve svém Druhém pojednání o vládě¹⁵³ hovoří o přirozeném zákoně, který zaručuje rovnost, nezávislost a právo na zabezpečování vlastního života, rodiny a vlastnictví. Hovoříme o právech občanských. Druhou generací lidských práv jsou práva politická, která se spolu s právy občanskými dočkaly v roce 1966 mezinárodního legislativního zakotvení v podobě Mezinárodního paktu o občanských a politických právech. Ještě předtím se však myšlenky jak Locka tak Huga Grotia objevily ve francouzské Deklaraci práv člověka a občana a americké Deklaraci nezávislosti. Třetí generace práv, jejichž první formulace datujeme do let třicátých minulého století, zahrnují právo na práci, na stávku, na pojištění, tedy vesměs práva sociální. Jejich výčet je obsažen v Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Základní myšlenka stojící za jejich formulací vychází z teze, že občanská a politická práva ztrácejí na významu pro ty, kteří si jejich výkon nemohou dovolit. Zatímco první a druhá generace práv vyžaduje, aby se stát zdržel zásahů do nich, třetí generace naopak předpokládá pozitivní kroky státu a jeho orgánů k jejich zabezpečení a prosazování. Často jsou proto kritizována jako proklamativní, když bez náležitých prostředků je lze jen stěží na státu nárokovat.

¹⁵³ LOCKE, J. Druhé pojednání o vládě. 2. vyd. Praha : Svoboda, 1992, 184 s. ISBN 802050222X.

Čtvrtou a nejmladší generaci tvoří práva ekologická, konkrétně např. právo na příznivé životní prostředí.

Společnými charakteristikami základních práv jsou jejich nezadatelnost, nezcizitelnost, nepromlčitelnost a nezrušitelnost. Lidská práva tedy nelze na jedné straně jedinci změnou právního předpisu odejmout, na druhé straně se jich ani nemůže, byť dobrovolně, vzdát. Lidská práva nejsou výtvorem státní moci, stát je však musí uznat, aby získala pozitivněprávní charakter a byla tak nárokovatelná. Na druhou stranu lidská práva nejsou neomezená. Omezena mohou být pouze zákonem a to tehdy, kdy je to nezbytné pro výkon jiných práv a nebo je to ve veřejném zájmu. Vždy však musí být šetřeno jejich podstaty a smyslu.¹⁵⁴

5.2. Úmluva o právech dítěte

V úvodu kapitoly vyjmenované mezinárodní dokumenty obecně zaručují práva všem bez rozdílu rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního nebo sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení. Nicméně i přesto se jevílo vhodným přijmout dokument, který by uznával, že i děti jsou nositeli těchto základních práv a svobod. Přitom je ale třeba mít stále na zřeteli, že dětství má nárok na zvláštní péči a pomoc, jak deklaruje preambule Úmluvy o právech dítěte, která byla přijata dne 20. listopadu 1989 v New Yorku Valným shromážděním OSN.

Úmluva zahrnuje první tři generace lidských práv, jak byly popsány shora, a různí autoři je člení do několika kategorií. Tak např. Freeman rozlišuje práva obecná (právo na život), práva vyžadující ochranná opatření (právo na ochranu před sexuálním vykořisťováním), práva týkající se civilního statusu dětí (právo na ochranu identity), práva zahrnující rozvoj a blaho dítěte a práva týkající se dětí se změněnými podmínkami (dětí tělesně postižené, uprchlíci, sirotci).¹⁵⁵ Hrušáková práva v Úmluvě rozděluje do tří kategorií, a to na ochranná práva, práva směřující k osvobození dítěte,

¹⁵⁴ GERLOCH, A. Teorie práva. 5. vyd. Praha : Aleš Čeněk, 2001.

¹⁵⁵ FREEMAN, M. D. A. The moral status of children : essays on the rights of the child. First Edition. Netherlands : Martinus Nihoff Publishers, 1997, s. 55.

práva ve vztahu k rodičům.¹⁵⁶ Jílek klasifikuje dětská práva dle UNICEF Briefing Kit¹⁵⁷ na práva, jež se vztahují k přežití (survival), rozvoji (development), ochraně (protection) a účasti (participation).¹⁵⁸

Bez dvou zemí (Spojených států amerických a Somálska) byla Úmluva o právech dítěte ratifikována všemi zeměmi světa. Ovšem dlužno dodat, že její univerzálnost se odrazila zejména na jejím obsahu, když mnohá ustanovení jsou výsledkem kompromisu mezi rozdílnými přístupy jednotlivých kultur k některým základním otázkám týkajícím se práv dítěte. Nejpatrněji se tyto odlišné názory projeví, pokud jde o svobodu vyznání. Islámské státy byly zvláště proti tomu, aby bylo Úmluvou zaručeno vedle svobody vyznání zároveň právo dítěte na jeho volbu.¹⁵⁹ Úmluva tak v čl. 14 formuluje právo dítěte svou víru vyznávat, avšak hned v druhém odstavci uznává práva a povinnosti rodičů při výkonu daného práva dítěte usměrňovat a de facto za ně provést i volbu jeho náboženství.

Základními principy, z nichž je třeba vycházet nejen při aplikaci Úmluvy, ale které ovládají jakoukoli činnost týkající se dětí, jsou zakotveny v člancích 2, 3, 6 a 12. Jde typicky o zákaz diskriminace, zájem a blaho dítěte, právo na život a konečně právo dítěte, které je schopno formulovat své vlastní názory, tyto svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají (právo na autonomii). Zatímco čl. 3 je vůdčím principem při interpretaci všech ustanovení Úmluvy a svého vyjádření se dočkal i v anglickém základním dokumentu na ochranu dětí Children Act z roku 1989, který v ust. § 1 odst. 1 zavazuje soud, aby při rozhodování o výchově a správě majetku dítěte dbal v první řadě jeho blaha, které má být předním hlediskem. Stejně tak český zákon č. 359/1999, o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů označuje jako přední hlediska sociálně-právní ochrany zájem a blaho dítěte¹⁶⁰.

Všechna práva vyjádřená v Úmluvě spolu úzce souvisejí a vytvářejí tak ucelený soubor standardů a závazků smluvních stran. Právě čl. 12 zaručující právo dítěte své

¹⁵⁶ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z. České rodinné právo. 2. vyd. Brno : Doplněk, 2001, ISBN 80-210-2706-1, s. 29.

¹⁵⁷ DCI/UNICEF Briefing Kit, Third Edition, May 1989, Doc. No. 2, s. 3.

¹⁵⁸ JÍLEK, D. Stručná geneze mezinárodní ochrany dítěte. Právník, 1990, č. 4, s. 1.

¹⁵⁹ FORTIN J. Children's rights and the developing law. Second Edition. London : Butterworths, 2003, s. 42.

¹⁶⁰ Srov. ust. §5 ZoSPOD.

názory svobodně vyjadřovat by byl pouze vágním ustanovením, pokud by zároveň nebylo dítěti přiznáno právo na svobodu projevu (čl.13). Toto právo zahrnuje svobodu vyhledávat, přijímat a rozšiřovat informace všeho druhu, právo na přístup k informacím a materiálům z různých národních a mezinárodních zdrojů (čl.17) nebo právo na vzdělání (čl. 28), která jsou nezbytným předpokladem pro to, aby dítě, resp. jedinec, bylo vůbec schopno nějaký názor zaujmout a formulovat.

Stejně tak zásadě vyjádřené v čl.18, že oba rodiče mají společnou odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte, odpovídá právo dítěte své rodiče znát a právo na jejich péči (čl.7). Výrazem kompromisních snah o vyváženost vztahu mezi rodiči a dětmi a zdůraznění úlohy rodičů při výchově dítěte je závazek smluvních stran respektovat odpovědnost, práva a povinnosti rodičů, případně členů širší rodiny, které směřují k zabezpečení orientace dítěte a usměrňování při výkonu práv podle Úmluvy v souladu s jeho rozvíjejícími se schopnostmi (čl.5). K intervenci ze strany veřejné moci do práva a zároveň povinnosti rodičů při péči o dítě může dojít pouze za podmínek vypočtených v čl. 9 Úmluvy. Případné oddělení dítěte od rodičů musí být v jeho zájmu, na základě soudního rozhodnutí, v souladu s platným právem a musí k němu dojít po projednání v příslušném řízení. Nezbytným bude zejména tehdy, kdy rodiče své dítě zneužívají nebo zanedbávají nebo žijí odděleně a je třeba rozhodnout o místě pobytu dítěte. I v takovém případě je právem dítěte udržovat pravidelný osobní kontakt s oběma rodiči. Nicméně je nutné mít na paměti, že jde o právo dítěte, nikoliv o jeho povinnost, a vždy je třeba jej poměřovat kritériem zájmu dítěte. Dítě dočasně nebo trvale zbavené rodinného prostředí, má právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem a to zejména v podobě náhradní péče zahrnuje v to i osvojení (čl.20).

V roce 2000 byly k Úmluvě přijaty dva opční protokoly a to Opční protokol o zapojování dětí do ozbrojených konfliktů a Opční protokol týkající se prodeje dětí, dětské prostituce a dětské pornografie. Česká republika doposud druhý opční protokol týkající se prodeje dětí, dětské prostituce a dětské pornografie (dále „druhý opční protokol“) neratifikovala, což je zdůvodňováno nedostatečnou úpravou odpovědnosti právnických osob v našem právním řádu, za což pravidelně sklízí výtky Výboru pro práva dítěte v jeho stanoviscích k periodickým zprávám předkládaným Českou republikou v souladu s čl. 44 Úmluvy. Opční protokol přitom ponechává smluvním

stranám volbu v tom, zda bude pro právnické osoby vyvozena trestněprávní, občanskoprávní nebo správní odpovědnost. Nicméně k 1. 1. 2012 vstoupil v účinnost zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, České republice tudíž v ratifikaci druhého opčního protokolu nic nebrání.¹⁶¹

Jménem České a Slovenské federativní republiky byla Úmluva podepsána dne 30. září 1990 a vstoupila v platnost dne 6. února 1991. Spojené království Úmluvu ratifikovalo v roce 1991. Přestože, na rozdíl od Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, nebyla Úmluva inkorporována do jeho právního řádu a není tak součástí anglického práva, významně ovlivnila vývoj národního práva a působí jako soubor interpretačních pravidel při jeho výkladu.

Slabým místem Úmluvy a vůbec jejího kontrolního a donucovacího mechanismu byla absence možnosti podávat individuální stížnosti. Úmluva o právech dítěte tak byla až donedávna jedinou mezinárodní lidsko-právní úmluvou s povinností podávat periodické zprávy o jejím plnění, která tento mechanismus neměla. Na sklonku roku 2011 přijalo Valné shromáždění OSN třetí opční protokol k Úmluvě o právech dítěte („Úmluva“), který umožňuje zejména dětem a jejich zástupcům podat individuální stížnost v případě, že dojde k porušení některého z ustanovení Úmluvy nebo jejích opčních protokolů.¹⁶²

Plnění Úmluvy sleduje Výbor pro práva dítěte složený z deseti odborníků volených na období čtyř let. Jeho základním úkolem je identifikace nebezpečí ohrožujícího blahobyt dětí ve světě a hledání praktických řešení konkrétních problémů. Smluvní strany Úmluvy mají povinnost každých pět let předkládat Výboru pravidelné zprávy o opatřeních přijatých k uvedení práv v život a o pokroku, jehož bylo při užívání těchto práv dosaženo.¹⁶³

¹⁶¹ Trestní odpovědnost právnických osob Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR odmítla již v roce 2004 (vládní návrh na vydání zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, tisk č. 745, IV. volební období). Usnesením vlády č. 64 ze dne 23. ledna 2008 byl proto Ministerstvu vnitra uložen úkol předložit vládě k projednání věcný záměr zákona o správní odpovědnosti právnických osob. Vláda návrh zákona opětovně projednala a přijala v letošním roce s tím, že zákon nabyl účinnosti dne 1. 1. 2012.

¹⁶² Třetí opční protokol rozlišuje mezi stížnostmi podanou jednotlivcem nebo skupinou jednotlivců (čl. 5) a mezistátní stížností (čl. 12). V samostatném oddílu dále upravuje postup Výboru pro práva dítěte v případě, že dochází k závažnému a systematickému porušování práv státem, který je smluvní stranou Úmluvy nebo některého z jejích opčních protokolů. Třetí opční protokol nabude účinnosti tři měsíce poté, kdy bude u generálního tajemníka OSN uložena desátá ratifikační listina (čl. 19).

¹⁶³ Poslední periodická zpráva ČR o plnění závazků plynoucích z Úmluvy o právech dítěte pokrývá

Česká republika i Spojené království předložily Výboru 3. a 4. periodickou zprávu o plnění Úmluvy o právech dítěte a prvního protokolu k ní. Z doporučení, které Výbor udělil oběma zemím lze vysledovat určitou paralelu, kdy zejména pokud jde o tělesné tresty, doporučuje Výbor jak České republice, tak Spojenému království, aby jednak tělesné tresty zakázaly nejen ve veřejném prostředí, ale i v rámci rodiny, a dále čelily široce rozšířené toleranci vůči tělesným trestům, např. formou osvětových a vzdělávacích programů ve všech prostředích včetně rodiny, s cílem propagace a ukotvení zásad tzv. pozitivního rodičovství.¹⁶⁴

Stejně tak pokud jde o odebírání dětí z rodin a jejich umístování do různých forem alternativní péče shledal Výbor jako nevyhovující a oběma zemím doporučil zvýšit úsilí a pomoc rodině, aby nemuselo k tomuto krajnímu řešení docházet jen proto, že rodina nedisponuje dostatečným finančním zázemím. Výbor uznává, že rodiče mají primární zodpovědnost za péči o dítě, a asistenci rodinám ze zranitelných socioekonomických skupin shledává jako nezbytnou proto, aby všechny děti mohly v co nejvyšší možné míře požívat naplnění svých práv.¹⁶⁵ Nadto v případě České republiky v takové situaci není přihlíženo k názorům dítěte v souladu s čl. 12 Úmluvy. Výbor proto zopakoval své doporučení, aby účastnický stát zavedl komplexní právní úpravu práva dítěte být slyšeno, jež by platila pro soudy, správní orgány, instituce, školy, výchovné ústavy a rodiny v záležitostech týkajících se dětí a zaručovala právo odvolání proti takovým rozhodnutím.¹⁶⁶

Kulturní specifika obou zemí se odrážejí i v okruhu problémů, se kterými se potýkají. Spojené království je s ohledem na svoji bývalou koloniální politiku značně multikulturní zemí. Obdobně i národností složení obyvatel České republiky není jednotné. A tak zatímco se Česká republika potýká s problémem segregace rómských dětí v rámci vzdělávacího systému¹⁶⁷, Spojenému království je zejména vytýkáno, že

období od 1. 1. 2000 do 31. 12. 2006.

¹⁶⁴ Pozitivní rodičovství znamená snahu předcházet nejen fyzickým, ale i psychickým trestům nenásilnou formou vysvětlování a naslouchání dítěti ze strany rodičů za současného jasného vymezení hranice jejich chování.

¹⁶⁵ Srov. bod 44 Doporučení Výboru OSN ze dne 17. 6. 2011 č. CRC/C/CZE/CO/3-4.

¹⁶⁶ Srov. bod 36 Doporučení Výboru OSN ze dne 17. 6. 2011 č. CRC/C/CZE/CO/3-4.

¹⁶⁷ K této problematice se vyjádřil i Evropský soud pro lidská práva ve věci D.H. proti České republice (stížnost č. 57325/00), rozhodnutí ze dne 13. listopadu 2007, případu 18 rómských studentů z oblasti Ostravska, kteří byli mezi lety 1996 a 1999 umístěni do zvláštní školy určené pro děti s problémy v oblasti vzdělávání. O umístění dětí do zvláštní školy rozhodla ředitelka školy na podkladě psychologického vyšetření a se souhlasem rodičů nebo poručníka těchto dětí. Velký senát ESLP

děti afrického původu a děti z dalších etnických minorit čekají příliš dlouho na osvojení rodinou stejného etnického původu.

Jak již bylo zmíněno na jiném místě, věk pro trestní odpovědnost je ve Spojeném království extrémně nízký, 8 let pro Skotsko a 10 let pro Anglii, Wales a Severní Irsko. Tato věková hranice se proto již pravidelně stává předmětem kritiky ze strany OSN, které je znepokojeno zejména faktem, že děti mezi 16. a 18. rokem věku jsou souzeny před soudy pro dospělé, dále že počet dětí odsouzených k trestu odnětí svobody je vysoký, děti umístěné ve vazbě nemají zákonem zakotvené právo na vzdělání a jsou umístovány do věznic spolu s dospělými.¹⁶⁸ Ve srovnání s Českou republikou je zajímavé zjištění, že v souladu s Akčním plánem kriminality mladistvých z roku 2008 měly být ve Spojeném království odstraněny omezení týkající se podávání zpráv o šestnáctiletých a sedmnáctiletých mladistvých čelících trestnímu řízení, což bylo odůvodněno zvýšením transparentnosti soudního systému pro mladistvé. Je tak zřejmé, že trend se ubírá opačným směrem, než-li u nás, kdy zákonem č. 52/2009 Sb. bylo do trestního řádu¹⁶⁹ vloženo ust. § 8a, kterým bylo zakázáno zveřejňování informací o podezřelých a obviněných během trestního řízení. Následně pak bylo doplněno o požadavek na orgány činné v trestním řízení ve vztahu k osobám mladším osmnácti let, u nichž jim zvláště ukládá dbát ochrany jejich osobních údajů a soukromí.¹⁷⁰

Na závěr je třeba připomenout, že obě země dosud neratifikovaly Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte týkající se prodeje dětí, dětské prostituce a dětské pornografie.

5.3. Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

V reakci na 2. světovou válku byla bezprostředně po ní v roce 1950 přijata Radou Evropy jedna z nejvýznamnějších regionálních lidsko-právních úmluv vůbec – Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod. V účinnost vstoupila v roce 1953 a v současnosti ji ratifikovaly všechny evropské státy s výjimkou

shledal porušení čl. 2 Protokolu 1 EÚLP ve spojení s čl. 14 EÚLP, tzn. konstatoval, že došlo k diskriminaci těchto dětí v jejich přístupu ke vzdělání. Disproporční umístování dětí do zvláštních škol bez objektivních a rozumných důvodů tak vedlo k jejich nezákonné diskriminaci.

¹⁶⁸ Srov. bod 77 Doporučení Výboru OSN ze dne 3. 10. 2008 č. CRC/C/GBR/CO/4.

¹⁶⁹ Zákon č. 141/1964 Sb., o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁷⁰ Srov. ust. § 8b zákona č. 141/1964 Sb., o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů.

Švýcarska. S ohledem na dobu, kdy byla přijata, omezuje se zejména na ochranu práv první a druhé generace, tedy práv občanských a politických. Česká republika EÚLP ratifikovala v roce 1992. Spojené království se široce podílelo na legislativních pracích a svůj podpis připojilo již v roce 1951. Nicméně teprve v roce 1966 uznalo jurisdikci Soudu pro lidská práva ve vztahu k individuálním stížnostem. Zatímco v případě České republiky se Úmluva stala součástí právního řádu ve smyslu čl. 10 Ústavy jejím vyhlášením a má přednost před zákonem, je tedy možné se na práva v ní zaručená odvolávat i v řízení před domácími soudy. Spojené království Úmluvu ratifikovalo již v jejích počátcích, nicméně součástí domácího práva se stala až inkorporací do tzv. zákona o lidských právech z roku 1998.¹⁷¹ Legislativní snahy o jeho přijetí přitom započaly již v letech šedesátých.

Na rozdíl od Úmluvy o právech dítěte disponuje EÚLP propracovaným mechanismem vyřizování stížností a to jak ze strany státu – smluvní strany na údajné porušení ustanovení EÚLP a Protokolů k ní jinou Vysokou smluvní stranou (čl.33), tak ze strany každé fyzické osoby, nevládní organizace nebo skupiny jednotlivců považujících se za oběti v důsledku porušení práv přiznaných jim EÚLP a Protokoly Vysokou smluvní stranou (čl.34). Stupňující se počet stížností zejména ze strany individuálních osob a rostoucí počet členských zemí Rady Evropy vedl v roce 1998 k přijetí Protokolu č. 11, který přinesl zefektivnění systému jejich vyřizování a zřídil Evropský soud pro lidská práva jako stálý úřad se sídlem ve Štrasburku.¹⁷²

Přijetí 11. Protokolu k EÚLP tak znamenalo zánik Komise a částečné převzetí jejích pravomocí samosoudci a výbory Soudu, přičemž okruh subjektů oprávněných

¹⁷¹ Human rights Act 1998.

¹⁷² Před jeho přijetím zajišťovali plnění závazků z EÚLP Evropská komise pro lidská práva (dále též „Komise“) a Evropský soud pro lidská práva (dále též „Soud“). Komise tak byla jakýmsi předstupněm a sítím, jejímž komorám sestávajícím ze sedmi členů byly svěřeny individuální stížnosti, stížnosti nevládních organizací a skupin osob, pod podmínkou, že je bylo možno projednat na základě ustálené judikatury nebo nevyvolávaly závažné otázky, pokud šlo o plnění nebo výklad EÚLP. Stejně tak výbory Komise skládající se ze tří členů měly pravomoc prohlásit jednomyslně za nepřijatelné nebo vyškrtnout stížnosti shora uvedených osob, pokud šlo takové rozhodnutí učinit bez dalšího přezkoumání. V případě, že Komise stížnost těchto osob nebo nevládních organizací přijala, měla k dispozici několik možných řešení a to cestou smírného urovnání záležitosti, jejího odmítnutí, vyškrtnutí stížnosti ze seznamu případů, jestliže např. žadatel již nemínil na své stížnosti setrvat, nebo jejího předložení Výboru ministrů s předkládací zprávou.

Podmínkou, aby mohla být věc Komisi vůbec posouzena, bylo vyčerpání všech právních prostředků nápravy podle všeobecně uznávaných pravidel mezinárodního práva a její předložení ve lhůtě šesti měsíců ode dne, kdy bylo přijato konečné vnitrostátní rozhodnutí. Tato podmínka zůstala zachována i v novém systému vyřizování stížností Soudem.

podat stížnost se nezměnil. Soud tak napříště zasedá jako samosoudce, ve výborech složených ze tří soudců, v senátech složených ze sedmi soudců a ve Velkém senátu složeném ze sedmnácti soudců. Zároveň došlo ke zjednodušení systému rozhodování. Individuální stížnost¹⁷³ tak lze buď prohlásit samosoudcem nebo výborem za nepřijatelnou¹⁷⁴ nebo tuto vyškrtnout ze seznamu.¹⁷⁵ Výbor pak nadto může vynést rozsudek, pokud jí nastolená otázka je již řešena ustálenou judikaturou. O mezistátních stížnostech může rozhodovat pouze senát, který se ale své pravomoci vzdá ve prospěch Velkého senátu, pokud má za to, že případ vyvolává závažnou otázku týkající se výkladu Úmluvy nebo souvisejících Protokolů nebo pokud by se rozhodnutí senátu o otázce jím projednávané mohlo dostat do rozporu s rozsudkem dříve Soudem vyneseným. Velký senát též rozhoduje, když o to strany případu požádají a to ve lhůtě tří měsíců ode dne rozsudku senátu.

I v tomto novém systému dohlíží na výkon rozsudků Soudu Výbor ministrů (dále též „Výbor“). Pakliže má za to, že se jím některá Vysoká smluvní strana odmítá řídit a to i přes formální výzvu adresovanou jí Výborem, může se v této otázce Výbor obrátit na Soud, aby posoudil, zda tato strana plní své povinnosti.

Kladné rozhodnutí Soudu o tom, že právo zaručené Úmluvou nebo některým z Protokolů bylo Vysokou smluvní stranou porušeno, má pro stát některé neblahé důsledky spočívající nejen v povinnosti poskytnout oběti zadostiučinění, jehož výši určuje Soud, ale vzhledem k respektu, který si v průběhu svého působení Soud získal ze strany evropských států, i důsledky politické a morální. Ostatně judikatura Evropského soudu pro lidská práva je bohatým zdrojem inspirace pro vnitrostátní soudy a jak Česká republika, tak Spojené království, byly nuceny přehodnotit pod vlivem rozhodování Soudu svůj přístup k některým otázkám dotýkajících se práv dětí. Dále o tom bude pojednáno až v závěru této podkapitoly.

Z hlediska ochrany práv dítěte má pro nás význam zejména čl. 8 EÚLP, který

¹⁷³ Tedy stížnost každé fyzické osoby, nevládní organizace nebo skupiny jednotlivců považujících se za oběti v důsledku porušení práv přiznaných Úmluvou a Protokoly k ní jednou z Vysokých smluvních stran.

¹⁷⁴ Soud prohlásí za nepřijatelnou každou individuální stížnost, pokud se domnívá, že je neslučitelná s ustanoveními Úmluvy nebo jejích Protokolů, že je zjevně neopodstatněná, zneužívající právo podat stížnost nebo že stěžovatel neutrpěl podstatnou újmu (k tomu blíže srov. podmínky přijatelnosti upravené v čl. 35 EÚLP).

¹⁷⁵ K tomu blíže srov. ust. čl. 37 EÚLP.

zaručuje právo na respektování rodinného a soukromého života. Právo na respektování rodinného a soukromého života však nepatří mezi práva absolutní (jako např. právo na život). Úmluva tak připouští zásahy ze strany státu tehdy, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných. Článek 8 ani výslovně nezakotvuje požadavek poměřovat veškerou činnost státních orgánů ve vztahu k dětem principy blaha a zájmu dítěte. Úmluva však ponechává státům jistý prostor k uvážení¹⁷⁶, jehož rozsah se bude lišit případ od případu, přičemž pokud jde o ochranu dětí, bude zvláště široký, zejména pokud se bude jednat o posuzování zásahu státu do rodičovské zodpovědnosti z hlediska práva rodičů na respektování jejich rodinného života. Zájem a blaho dítěte jako hlavní principy jsou pak zahrnuty v tomto uvážení smluvní strany Úmluvy. Soud zde vychází z názoru, že státní orgány jsou lépe vybaveny k posuzování, zda např. odebrání dítěte z jeho rodinného prostředí je v jeho zájmu. Rozhodnutí Soudu omezující rodičovská práva je ospravedlnitelné s odkazem na nejlepší zájem dítěte za předpokladu, že rodiče byli plně a spravedlivě zapojeni v rozhodovacím procesu, omezení je proporcionální ve vztahu k jeho legitimnímu cíli a mezi vzájemně si konkurujícími zájmy všech zúčastněných byla vytvořena spravedlivá rovnováha.¹⁷⁷

De facto tak zde dochází ke konfliktu mezi zájmem dítěte a právy rodičů, což je nejpatrnější ve sporech o péči o dítě, kdy se Soud vyjádřil v tom smyslu, že zájmu dítěte přikládá zvláštní význam, který v závislosti na povaze a závažnosti případu může převážit nad zájmem rodičů.¹⁷⁸ Soud tak zaujal přístup, který je plně v souladu s Úmluvou o právech dítěte, jak byl popsán v předchozím oddíle. Rodiče jsou primárně zodpovědní za péči o dítě a dítě má na tuto péči právo, čemuž odpovídá i povinnost státu učinit pozitivní kroky k tomu, aby dítě, které bylo od svých rodičů odděleno, bylo do rodiny poté, co pro takové opatření odpadly důvody, zase navráceno. Základním cílem jednání státu tak má být sloučení rodiny. Stejně jako odebrání dítěte z rodiny musí

¹⁷⁶ Tzv. margin of appreciation.

¹⁷⁷ FORTIN J. Children's rights and the developing law. Second Edition. London: Butterworths, 2003, s. 59.

¹⁷⁸ Johansen v Norway (stížnost č. 00017383/90), rozhodnutí ze dne 7. srpna 1996.

být vedeno jeho nejlepším zájmem, aby Soud neshledal porušení čl. 8 EÚLP, i omezení kontaktu rodičů s dítětem umístěným ať už v ústavní nebo náhradní péči rodinného typu musí být odůvodněno ochranou jeho zájmu. Na druhou stranu Fortinová poukazuje na fakt, že Soud nejlepším zájmem dítěte pouze poměruje zásah do rodinného života rodičů, aniž by uznával, že toto právo náleží i dětem.¹⁷⁹

Z uvedeného je patrné, že ač EÚLP explicitně neformuluje zájem dítěte jako přední hledisko, při rozhodování o tom, zda došlo k porušení práva na rodinný život, na prvním místě přihlíží právě k němu, což odpovídá i povaze EÚLP jako živoucímu instrumentu ochrany lidských práv pružně reagujícímu na společenský vývoj. Pokud však soud připustil, že zájem dítěte je jedním z hledisek uplatňovaných dle odst. 2 čl. 8 EÚLP, je na zvážení, zda by EÚLP neměl zároveň uznat, že práva uvedená pod čl. 8 odst. 1 EÚLP náleží i dětem.

V kapitole týkající se rodičovství byl popsán obdobný přístup soudů obou zemí k otázce biologického, sociálního a právního rodičovství. Je zřejmé, že byl do značné míry ovlivněn judikaturou Evropského soudu pro lidská práva, který již v roce 1994 judikoval, že respektování rodinného života vyžaduje, aby biologická a sociální realita převážily nad právními domněnkami.¹⁸⁰

Ve vztahu k České republice Evropský soud pro lidská práva v recentní době řešil stížnosti, které lze z hlediska jejich skutkových okolností a rozhodování Soudu rozdělit do dvou skupin. Soud se zabýval v duchu toho, co bylo popsáno výše, otázkou odnětí dítěte z péče rodičů z důvodu nedostatečné péče v důsledku absence trvalého příjmu nebo nedostatečného bydlení. Druhý tematický okruh se týká bránění styku dítěte s jedním rodičem druhým z rodičů.

Pokud jde o první druh stížností, přelomovým a dnes již notoricky známým rozhodnutím je věc *Wallová, Walla proti České republice*¹⁸¹, kdy Soud zopakoval, že čl. 8 Úmluvy ukládá státu přijmout pozitivní kroky k tomu, aby dítě nemuselo být umístěno ve státním zařízení a naopak, pokud je to možné a nebrání tomu nejlepší zájem dítěte, aby bylo ponecháno v rodině. Pokud děti stěžovatelů nebyly v tomto

¹⁷⁹ FORTIN J. *Children's rights and the developing law*. Second Edition. London: Butterworths, 2003, s. 59.

¹⁸⁰ *Kroon and others v The Netherlands* (stížnost č. 18535/91), rozhodnutí ze dne 27. října 1994.

¹⁸¹ *Wallová a Walla proti ČR* (stížnost č. 23848/04), rozhodnutí ze dne 26. října 2006.

konkrétním případě vystaveny násilí nebo špatnému zacházení ze strany stěžovatelů, jejich výchovné a citové schopnosti nebyly taktéž zpochybněny a jediným nedostatkem bylo nevyhovující bydlení, absentoval zde legitimní důvod pro umístění dětí v ústavním zařízení. Ke stejnému závěru dospěl i o rok později ve věci *Havelka a ostatní proti České republice*¹⁸².

Druhý okruh stížností řešil Soud zejména ve věci *Maršálek proti České republice*¹⁸³, na kterém lze demonstrovat přístup soudu v situaci, kdy se právo rodiče dostane do konfliktu s nejlepším zájmem dítěte. Soud zde konstatoval, že „v případě, kdy může styk s rodičem ohrozit zájmy dítěte nebo porušit práva, která mu přiznává článek 8 Úmluvy, mají vnitrostátní orgány dbát na zachování spravedlivé rovnováhy mezi zájmy dítěte a zájmy rodiče. Soud přitom přikládá zvláštní význam nejvyššímu zájmu dítěte, který může v závislosti na své povaze a závažnosti převážít nad zájmem rodiče. Článek 8 Úmluvy zejména nedovoluje rodiči, aby činil kroky, které by mohly ohrozit zdraví a rozvoj dítěte.“ Za situace, kdy agresivní chování otce nepříznivě ovlivňovalo zdravotní stav dítěte, nešlo spravedlivě žádat, resp. dítě nutit ke styku s ním.

Naopak tam, kde matka cíleně „programuje“ dítě, které následně odmítá styk s otcem, je na státu, aby přijal nezbytná opatření, která přimějí matku k plnění rozhodnutí o úpravě styku dítěte se stěžovatelem.¹⁸⁴ Nejnověji bylo o tomto Evropským soudem pro

¹⁸² Havelka a ostatní proti ČR (stížnost č. 23499/06), rozhodnutí ze dne 21. července 2006. Stěžovatelé mimo jiné namítali, že rozhodnutím o nařízení ústavní výchovy bylo porušeno jejich právo na respektování rodinného života. Okolnosti případu byly obdobné jako ve věci *Wallová, Walla proti České republice*. OSPOD vycházel ze zjištění, že prvnímu stěžovateli, otcí dětí, hrozilo vystěhování z bytu pro neplacení nájemného. Má sklony k alkoholismu. Nicméně o děti se stará v rámci možností a spolupracuje s příslušnými orgány. Vztahy v rodině byly též velmi dobré. Pro zhoršující se ekonomické a sociální podmínky však OSPOD podal návrh na předběžné opatření, jímž byly děti svěřeny do ústavní výchovy. V následném řízení o nařízení ústavní výchovy vnitrostátní soud ústavní výchovu prodloužil s tím, že rodiče ve výchově dětí selhaly. Evropský soud pro lidská práva konstatoval, že tvrzení o tom, že první stěžovatel konzumoval alkohol, nebylo prokázáno. Pokud jde o jeho nedostatečnou spolupráci, nezbavuje toto příslušné orgány povinnosti uplatnit prostředky, které by umožnily zachování vztahu. Za zmínku rovněž stojí kritika Soudu ve vztahu k tomu, že děti, ač v dané době dosáhly věku třinácti, dvanácti a jedenácti let, nebyly vnitrostátními soudy přímo vyslechnuty a OSPOD, který podal návrh na nařízení ústavní výchovy, byl zároveň ustanoven opatrovníkem dotčených dětí.

¹⁸³ Maršálek proti ČR, rozhodnutí ze dne 4. dubna 2006.

¹⁸⁴ K tomu blíže srov. např. rozhodnutí ve věci *Koudelka proti České republice* (stížnost č.1633/05), rozhodnutí ze dne 20. července 2006 nebo *Oldřich Mezl proti České republice Mezl v ČR* (stížnost č. 27726/03), rozhodnutí ze dne 9. ledna 2007.

lidská práva rozhodováno ve věci *Bergmann proti České republice*¹⁸⁵, kdy soud konstatoval, že styku otce s dítětem bránila svým přístupem matka, přičemž o výchovných schopnostech otce nebylo pochybnosti a dal za vinu orgánům České republiky fakt, že nepřijaly příslušná opatření k obnově vztahu otce a dítěte. Pokud po letech soudních sporů došlo k jejich odcizení¹⁸⁶, bylo to v důsledku izolace dítěte od jeho otce zapříčiněné právě nedůsledným postupem zodpovědných orgánů. Jinými slovy, stát má vždy povinnost pozitivních kroků k zachování vztahu rodiče a dítěte tam, kde je to možné, a kde jedinou překážkou je vzájemný nepřátelský postoj rodičů, a nikoliv vztah odloučeného rodiče a dítěte.

Pokud jde o rozhodování Soudu na podkladě stížností směřovaných proti Spojenému království, lze konstatovat, že porušení čl. 8 EÚLP se týká především odebrání dítěte z péče rodičů a jejich svěření do ústavní výchovy nebo do péče pěstounů.

Ve věci *A.D. a O.D. proti Spojenému království*¹⁸⁷ a *R.K. a A.K. proti Spojenému království*¹⁸⁸ šlo o skutkově obdobné případy, kdy novorozenec trpěl nemocí křehkých kostí¹⁸⁹ a byl tedy náchylný k jejich četným zlomeninám. Nicméně jde o nemoc, která je pouze ojedinělá a nadto velmi těžce odhalitelná a její diagnóza není jednoznačná. Státní orgány proto v obou případech pojaly podezření, že je dítě týráno ze strany rodičů a anglické soudy tak vydaly několik rozhodnutí, na jejichž základě bylo dítě svěřeno v první věci do pěstounské péče, v druhé věci pak do péče jiné fyzické osoby – tety. Ve věci *A.D. a O.D. proti Spojenému království* Soud konstatoval porušení čl. 8, přičemž uznal, že lékaři udělali vše, co bylo nezbytné pro diagnózu nemoci a fakt, že se jim toto nezdařilo, jim nelze přičítat k tíži. Bylo tedy na místě, aby příslušné státní orgány vyšetřily, zda předmětná zranění novorozence nejsou zapříčiněna týráním ze strany rodičů. Nicméně tuto skutečnost měly možnost zjistit již během dvanáctidenního pobytu celé rodiny ve specializovaném zařízení. K následnému odebrání dítěte a jeho umístění do péče pěstounů tak vůbec nemuselo dojít. Zároveň Soud dospěl k závěru, že orgány místní správy měly pečlivěji zvažovat možnost umístění dítěte v rámci širší

¹⁸⁵ *Bergmann proti České republice* (stížnost č. 8857/08), rozhodnutí ze dne 27. října 2011.

¹⁸⁶ Což právě shledal znalec ve svém znaleckém posudku.

¹⁸⁷ *A.D. a O.D. v UK* (stížnost č. 28680/06), rozhodnutí ze dne 2. dubna 2010.

¹⁸⁸ *RK a AK v UK* (stížnost č. ECHR 38000(1)/05), rozhodnutí ze dne 30. září 2008.

¹⁸⁹ *Osteogenesis Imperfecta*.

rodiny, když toto bez dalšího vyloučily. Stejně tak pokud jde o prodlevu mezi závěrečnou vyšetřovací zprávou, která doporučila navrácení dítěte rodičům, a jeho skutečným navrácením, v délce šesti týdnů, byla nepřiměřeně dlouhá.

Ve věci R.K. a A.K. proti Spojenému království Soud konstatoval, že zde není pochyb o tom, že bylo zasaženo do práva na respektování rodinného života, avšak tento zásah byl v souladu s národním právem; jeho cíl byl legitimní, když účelem byla ochrana života a zdraví dítěte. Zabýval se proto, stejně jako ve shora popsaném případě, otázkou, zda byl nezbytný v demokratické společnosti. Jinými slovy, zda důvody pro takový zásah byly relevantní a dostatečné. Zopakoval přitom, že státní orgány disponují výhodou bezprostředního kontaktu se zainteresovanými osobami. Avšak zatímco při rozhodování o vzetí dítěte do ústavní péče jsou státní orgány nadány rozsáhlým uvážením, pokud jde o další omezení rodičovských práv na přístup k dítěti, je třeba podrobného přezkoumání takového omezení. Soud v této věci neshledal porušení čl. 8 a to zejména proto, že na rozdíl od případu A. D. a O. D. proti Spojenému království, bylo dítě umístěno v rámci rodiny nedaleko bydliště rodičů, kteří k němu měli volný přístup. Navíc, jakmile se zlomenina objevila i v době, kdy bylo dítě mimo dosah rodičů, bylo bezprostředně provedeno vyšetřování a dítě navraceno zpět do jejich péče. Soud tak uzavřel, že zde byly relevantní a dostatečné důvody pro přijetí takového ochranného opatření přiměřené ochraně zájmu dítěte a zároveň bylo patřičně přihlédnuto k procesní ochraně zájmu stěžovatelů.

6. Vnitrostátní předpisy

6.1. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*

Stejně jako ve Spojeném království, kde byla sociálně-právní ochrana dětem zpočátku poskytována spíše ze strany soukromých osob a institucí, i u nás až do druhé poloviny 19. stol. měla dobročinný charakter, když byla zajišťována ze strany jednotlivců, církví, příp. dalších soukromých institucí.

K jejímu převzetí ze strany státu a institucionalizaci dochází teprve v roce 1863, kdy byly přijaty dva zásadní právní předpisy, a to jednak říšský zákon domovský č. 105 říšského zákoníku, na který posléze navázal zemský zákon chudinský pro Čechy č. 59 zemského zákoníku ze dne 3. 12. 1868. Můžeme tak hovořit o počátcích veřejné péče chudinské, když na základě těchto předpisů byla osiřelým a opuštěným dětem poskytována výchova nahrazující rodinnou, a to buď ve zvláštních ústavech, nebo v rámci pěstounské péče. Pěstounská péče pak byla již tehdy upřednostňována. Výkon takovéto sociálně-právní ochrany dětí přitom zajišťovaly obce na své náklady.

Před první světovou válkou postupně vznikají tzv. okresní komise pro péči o mládež, jež spolupracují se samosprávnými orgány při poskytování pomoci o osiřelé a opuštěné děti. Právní úpravy se jim nicméně dostalo až v roce 1930 v podobě vládního nařízení č. 20/1930 Sb., které bylo přijato k provedení zákona č. 256/1921 Sb., o hromadném poručenství. Na základě této úpravy poručenský soud mohl výkonem poručenství pověřit právě okresní komisi a to za předpokladu, že nebylo jiných vhodných osob.¹⁹⁰

Okupace a druhá světová válka vývoj sociálně-právní ochrany dětí na nějakou dobu přerušily. Následný vývoj událostí a změna společensko-politických poměrů poznamenala její další vývoj, když nejprve v roce 1947 byl přijat zákon č. 48/1947 Sb., o organizaci péče o mládež, který přenesl úkoly péče o mládež na okresní a zemské národní výbory. Zároveň v té době byly na úrovni okresních národních výborů ustaveny

¹⁹⁰ NOVOTNÁ, V.; BURDOVÁ, E.; BRABENEC, F. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Praha : Linde, 2007, ISBN 80-86131-31-9.

komise okresní péče o mládež, v jejichž sídlech byly zřízeny úřadovny péče o mládež. Ústředním orgánem se stalo Ministerstvo sociální péče. Dalším byl zákon č. 69/1952 Sb., o sociálně-právní ochraně mládeže, který sociálně-právní ochranu napříště definoval jen jako výkon hromadného poručení a opatrovnictví. Teprve zákon č. 94/1963 Sb., o rodině umožnil svěřit dítě do výchovy jiného občana než rodiče za předpokladu, že poskytuje záruku jeho řádné výchovy. O deset let později na něj navázal zákon č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči.

Zákonem č. 2/1969 bylo zřízeno Ministerstvo práce a sociálních věcí, do jehož působnosti byla sociálně-právní ochrana začleněna a zůstává zde dodnes.

Základním předpisem platným a účinným na poli sociálně-právní ochrany dětí dnes je zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, který je veřejnoprávním protipólem zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů. Ve srovnání s dřívější úpravou však ZoSPOD reflektuje některé skutečnosti, které se v legislativě objevily až v době nedávno minulé jako například zneužívání a sexuální zneužívání, týrání nebo prostituce dětí. Nejde samozřejmě o jevy, které by zde předtím neexistovaly, avšak změna postavení dítěte ve společnosti a změny v nazírání na jeho vztah k rodičům vedla k nutnosti legislativní úpravy intervence ze strany státu na ochranu takto ohrožených dětí.

ZoSPOD je systematicky členěn do devíti částí. Úvodní ustanovení podávají výklad některých pojmů a zavádějí definice sociálně-právní ochrany, dítěte a orgánů sociálně-právní ochrany.

Část druhá vycházející z Úmluvy o právech dítěte deklaruje, že předním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte, a vypočítává další základní zásady sociálně-právní ochrany. Část třetí vymezuje opatření sociálně-právní ochrany. Jak uvidíme dále, stejně jako Children Act z roku 1989 upravuje zásahy do rodinného života nižší intenzity a ve snaze předcházet rodinně-patologickým jevům ukládá orgánům sociálně-právní ochrany působit na rodinu předně prostřednictvím preventivní a poradenské činnosti. V souladu s čl. 32 odst. 4 Listiny základních práv a svobod a čl. 9 Úmluvy v případě zásadnějších zásahů do práv rodičů nebo odloučení dětí od rodičů je třeba rozhodnutí soudu, k čemuž dávají podnět právě orgány sociálně-právní ochrany dětí za podmínek vymezených v této části.

K naplnění zásad sociálně-právní ochrany mohou obce a kraje zřizovat zařízení sociálně-právní ochrany. Jejich činnosti a funkce jsou upraveny v části čtvrté ZoSPOD.

Vedle OSPOD mohou některé činnosti sociálně-právní ochrany vykonávat i tzv. pověřené osoby, které jsou blíže upraveny v části páté.

Následující části upravují některé další povinnosti OSPOD, státních orgánů, pověřených osob a dalších fyzických a právnických osob a správní delikty na poli sociálně-právní ochrany.

Lze shrnout, že ZoSPOD je na jedné straně kvalitním nástrojem ochrany práv dětí vycházející z principů mezinárodních dokumentů a na straně druhé respektujícím integritu rodiny, když intervenci ze strany státních orgánů spočívající v umístění dítěte do péče státního zařízení nebo soukromých osob umožňuje jako ultima ratio až tehdy, kdy je ohrožen jeho život nebo narušeno jeho zdravý a zdravý tělesný a citový vývoj.

6.2. *Children Act 1989*

Jak bylo stručně uvedeno v předchozí kapitole, Children Act z roku 1989 je stěžejním předpisem anglického práva na ochranu dětí; je kombinací soukromoprávních a veřejnoprávních předpisů, na jedné straně upravující rodičovskou zodpovědnost, poručenství a kontakt rodičů a dětí a na druhé straně obsahující řadu ustanovení týkajících se státní intervence do rodinně-právních vztahů s cílem poskytnout ochranu ohroženému dítěti¹⁹¹ a na řadě míst také trestně-právní úpravu, když např. v ust. § 49 zavádí trestný čin únosu dítěte.¹⁹²

V souladu s tím, co bylo uvedeno o postavení mezinárodních úmluv o lidských právech v anglickém právu, musí být Children Act 1989 vykládán způsobem konformním s těmito dokumenty. Zároveň z nich i v mnoha ustanoveních vychází, zejména pokud jde o základní zásady, které jsou protkány celým předpisem, například právo dítěte být vychovááno v náboženském přesvědčení, které je mu vlastní¹⁹³. Stejně tak důsledně reflektuje vývoj názorů na práva dítěte, a to nejen například pokud jde o již

¹⁹¹ STANDLEY, K. Family law. 5. vyd. New York : Palgrave Macmillan, 2006, s. 300.

¹⁹² Na rozdíl od rodinného práva je trestní právo do značné míry stále součástí common law a množství trestných činů je upraveno v předpisech různé povahy. Vyplývá to i z faktu, že anglické právo nezná kontinentální dělení na právo veřejné a soukromé.

¹⁹³ Srov. ust. § 33 odst. 6 písm. a) Children Act 1989. Uvedená zásada je o to významnější, že pro Spojené království je s ohledem na jeho historický vývoj charakteristický multikulturalismus nesoucí s sebou nejen různorodost kulturní, ale i odlišná náboženská vyznání.

dříve zmíněnou tzv. Gillick competence (viz. kapitola 3.1) a předpoklad, že dítě starší šestnácti let je schopno učinit samostatné rozhodnutí.

Poslední významnou novelizací tohoto zákona byl Children Act z roku 2004, který zavedl institut dětského komisaře. Ten je zodpovědný za prosazování názorů a zájmů dětí v Anglii¹⁹⁴.

Children Act 1989 je rozdělen do dvanácti částí a patnácti příloh. Úvodní ustanovení upravují jednak základní principy, které ochranu dětí ovládají a to princip blaha dítěte, princip, že průtahy při rozhodování o otázkách týkajících se dítěte mohou ohrozit blaho dítěte, a konečně princip, dle kterého, pokud soud činící rozhodnutí týkající se dítěte, musí zejména posoudit, zda přijetí takového rozhodnutí je pro dítě lepší, než kdyby nepřijal rozhodnutí vůbec.

Část první dále upravuje otázky rodičovské zodpovědnosti, poručenství a vydávání tzv. zpráv o blahu dítěte¹⁹⁵, na jejichž základě soud posuzuje záležitosti týkající se dítěte.

Stěžejním ustanovením části druhé je paragraf osmý, který rozlišuje čtyři základní rozhodnutí dotýkající se dětí, a to rozhodnutí o styku s dítětem¹⁹⁶, rozhodnutí o zákazu některých kroků ve vztahu k dítěti¹⁹⁷, rozhodnutí o tom, s kým bude dítě žít¹⁹⁸ a rozhodnutí o zvláštních záležitostech ve vztahu k dítěti¹⁹⁹. Další podstatná ustanovení této části se věnují úpravě speciálního poručníka a rozhodnutí, na jehož základě je poskytována asistence rodině v podobě porad a pomoci při péči o dítě²⁰⁰.

Třetí část definuje tzv. potřebné dítě²⁰¹ a služby poskytované takovým dětem, jako např. denní péči pro děti předškolního věku a ubytování. Dále zavádí pojmy jako tzv. dítě v péči²⁰², relevantní dítě²⁰³ a bývalé relevantní dítě²⁰⁴, které budou blíže vysvětleny v dalších kapitolách.

Následující část upravuje další podstatná rozhodnutí týkající se dítěte a to

¹⁹⁴ Srov. ust. § 2 odst. 1 Children Act 2004.

¹⁹⁵ Tzv. welfare reports.

¹⁹⁶ Tzv. contact order.

¹⁹⁷ Tzv. prohibited steps order.

¹⁹⁸ Tzv. residence order.

¹⁹⁹ Tzv. specific issue order.

²⁰⁰ Tzv. family assistance order.

²⁰¹ Tzv. child in need.

²⁰² Tzv. children looked after by local authority.

²⁰³ Tzv. relevant child.

²⁰⁴ Tzv. former relevant child.

rozhodnutí týkající se péče o dítě a dohledu nad ním²⁰⁵. Zajímavým institutem anglického práva zavedeným v části čtvrté je tzv. poručník ve sporu²⁰⁶ zastupující dítě v řízení před soudem v případech, kdy soud shledá, že zájem dítěte vyžaduje jeho ustanovení.

Část pátá nazvaná „Ochrana dětí“ zavádí další rozhodnutí, počínaje těmi, která ukládají posouzení dítěte z hlediska toho, zda utrpělo nebo je vystaveno nebezpečí, že utrpí závažnou újmu na zdraví a ve vývoji, a v souvislosti s ním rozhodnutí o okamžité ochraně dítěte²⁰⁷.

Následující části se zabývají otázkami zabezpečení ubytování pro takové děti, soukromým pěstounstvím a právy a povinnostmi při dozoru ze strany příslušného Ministra.

Z uvedeného je patrné, že Children Act 1989 je promyšleně vystavěn od ochrany poskytované dětem a rodinám, v nichž se rodiče nemohou shodnout na základních otázkách týkajících se výchovy a péče o dítě až po ochranu poskytovanou dětem, které jsou v bezprostředním ohrožení na životě, zdraví a duševním a tělesném vývoji. Stejně jako v českém právu i v právu anglickém mají primární odpovědnost za své děti jejich rodiče, což odráží i Children Act 1989, který na prvním místě upravuje poskytování asistence a pomoci rodinám, které z nejrůznějších důvodů selhaly v péči o dítě nebo tuto péči jinak nezvládají. Přísnější opatření a zásahy ze strany státu následují, až když se dítě ocitne v ohrožení a pouhá preventivní opatření postrádají na účinnosti.

²⁰⁵ Tzv. care and supervision order.

²⁰⁶ Tzv. guardian ad litem.

²⁰⁷ Tzv. emergency protection order.

7. Základní principy ochrany práv dítěte

7.1. Obecně

Základní předpisy na ochranu práv dítěte ve svých úvodních ustanoveních obsahují výčet principů²⁰⁸, kterými se musí orgány při své činnosti ve vztahu k dítěti řídit. Řada z nich přitom vychází z mezinárodních lidsko-právních dokumentů, zejména Úmluvy o právech dítěte. Zásady, že zájem dítěte je předním hlediskem při jakékoliv činnosti týkající se dětí a ochrana a péče jim má být poskytována v míře nezbytné pro zajištění jejich blaha²⁰⁹, jsou reflektovány jak v českém ZoSPOD, tak v anglickém Children Act z roku 1989. Oba předpisy se také shodují v tom, že v případech, kdy je dítě schopno s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost formulovat své názory a sdělit své pocity, je nezbytné, aby k nim příslušné orgány v rámci své činnosti přihlédly²¹⁰.

Ze ZoSPOD lze vedle toho dovodit další zásady a to např. že *sociálně-právní ochrana se poskytuje všem dětem bez rozdílu*, bez jakékoliv diskriminace podle rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního, etnického nebo jiného původu. Sociálně-právní ochrana je poskytována *bezplatně* a to dětem *mladším osmnácti let*.

Dalším zásadním principem vedle zájmu dítěte je *princip prevence* a preventivního působení v případech, kdy je intervence ze strany státu do rodinných vztahů nevyhnutelná. Princip *sanace rodin* přichází v úvahu tehdy, kdy preventivní opatření selhala, *avšak existence rodinného vztahu je prokázána. Pak musí orgány veřejné moci v zásadě jednat tak, aby se tento vztah mohl rozvíjet, a přijmout vhodná opatření za účelem sloučení rodiče s dítětem.*²¹¹

V případě osvojení dítěte do ciziny je nadto třeba respektovat *princip subsidiarity*.²¹²

²⁰⁸ Pojmy princip a zásada jsou v této práci používány promiscue.

²⁰⁹ Srov. ust. čl. 3 Úmluvy o právech dítěte.

²¹⁰ Srov. ust. § 1 odst. 3 písm.a) ChA 1989 a § 8 odst. 2 ZoSPO.

²¹¹ Nález Ústavního soudu sp.zn. II. ÚS 838/07.

²¹² Osvojení dítěte do ciziny je náhradním způsobem péče o dítě tehdy, kdy o dítě nemůže být jiným vhodným způsobem pečováno v zemi původu zahrnuje v to výchovu v zařízení nebo v rodině

Na prvním místě však dominuje zásada vyjádřená v čl. 32 odst. 4 LZPS, a to, že péče o děti a jejich výchova je právem rodičů a děti mají zároveň právo na tuto rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona. *Primární odpovědnost za péči o dítě mají jeho rodiče.* Zároveň je stát odpovědný za jeho ochranu v situaci, kdy trpí nebo je ohrožováno duševním nebo fyzickým násilím nebo se ocitlo bez péče, rodiče neplní povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti nebo dokonce zneužívají svých práv ve vztahu k dítěti.

*Porušení této nejpřirozenější lidské vazby je tak zákonem umožněno pouze v případě absolutní absence péče či její naprosté nedostatečnosti a pouze tehdy, je-li dítě ohroženo bezprostředně (takový postup je třeba považovat za ultima ratio).*²¹³ V opačném případě by se jednalo o neoprávněný zásah do práva na rodinný život.

Z obdobných zásad vychází i anglická právní úprava²¹⁴, když soudy jsou při svém rozhodování vedeny principem, že je obvykle v nejlepším zájmu dítěte, aby bylo vychováváno svými biologickými rodiči. V Children Act z roku 1989 je tato zásada vyjádřena v ust. § 1 odst. 5 a soudům ukládá, aby při rozhodování, zda přijmou konkrétní opatření ve vztahu k dítěti podle tohoto zákona, takové opatření přijaly jen tehdy, kdy je to dle jejich úvahy lepší, než kdyby nepřijaly opatření žádné.²¹⁵

Předním hlediskem při rozhodování soudu o výchově dítěte a správě jeho majetku je jeho *blaho*.²¹⁶

Na rozdíl od české úpravy anglický ChA 1989 ve svých úvodních ustanoveních výslovně formuluje zásadu, že jakékoliv *průtahy* při rozhodování o výchově dítěte *jsou způsobilé ohrozit jeho blaho*.²¹⁷

7.2. Zájem a blaho dítěte

Předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí musí být jejich zájem,

osvojitele.

²¹³ Nález Ústavního soudu ze dne 20. 7. 2010 sp. zn. IV. ÚS 2244/09.

²¹⁴ A to zejména v důsledku toho, že stejně jako ta česká reflektuje principy a zásady mezinárodních úmluv.

²¹⁵ Tzv. no order principle.

²¹⁶ ChA 1989 používá termín „welfare“, který se do češtiny překládá jako blaho. Termín zájem dítěte ve smyslu Úmluvy o právech dítěte, tedy „best interest“, nepoužívá.

²¹⁷ Tzv. non-delay principle.

přičemž zájem dítěte nikdy nelze podřadit zájmům jiným. Rozumí se tím např. zájmy rodičů²¹⁸, jiných osob nebo státu. Půjde zejména o činnost uskutečňovanou veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnyými orgány.

Výklad samotného pojmu zájem však v Úmluvě o právech dítěte, která jej v čl. 3 jako základní princip uvádí, nenalezneme. Důvodem je předpoklad, že každé dítě je osobností s vlastními zájmy, potřebami a schopnostmi, které se případ od případu liší a nelze je tak paušalizovat nebo zobecňovat. Naopak každá definice by mohla vést k tomu, že by byla na jednu stranu příliš obecná nebo na druhou stranu příliš konkrétní. Tak jako tak by ve svém důsledku mohla vést k negativnímu efektu a to takovému, že by do značné míry svazovala ruce výše uvedených orgánů při plnění jejich úkolů. Současné pojetí zájmu dítěte tak ponechává na soudech a jiných orgánech, aby v konkrétním případě daly tomuto principu i obsah s ohledem na to, co se jeví pro to které dítě jako vhodné. Co je v zájmu dítěte, je přitom třeba posuzovat v každém individuálním případě nejen s ohledem na jeho aspekt medicínský, ale i sociální, náboženský nebo etický.

Stejně tak nenalezneme ani definici blaha dítěte, které je vůdčím principem při zajišťování ochrany a péče dítěti.

ZoSPOD v ust. § 5 vycházejí z čl. 3 Úmluvy o právech dítěte uvádí principy zájmu a blaha dítěte jako přední hlediska při poskytování sociálně-právní ochrany. ZoR pojmy blaha a nejvyššího zájmu dítěte nepoužívá a omezuje se na pojem zájem či prospěch dítěte. Soud jimi bude veden např. při rozhodování o pozastavení nebo omezení výkonu rodičovské zodpovědnosti nebo o svěřením dítěte do pěstounské péče. Princip blaha je přitom pojmem obecnějším a nadřazeným oběma shora uvedeným pojmům. Blaho dítěte zahrnuje i aspekt subjektivní, duševní rozpoložení dítěte, to, jak ono samo vnímá prostředí, v němž je vychováváno a v němž vyrůstá. Na rozdíl od principu zájmu dítěte zahrnuje i aspekt, který nelze exekovat, ani jinak právem vynutit. Příslušné orgány zjišťují, zda podmínky, v nichž se nachází, objektivně zajišťují právo dítěte na příznivý vývoj a je v jeho zájmu jej v nich ponechat. Přitom je jejich

²¹⁸ K tomu blíže srov. např. nález Ústavního soudu ze dne 23. 2. 2010 sp. zn. III. ÚS 1206/09, ve kterém soud zdůraznil, že je na obecném soudu, aby zjišťoval, zda tvrzené skutečnosti (zde nesouhlas matky se střídavou výchovou) intenzivním způsobem negativně zasahovaly do zájmu dítěte.

povinností přihlížet i k názoru dítěte. Bez toho nelze zároveň dosáhnout jeho blaha.

ZoSPOD sice nedává žádná vodítka, z nichž by bylo možno při určování nejlepšího zájmu dítěte vycházet, nicméně je nepochybné, že soud nebo jiný rozhodující orgán by měl přihlídnout k pocitům, přáním a názorům dítěte, které je schopno tyto sdělit a za tímto účelem dítě vyslechnout²¹⁹. Nedostatečná pozornost ze strany příslušných orgánů by byla v rozporu s čl. 12 ÚoPD a založila by vadu případného rozhodnutí. Ovšem i zde je třeba mít na zřeteli, že jde pouze o jeden z mnoha faktorů ovlivňujících rozhodování ve vztahu k zájmům dítěte. A je nezbytné pečlivě zkoumat, zda dítě vyjadřuje názor svůj, aniž by bylo manipulováno některým z rodičů.

7.3. Prevence, poradenství a pomoc rodině, oznamovací povinnost

Jednou z vůdčích zásad, jak je definuje český ZoSPOD, je princip prevence, tzn. předcházení negativním následkům nedostatečné péče o dítě ze strany těch, kteří za ně nesou zodpovědnost. Nemusí se přitom přímo jednat o patologické jevy spočívající ve zneužívání práv a povinností vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti, ale stačí pouhé zanedbávání dohledu nebo nedůsledná kontrola ze strany mnohdy pracovně vyčerpáných rodičů, která vede k nedostatkům v chování samotného dítěte.

ZoSPOD proto v ust. § 7 odst. 1 zakládá oprávnění každého upozornit rodiče na závažné chování jejich dětí, neboť v souladu s tím, co bylo uvedeno výše, jsou to primárně oni, kdo jsou odpovědní za jejich chování a mají rozhodující úlohu v jejich výchově. Každým se přitom rozumí nejen fyzická osoba, např. soused, ale i právnická osoba, např. školské zařízení, a v neposlední řadě i státní orgán.

V případech, kdy rodiče porušují nebo zneužívají své povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti nebo je nemohou plnit, ať již z objektivních nebo subjektivních důvodů, a dále v případech, kdy např. dítě vede zahálčivý nebo nemravný život, byl na něm spáchán trestný čin nebo je ohrožováno násilím mezi rodiči²²⁰, již však pouhé upozornění rodičů nebude stačit a půjde typicky o důvody, pro které intervence ze strany státu bude nejen vhodná, ale i nezbytná.

²¹⁹ Např. v nálezů sp. zn. II. ÚS 1945/08 Ústavní soud zdůraznil, že v případě rozhodování o nařízení ústavní výchovy dítěte staršího dvanácti let zásadně neexistuje důvod pro odepření práva dítěte na slyšení přímo soudem. Obdobně též nálezy Ústavního soudu sp. zn. 3007/09 ze dne 26. 8. 2010, sp. zn. 2661/10 ze dne 23. 11. 2010.

²²⁰ Srov. ust. § 6 ZoSPOD.

Každý se proto může obrátit na orgán sociálně-právní ochrany dětí se sdělením, že se dítě ocitlo v některé z popsaných situací²²¹. Zároveň tím ale není dotčena jeho povinnost ve smyslu trestních předpisů²²², když ten, kdo se hodnověrným způsobem dozví, že jiný spáchal některý z trestných činů zde taxativně vypočtených, má tzv. *oznamovací povinnost*. Toto ustanovení tak mimo jiné směřuje k zjištění, zda dochází k porušování práv dětí v rodinném prostředí. Není totiž výjimkou, že uzavřený okruh osob a snaha chránit integritu rodiny jako celku ze strany jejich dospělých členů, vedou k tomu, že ač jsou s takovou skutečností srozuměni, nezasáhnou a naopak se snaží své okolí přesvědčit, že k žádným nepravostem ve vztahu k dítěti nedochází.

Za tímto účelem ZoSPOD také v ust. § 10 odst. 4 státním orgánům, pověřeným osobám, školám, školským zařízeními a popřípadě dalším zařízeními určeným pro děti ukládá *povinnost oznámit* obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností skutečnosti nasvědčující tomu, že jde o děti, na něž se sociálně-právní ochrana zaměřuje, a to bez zbytečného odkladu poté, co se o tom dozví. Stejně tak zdravotnické zařízení má povinnost při ošetřování úrazu dítěte, za předpokladu, že má podezření z jeho týrání, zneužívání nebo zanedbávání péče o ně, zajistit zaznamenání úrazu, který následně zasílá obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností jako orgánu sociálně-právní ochrany dětí²²³.

Princip prevence však nepředpokládá na straně OSPODu pouhé pasivní přijímání informací, nýbrž přímo obecnímu úřadu ukládá děti, na něž se sociálně-právní ochrana zaměřuje, vyhledávat a dále oznamovat OÚ obce s rozšířenou působností, že jsou zde skutečnosti nasvědčující tomu, že se o takové dítě jedná. Kromě toho obecnímu úřadu ukládá působit na rodiče, aby plnili povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti; projednávat nedostatky v chování dítěte jak s rodiči, tak s dítětem samotným; poskytovat rodičům poradenství a sledovat, zda je zamezováno v přístupu dětí do prostředí, které je z hlediska jejich vývoje a výchovy ohrožující.

V rámci preventivní činnosti obce a kraje v samostatné působnosti vytvářejí předpoklady pro kulturní, sportovní a další zájmovou činnost dětí a OÚ obce s rozšířenou působností sledují nepříznivé vlivy působící na děti, zjišťují jejich příčiny a

²²¹ Srov. ust. § 7 odst. 2 ZoSPOD.

²²² Srov. ust. § 368 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

²²³ Srov. ust. § 10 odst. 5 ZoSPOD.

přijímají opatření k omezování jejich působení na děti.

Právo dítěte požádat o pomoc zejména státní orgány, školy, školská a zdravotnická zařízení při ochraně svého života a dalších svých práv a povinnost těchto subjektů poskytnout mu odpovídající pomoc upravuje ust. § 8 odst. 1 ZoSPOD. Dítě přitom může tohoto práva využít i bez vědomí rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte. Zákon podání žádosti neváže na minimální věk ani na rozumovou vyspělost dítěte. Příslušné ustanovení ZoSPOD tak významně naplňuje požadavek čl. 12 ÚoPD.

O pomoc mohou OSPOD nebo pověřenou osobu²²⁴ vedle dítěte požádat i rodič nebo jiná osoba odpovědná za jeho výchovu. Půjde zejména o řešení výchovných nebo jiných problémů s dětmi, problémů v mezilidských vztazích mezi členy rodiny, poradenství při výchově a vzdělávání dítěte a při péči o dítě zdravotně postižené, při uplatňování nároku dítěte na výživné, apod²²⁵. Vedle sepsání různých návrhů či podnětů podle občanského soudního řádu, bude významným i zprostředkování pomoci nebo přímo její poskytnutí při řešení hmotné situace rodin s dětmi různými dávkami státní sociální podpory, sociální péče nebo důchodového a nemocenského pojištění, rovněž tak zprostředkování pomoci formou služeb sociální péče.²²⁶ Tímto orgánem sociálně-právní ochrany dětí je OÚ obce s rozšířenou působností. Za předpokladu, že rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte tomuto nezajistily odbornou poradenskou pomoc, ačkoliv ji dítě nezbytně potřebuje a OÚ obce s rozšířenou působností ji předtím uložil nebo též za předpokladu, že nejsou schopni řešit problémy spojené s výchovou dítěte bez odborné pomoci, může jim OÚ obce s rozšířenou působností uložit povinnost využít pomoc odborného poradenského zařízení²²⁷.

7.4. *Welfare principle, non-delay principle, no-order principle*

Children Act 1989 ve svém úvodním ustanovení²²⁸ formuluje tři základní zásady,

²²⁴ Pověřené osoby jsou fyzické a právnické osoby, které poskytují sociálně-právní ochranu na základě rozhodnutí o pověření k výkonu takové činnosti, o jehož vydání rozhoduje krajský úřad.

²²⁵ Srov. ust. § 11 odst. 1 ZoSPOD.

²²⁶ NOVOTNÁ, V. , BURDOVÁ, E. , BRABENEC, F. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Praha : Linde, 2007, s. 28.

²²⁷ Srov. ust. § 12 ZoSPOD.

²²⁸ Srov. ust. § 1 ChA 1989.

kteře se následně prolínají celým předpisem. Jedná se o zásadu blaha dítěte²²⁹, zásadu, že průtahy v řízení o výchově dítěte jsou způsobilé ohrozit jeho blaho²³⁰ a konečně o zásadu, že konkrétní opatření ve vztahu k dítěti lze přijmout pouze tehdy, kdy je to dle úvahy soudu lepší, než kdyby nepřijal opatření žádné.²³¹ Kromě těchto principů lze ze zákona dovodit i zásady prevence, poradenství a sanace rodin. V neposlední řadě předpis soudům ukládá přihlížet k přáním a pocitům dítěte s ohledem na jeho věk a rozumovou vyspělost a v souladu s principy Úmluvy o právech dítěte ChA 1989 formuluje zásadu respektování náboženského přesvědčení dítěte²³².

Zatímco český ZoSPOD pouze stroze odkazuje na *zásady zájmu a blaha dítěte*, aniž by je dále rozváděl nebo na ně v následujících ustanoveních výslovně odkazoval, ChA 1989 víceméně omezuje soud v tom smyslu, že mu ukládá, aby k hledisku blaha dítěte přihlížel v případech, kdy rozhoduje o jeho výchově nebo o správě jeho majetku. Nicméně v praxi je zavedeno, že soudy se obecně řídí touto zásadou, ať už se jedná o soukromoprávní nebo veřejnoprávní řízení.

ChA 1989 nadto udává jisté mantinely, v nichž se má pohybovat úvaha soudu, pokud jde o blaho dítěte a to tehdy, kdy rozhoduje o vydání, změně nebo zrušení některého z rozhodnutí dle ust. §8 ChA 1989, rozhodnutí o speciálním poručenství nebo o rozhodnutí dle části IV. ChA 1989. V podrobnostech bude o těchto rozhodnutích pojednáno v kapitole 10. Jde o tzv. *kontrolní seznam blaha dítěte*²³³. Soud tedy musí přihlížet zejména k přáním a pocitům dítěte; jeho fyzickým, citovým a vzdělávacím potřebám; možnému dopadu případných změn na dítě; k věku, pohlaví, zázemí a vlastnostem dítěte, jež soud považuje za relevantní; k újmě, kterou dítě utrpělo nebo, která mu hrozí, že utrpí. Soud dále musí přihlídnout k tomu, do jaké míry jsou rodiče nebo jiné osoby, ve vztahu k nimž soud rozhoduje, schopny naplnit potřeby dítěte.

Výčet jednotlivých faktorů, které má soud vzít v úvahu, pokud jde o blaho dítěte, není taxativní a není ani hierarchicky uspořádan podle stupně důležitosti. V rámci

²²⁹ Tzv. welfare principle.

²³⁰ Tzv. non-delay principle.

²³¹ Tzv. no-order principle.

²³² Srov. ust. § 33 odst. 6 písm.a) nebo § 22 odst. 5 písm. c) ChA 1989. Půjde nepochybně o reflexi faktu, že Spojené království je tradičně, s ohledem na svou minulou koloniální politiku, multikulturní zemí. Bylo proto bezesporu vhodné formulovat tento princip v případech, kdy soud rozhoduje o umístění dítěte do péče jiné osoby.

²³³ Tzv. welfare checklist.

rozhodnutí ani není nutné, aby se soud vyjádřil ke každému z nich jednotlivě, nicméně, stejně jako u českých soudních rozhodnutí, je zde větší pravděpodobnost, že tím založí důvod pro odvolání některého z účastníků řízení.²³⁴

Pro tyto účely ust. § 7 ChA 1989 dává pravomoc soudu obrátit se na orgán místní správy s žádostí, aby mu podal *zprávu o otázkách týkajících se blaha dítěte*²³⁵, přičemž mu v žádosti vymeze, čím konkrétně je třeba se v rámci takového šetření zabývat.

Cílem shora uvedeného seznamu bylo učinit zásadu blaha dítěte soudům uchopitelnější a zároveň pomoci stranám řízení pochopit případné soudní rozhodnutí.²³⁶

Obdobně jako české orgány rozhodující o zájmu a blahu dítěte mají povinnost přihlídnout k přáním a pocitům dítěte, i anglický zákonodárce vycházejí z čl. 12 ÚoPD ukládá soudům zjišťovat pohled dítěte jako jeden z aspektů jeho blaha. Váha, kterou soudy názoru dítěte přiřknou, se přitom liší s ohledem na jeho věk, aniž by však soudy vycházely z rozhodnutí ve věci Gillick.²³⁷

Anglické soudy, vzhledem k pestřejšímu národnostnímu složení obyvatelstva zejména ve větších městech, budou spíše než-li české soudy řešit opatrovnické spory ve vztahu k dětem z alternativního kulturně-společenského prostředí. Jedním z aspektů uvedených v kontrolním seznamu blaha dítěte tak bude i jeho zázemí, čímž se má na mysli jeho náboženské a kulturní přesvědčení, ale i jazykový a rasový původ. Úkolem orgánu místní správy tak bude dítě umístit do prostředí, které bude odpovídat shora uvedeným faktorům.

Anglický ChA 1989 na rozdíl od svého českého protějšku zásadou blaha dítěte nešetří ani dále v rámci jeho jednotlivých ustanovení, když výslovně ukládá k tomuto principu přihlížet např. při poskytování služeb potřebným dětem ze strany orgánu místní správy²³⁸ či při poskytování ubytování dětem²³⁹. Stejně tak, pokud je dítě v péči orgánu místní správy, je jeho povinností chránit a prosazovat jeho blaho²⁴⁰. Je samozřejmě na místě si položit otázku, zda tato ustanovení nejsou s ohledem na ust. § 1 ChA 1989

²³⁴ STANDLEY, K. Family Law. 5.vyd. New York : Palgrave Macmillan, 2006, s. 304.

²³⁵ Tzv. welfare report.

²³⁶ CRETNEY, S.M.; MASSON, J.M.; BAILEY, H.; ROBERT, R.J. Principles of Family Law. 8. vyd. New York : Sweet&Maxwell, 2008, kap. 19.

²³⁷ Viz. výše.

²³⁸ Srov. ust. § 17 ChA 1989.

²³⁹ Srov. ust. § 20 ChA 1989.

²⁴⁰ Srov. ust. § 22 odst. 3 písm. a) ChA 1989.

redundantní. Odpověď zní ne, neboť zatímco obecná ustanovení ChA 1989 se vztahují k rozhodování soudu, výše uvedené příklady dopadají na činnost orgánů místní správy.

Zůstává tak na zvážení, která cesta je účinnější a efektivnější. Zda ta, která zcela obecně formuluje princip zájmu a blaha dítěte a její vymezení ponechává bez dalšího na úvaze soudu, resp. orgánu nebo instituce, která vyvíjí jakoukoliv činnost ve vztahu k dítěti nebo ta, která se snaží udat směr, kterým se mají tyto úvahy ubírat. Freeman²⁴¹ kritizuje fakt, že zásada blaha dítěte jako předního hlediska se v anglické právní úpravě vztahuje pouze na rozhodování soudu a to ještě pouze v některých případech (viz. výše). Mimo jiné uvádí jako příklad, na který ve vztahu k souhlasu rodičů s osvojením dítěte v českém prostředí poukázala i Radvanová²⁴², a to, že jsou nedostatečně chráněny zájmy nezletilých rodičů, kteří jsou sami dětmi a jsou tak nadále pod ochranou Úmluvy o právech dítěte. V hledáčku kritiky OSN se nadto pravidelně objevuje nedostatečný respekt k zájmům dítěte v rámci trestního řízení. A konečně ani orgány místní správy nemusí blaho dítěte respektovat bez dalšího, ale pouze v případech, kdy jim to ChA 1989 výslovně ukládá.

Zdlouhavost řízení a nedostatečná pružnost soudů rozhodujících o dalším osudu dětí vedla k tomu, že Children Act 1989 výslovně upravil zásadu, že *průtahy v řízení o výchově dítěte jsou způsobilé ohrozit jeho blaho*. K provedení této zásady například ust. § 11 ChA 1989 ukládá soudu v řízeních o vydání některého z rozhodnutí dle ust. § 8 ChA 1989 sestavit *časový plán* tak, aby nedocházelo ke zbytečným průtahům. V jeho rámci pak dá příslušným orgánům takové pokyny, aby byl tento rozvrh dodržen. Pravidla soudu²⁴³ nadto mohou určit lhůty, v nichž musí být učiněny konkrétní kroky. Obdobně i ust. § 32 ChA 1989 ukládá soudu postupovat stejně v řízeních o vydání rozhodnutí o péči a dohledu nad dítětem.

V českém právním řádu se obdobné stanovení lhůt (zákonné, nikoli soudcovské) objevuje například při vydávání předběžných opatření dle občanského soudního řádu²⁴⁴, kdy obecně o návrhu na předběžné opatření rozhodne předseda senátu bezodkladně.

²⁴¹ FREEMAN, M.D.A. The moral status of children : essays on the rights of the child. First Edition. Netherlands:Martinus Nijhoff Publishers, 1997.

²⁴² K tomu blíže viz. KNAPPOVÁ, M. , ŠVESTKA, J. a kol. : Občanské právo hmotné 3. díl. 3. vyd. Praha : Aspi, 2002. ISBN 80-86395-44-8, s. 127.

²⁴³ U nás je obdobným předpisem vyhláška č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy.

²⁴⁴ Srov. ust. § 75c OSŘ.

Není-li tu nebezpečí z prodlení, může předseda senátu o návrhu na předběžné opatření, které se týká dítěte rozhodnout až do uplynutí 24 hodin poté, co byl podán.

Poslední vůdčí zásadou je *zásada minimální intervence*, podle které má soud přijmout opatření ve vztahu k dítěti pouze tehdy, kdy je to dle jeho uvážení lepší, než kdyby nepřijal opatření žádné. Jedná se o vyjádření jiné zásady a to, že rodiče jsou primárně odpovědní za péči a výchovu svých dětí a že stát má zasahovat, až když je to nezbytně nutné pro ochranu dítěte. Zásada zároveň nevýslovně soudu ukládá, aby v případech, kdy je na místě zásah menšího rozsahu, např. poskytnutí pomoci rodině, dal přednost tomuto před rozhodnutím např. o svěření dítěte do péče jiné osoby. Taková politika bezprostředně souvisí se *zásadami udržení dítěte ve vlastní rodině, zásadou sanace rodiny a meziresortní spolupráce*²⁴⁵. Nicméně ne vždy je jednoduché nalézt rovnováhu mezi tím, kdy bylo třeba zasáhnout a kdy naopak intervence ze strany státního orgánu způsobí více škody, než-li užitku.

7.5. Dílčí závěr

Česká i anglická právní úprava shodně vychází ze tří základních zásad formulovaných v Úmluvě o právech dítěte. Jde o princip zájmu a blaha dítěte (čl. 3 Úmluvy); o princip vyjádřený v čl. 12 Úmluvy, že dítě, které je schopno formulovat své vlastní názory, má právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž názorům dítěte se musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni; a konečně princip, že dítě nemůže být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, ledaže příslušné úřady na základě soudního rozhodnutí v souladu s platným právem a v příslušném řízení určí, že takové oddělení je potřebné v zájmu dítěte (čl.9 Úmluvy).

Nicméně, jak vyplývá z výše uvedeného, oba základní předpisy k nim přistupují do jisté míry odlišně, ať už jde o obsah, který těmto zásadám vtiskly, nebo o prostředky, kterých užívají k jejich naplňování.

Z hlediska obsahu je nejpatrnější rozdíl v tom, jak oba právní řády přistoupily k pojetí zásady zájmu a blaha dítěte, když anglický ChA 1989 operuje pouze s blahem a pojem zájem nebo též nejlepší zájem dítěte nepoužívá. Je tomu tak zřejmě proto, že jde

²⁴⁵ Srov. ust. § 27 ChA 1989.

o pojem obecnější a nesoucí v sobě nejen požadavek přihlížet k zájmu dítěte, ale i k jeho přáním a pocitům. Zatímco ale český ZoSPOD ukládá všem, ať již fyzickým, právníckým osobám, orgánům nebo institucím, aby při své činnosti ve vztahu k dítěti brali jak blaho, tak zájem dítěte v potaz, lhostejno o jakou situaci, řízení nebo rozhodovací činnost půjde, ChA 1989 zaujímá přístup odlišný. Zákon nejenže obsahuje demonstrativní výčet faktorů, které blaho dítěte ovlivňují, zároveň omezuje okruh řízení a orgánů, které k němu mají povinnost v rámci své rozhodovací činnosti přihlídnout. A tak např. zatímco česká úprava v rámci rozvodového řízení ukládá přihlížet k zájmům dítěte a ust. § 24 odst. 2 ZoR výslovně uvádí, že manželství nemůže být rozvedeno, bylo-li by to v rozporu se zájmem těchto dětí, daným zvláštními důvody, anglické předpisy blaho dítěte v rámci takového řízení ignorují.

Rozdílnost obou úprav je patrná i pokud jde o právo dítěte formulovat své názory, když ChA 1989 na řadě míst vyslovuje domněnku, že dítě starší šestnácti let, je schopno učinit vlastní rozhodnutí bez dalšího. U nás tato domněnka zakotvena výslovně není, což by měla korigovat nová právní úprava občanského práva, která tuto hranici posunula na dvanáct let.

Z hlediska prostředků, kterých obě právní úpravy využívají k naplnění zásady, že primárně rodiče jsou odpovědní za své děti a s tím úzce souvisejících principů prevence a poradenství rodinám ohroženým a principu sanace rodin narušených, upravuje ChA 1989 celou řadu nejrůznějších rozhodnutí, která může a musí soud přijmout s cílem poskytnout dítěti nezbytnou ochranu. V podrobnostech pak bude o těchto opatřeních pojednáno dále.

Praxi soudů při posuzování zásady blaha, resp. zájmu dítěte lze demonstrovat na příkladech sporů o péči o dítě.

Pro britské prostředí není výjimkou, že rodiče pocházejí z různých britských dominií a anglické soudy jsou nuceny, více než-li české, řešit v případě rozpadu takového partnerství otázku, zda povolit jednomu z rodičů odvézt dítě ze země jeho trvalého pobytu do země původu rodiče, jemuž bylo dítě svěřeno do péče.²⁴⁶

²⁴⁶ Rodič může dítě ze Spojeného království vyvézt pouze se souhlasem všech osob s rodičovskou zodpovědností. Souhlas lze nahradit rozhodnutím soudu prostřednictvím návrhu na vydání např. rozhodnutí o zvláštních záležitostech (specific issue order).

V rozhodnutí ze 70. let minulého století ve věci *Poel v. Poel*²⁴⁷ zaujal soud přístup, kdy pečujícímu rodiči povolení vyvézt dítě ze země trvalého pobytu udělit za podmínky, že taková žádost byla rozumná a promyšlená a nebylo to zároveň v rozporu s blahem dítěte. Soud přitom vycházel z předpokladu, že by zamítnutí žádosti mohlo vést k zatrpknutí rodiče, jemuž bylo dítě svěřeno do péče, a mělo tak negativní dopad na blaho dítěte a bylo tak s blahem dítěte v rozporu.

Své stanovisko anglické soudy nezměnily ani o více než třicet let později ve věci *Payne v. Payne*²⁴⁸. Matka, které byla svěřena do péče čtyřletá dcera, žádala souhlas soudu s tím, aby ji mohla odvézt na Nový Zéland, kam se chtěla po rozpadu manželství vrátit a žít, když otec, který měl s dcerou dobrý vztah, s tímto nesouhlasil. Soud vycházející z názoru vyjádřeného ve věci *Poel v. Poel* však žádosti matky vyhověl, neboť měl za to, že takový krok učiní matku šťastnou, což je konzistentní s nejlepším zájmem dítěte. Otec se do uvedeného rozhodnutí odvolal s tím, že takový přístup je v rozporu s HRA 1998 (resp. EÚLP), konkrétně jeho právem na rodinný život. Odvolací soud rozhodnutí soudu první instance potvrdil a zároveň konstatoval kritéria, kdy lze takové žádosti vyhovět. Dle názoru Odvolacího soudu je třeba přihlížet k tomu, zda taková žádost není motivována snahou pečujícího rodiče přerušit kontakty dítěte s druhým rodičem. Dále je třeba si položit otázku, jaký dopad bude mít takové rozhodnutí na vztah druhého rodiče s dítětem. A jaký dopad by mělo zamítnutí žádosti na pečujícího rodiče. A konečně jaký dopad to bude mít na blaho dítěte ve světle kritérií, jimiž je blaho dítěte posuzováno (srov. kontrolní seznam blaha dítěte dle ust. § 1 odst.3 ChA 1998).

České podmínky jsou z tohoto pohledu skromnější a české soudy v rámci sporů o péči o dítě řeší několikanásobně nižší vzdálenosti, které musí rodič, kterému nebylo dítě svěřeno do péče, překonávat. Nicméně Ústavní soud výslovně konstatoval, že je „v rozporu se zájmem dítěte, aby odvyklo výchovnému působení rodiče, u něhož není ve stálé péči“²⁴⁹.

V nálezu ze dne 20. 1. 2005 sp. zn. II. ÚS 363/03²⁵⁰ soud dále uvedl, že „je věci

²⁴⁷ *Poel v. Poel* [1970] WLR 1469.

²⁴⁸ *Payne v. Payne* [2001] EWCA Civ 1166.

²⁴⁹ Nález sp. zn. I. ÚS 238/05 ze dne 17. 1. 2006.

²⁵⁰ Obdobně se Ústavní soud vyjádřil i v nálezu sp. zn. I. ÚS 48/04.

obecných soudů, aby při zohledňování všech konkrétních okolností daného případu a z nich vyplývajícího zájmu dítěte, který musí být vždy předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy nebo správními orgány, rozhodly o konkrétní podobě nejvhodnějšího uspořádání vztahu mezi rodiči a dětmi. Na tom nemůže nic měnit ani to, že se rodiče nejsou schopni na takovémto uspořádání sami dohodnout.“

Přestože ve svém pozdějším rozhodnutí anglické soudy stanovily výslovný požadavek, aby bylo přihlédnuto i ke vztahu dítěte se svým druhým rodičem a k faktu, zda dítě není programováno pečujícím rodičem proti tomuto druhému rodiči, jejich přístup, dle názoru autorky zůstává v rozporu s Úmluvou o právech dítěte v tom smyslu, že porušuje právo dítěte na péči obou rodičů. Již ze samotného faktu, že se rodiče nedokázali shodnout na tom, zda jeden z nich může opustit zemi trvalého pobytu dítěte a bylo tak nutné se obrátit v této věci na soud, lze usuzovat na to, že dohoda rodičů o styku druhého z nich s takto odloučeným dítětem nebude snadná. Anglické soudy tak sice správně zohlednily dopad emocionálního rozpoložení pečujícího rodiče na blaho dítěte, nicméně tím nevytvořily spravedlivý poměr ve vztahu dítěte k druhému rodiči, když nevzaly v úvahu to, co u nás vyjádřil Ústavní soud ve shora citovaném nálezu, a to že stejně tak absence výchovného působení rodiče, u něhož není dítě ve stále péči, je v rozporu s jeho zájmem.

8. Adresáti ochrany

8.1. *Dítě v ohrožení*

V kapitole shrnující základní zásady, kterými se poskytování ochrany dítěti dle českého zákona o sociálně-právní ochraně dětí řídí, byla uvedena i zásada, že se sociálně-právní ochrana poskytuje všem dětem bez rozdílu, tj. bez jakékoliv diskriminace podle rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního, etnického nebo jiného původu. Uvedená zásada konvenuje s požadavky Úmluvy o právech dítěte, která v čl. 2 odst. 1 ukládá svým smluvním stranám, aby práva v ní zaručená byla respektována a zabezpečena každému dítěti nacházejícímu se pod jejich jurisdikcí bez jakékoli diskriminace podle rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního, etnického nebo sociálního původu, majetku, tělesné nebo duševní nezpůsobilosti, rodu a jiného postavení dítěte nebo jeho rodičů nebo zákonných zástupců.

V souladu s těmito principy ZoSPOD v ust. § 2 odst. 2 vymezuje okruh dětí, jimž se sociálně-právní ochrana *poskytuje*. Půjde o děti, které mají na území České republiky a) trvalý pobyt, b) mají povolen trvalý pobyt nebo jsou hlášeny k pobytu na území České republiky po dobu nejméně 90 dnů²⁵¹, c) podaly návrh na zahájení řízení o udělení mezinárodní ochrany nebo d) jsou oprávněny trvale pobývat na území České republiky²⁵² nebo e) pobývají s rodičem, který podal žádost o udělení oprávnění k pobytu za účelem poskytnutí dočasné ochrany na území České republiky nebo které pobývá na základě uděleného oprávnění k pobytu za účelem dočasné ochrany na území České republiky podle zvláštního právního předpisu²⁵³. Těmto dětem je sociálně-právní ochrana poskytována v plném rozsahu ZoSPOD. V omezeném rozsahu²⁵⁴ je poskytována též dětem, které nesplňují uvedené podmínky. Jde zejména o děti, které

²⁵¹ Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

²⁵² Půjde o cizince mladšího 18 let svěřeného do náhradní výchovy v souladu s ust. § 87 zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

²⁵³ Zákon č. 221/2003 Sb., o dočasné ochraně cizinců, ve znění pozdějších předpisů.

²⁵⁴ Srov. ust. § 37 a § 42 ZoSPOD.

vyžadují okamžitou pomoc, neboť se ocitly bez jakékoli péče nebo jejich život nebo příznivý vývoj jsou vážně ohroženy nebo narušeny, a dále jde-li o děti, které se ocitly bez péče přiměřené jejich věku. Sociálně-právní ochrana bude poskytnuta též dítěti, které nesplňuje shora uvedené podmínky, ale je tělesně nebo duševně týrané nebo zneužívané anebo, které se ocitlo v prostředí nebo situaci, kdy jsou závažným způsobem ohrožena jeho základní práva.

Z okruhu shora uvedených dětí ZoSPOD v ust. § 6 odst. 1 určuje podmnožinu dětí, na něž se sociálně-právní ochrana *zaměřuje*. Půjde zejména o děti, jejichž rodiče zemřeli, neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti²⁵⁵ nebo práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti nevykonávají nebo je zneužívají; děti svěřené do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče²⁵⁶ a tato osoba neplní povinnosti z toho plynoucí; děti, které vedou zahálčivý nebo nemravný život; děti, které spáchaly trestný čin nebo čin jinak trestný nebo páchají opakovaně nebo soustavně přestupky; děti opakovaně se dopouštějící útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za jejich výchovu; děti, na kterých byl spáchán trestný čin nebo je zde podezření, z jeho spáchání; děti, které jsou na základě žádosti rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte opakovaně umísťovány do zařízení zajišťujících nepřetržitou péči o děti; děti, které jsou ohrožovány násilím mezi rodiči nebo jsou žadateli o azyl odloučenými od svých rodičů. Uvedený výčet ohrožených dětí je pouze demonstrativní. Zákon tak počítá s tím, že život přináší celou řadu negativních situací, ve kterých se dítě může ocitnout a nelze je určit apriori taxativně.

Pro všechny výše uvedené jevy pak platí společná podmínka a to, že trvají po takovou dobu nebo jsou takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dětí nebo jsou anebo mohou být příčinou nepříznivého vývoje dětí. Zákon tedy nepředpokládá pouze jednorázovou událost či krátkodobé působení. V případě jednorázové události by byla vyžadována taková intenzita, že by došlo k nepříznivému ovlivnění vývoje dítěte.²⁵⁷

²⁵⁵ Srov. ust. § 31 ZoR.

²⁵⁶ Srov. ust. § 45 ZoR.

²⁵⁷ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E., BRABENEC, F. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Praha : Linde, 2007, s. 28.

8.2. *Children at risk*

Children Act z roku 1989 rozlišuje čtyři typy dětí, na které se ochrana dle tohoto zákona zaměřuje. Jde jednak o děti potřebné²⁵⁸; děti pod dohledem orgánu místní správy²⁵⁹; relevantní děti²⁶⁰ a konečně bývalé relevantní děti²⁶¹. Podle toho, o kterou kategorii ohrožených dětí se bude jednat, jim také bude poskytnuta ze strany orgánu místní správy pomoc podrobně vymezená v ChA 1989. Pojem potřebného dítěte je nadřazený ostatním kategoriím dětí, kterým se ochrana poskytuje.

Na rozdíl od ZoSPOD anglický ChA 1989 nevymezuje okruh dětí, kterým se ochrana poskytuje, bude tak zřejmě nutno vycházet z Úmluvy o právech dítěte a stát tak bude povinen poskytnout pomoc všem dětem nacházejícím se pod jeho jurisdikcí ve smyslu čl. 2 odst. 1 ÚoPD. Stejně tak z ChA 1989 neplyne ani zásada uvedená v ZoSPOD a to, že ochrana se poskytuje dětem do osmnácti let věku²⁶². Ochrana tak v některých případech bude poskytována až do jednadvaceti let, v odůvodněných případech, např. kdy mladý dospělý studuje, mu bude poskytována i po dosažení tohoto věku. Naopak např. rozhodnutí o péči nemůže být vydáno ve prospěch dítěte staršího sedmnácti let.

*Potřebným dítětem*²⁶³ je dítě, které není schopno bez poskytnutí adekvátní služby ze strany orgánu místní správy dosáhnout a zachovat si rozumný standard svého zdraví a vývoje; jeho zdraví nebo vývoj mohou být významně narušeny, nebo dále narušeny, pokud mu nebudou poskytnuty takové služby; nebo jde o dítě postižené. Postiženým dítětem se přitom rozumí dítě slepé, hluché, němé, mentálně postižené nebo podstatně či trvale postižené nemocí, zraněním nebo vrozenou vadou nebo jiným předepsaným postižením.

Dítě, které převzal orgán místní správy do své péče nebo kterému orgán místní správy poskytl ubytování, je popisováno jako *dítě pod dohledem orgánu místní správy*²⁶⁴. Dítě se přitom do péče orgánu místní správy může dostat z rozhodnutí soudu

²⁵⁸ Tzv. children in need.

²⁵⁹ Tzv. children looked after by local authority.

²⁶⁰ Tzv. relevant child.

²⁶¹ Tzv. former relevant child.

²⁶² Výjimku představuje ústavní výchova, která může být z důležitých důvodů rozhodnutím soudu prodloužena až na jeden rok po dosažení zletilosti (srov. ust. § 46 odst. 1 ZoR).

²⁶³ Srov. ust. § 17 odst. 10 ChA 1989.

²⁶⁴ Srov. ust. § 22 odst. 1 ChA 1989.

nebo dobrovolně (resp. z vůle rodičů). Orgán místní správy zajišťující ubytování dítěte je umístí předně u příbuzného, přítele nebo osoby jinak dítěti blízké, která je zároveň pěstounem, nebo u jiného pěstouna orgánu místní správy nebo v dětském domově. První alternativa má přitom přednost před umístěním dítěte v některé z následujících variant. Orgán místní správy musí dbát na to, aby dítě nadále žilo v blízkosti svého domova, nebyla narušena jeho výuka a vzdělávání, sourozenci nebyli navzájem odloučeni a konečně v případě handicapovaných dětí musí ubytování odpovídat jejich zvláštním potřebám²⁶⁵. Současně orgán místní správy sestaví tzv. plán péče²⁶⁶, v němž upraví podmínky své budoucí péče o takové dítě²⁶⁷. Avšak pouze za předpokladu, že byl zároveň z jeho strany podán návrh na vydání rozhodnutí týkající se péče o dítě. V opačném případě takový plán nevytváří. V podrobnostech bude o této problematice pojednáno v kapitole 10.

Dítě, které není v péči orgánu místní správy (ač by spadalo pod definici potřebného dítěte), nebo předtím, než byla jeho péče naposledy ukončena, bylo v jeho péči po předepsanou dobu a dosáhlo věku šestnácti nebo sedmnácti let, je tzv. *relevantním dítětem*²⁶⁸. Okruh těchto dětí může být rozšiřován nebo zužován prováděcím předpisem. Ve vztahu k takovým dětem je povinností orgánu místní správy připravit tzv. plán jeho budoucího uplatnění²⁶⁹, který později pravidelně přezkoumává. Orgán místní správy zodpovědný za ochranu dítěte jej chrání a podporuje jeho blaho tím, že jej zaopatřuje a případně mu poskytuje i ubytování. Kromě toho zůstává s dítětem v pravidelném kontaktu, ustanoví mu osobního poradce a analyzuje jeho potřeby za účelem poskytování adekvátní pomoci a podpory.

*Bývalým relevantním dítětem*²⁷⁰ se má v ChA 1989 na mysli dítě, které by naplňovalo předpoklady pro to být relevantním dítětem, avšak překročilo věkovou hranici osmnácti let, případně dítě, které bylo v době, kdy dovršilo věku osmnácti let, v péči orgánu místní správy. Takovému dítěti orgán místní správy poskytuje pomoc a podporu a kontroluje dodržování sestaveného plánu jeho budoucího uplatnění. Pod

²⁶⁵ Srov. ust. § 22 B ChA 1989.

²⁶⁶ Tzv. care plan.

²⁶⁷ Srov. ust. § 31 A ChA 1989.

²⁶⁸ Srov. ust. § 23 A ChA 1989.

²⁶⁹ Tzv. pathway plan.

²⁷⁰ Srov. ust. § 23 C ChA 1989.

dozorem orgánu místní správy dítě, resp. mladý dospělý, zůstává až do jedenadvacátého roku života. V případě, že plán budoucího uplatnění zahrnuje program vzdělávání, který překračuje jeho jedenadvacáté narozeniny, pokračuje orgán místní správy v plnění svých povinností tak dlouho, dokud nebude sestavený program naplněn, aniž by bylo poskytování těchto služeb zákonem omezeno horní věkovou hranicí. Cílem těchto ustanovení je usnadnit dítěti vstup do jeho dospělého života a přechod k uvědomění si odpovědnosti za sebe sama.

Výše uvedenou činnost orgánu místní správy v poskytování služeb mladým dospělým, které jim mají usnadnit vstup do další životní fáze, není v českém prostředí blíže legislativně upraven. Obdobné funkce plní neziskové organizace jako osoby pověřené výkonem sociálně-právní ochrany²⁷¹, přičemž nejčastěji půjde o tzv. domy na půl cesty. Cílovou skupinou těchto zařízení jsou mimo jiné osoby mezi osmnáctým a šestadvacátým rokem života, které opouštějí dětské domovy, diagnostické nebo výchovné ústavy. Domy na půl cesty mladým dospělým poskytují pomoc a podporu ve formě možnosti časově omezeného ubytování, zpravidla nepřevyšujícího jeden rok, nabídky odborné pomoci a poradenství, zejména v sociálně-právní a pracovně-právní oblasti, přispívající k řešení jejich často složité životní situace.

V tomto směru je podle autorky, anglická úprava propracovanější a lépe naplňuje svůj účel v tom smyslu, že poskytování ochrany neomezuje věkem, aniž by přihlížela k individualitě každého dítěte, nýbrž ukládá orgánům poskytujícím sociálně-právní ochranu přistupovat ke každému jedinci pod svou ochranou speciálně a ve vztahu k jeho konkrétním potřebám. Nesporně tak nejen usnadňuje start takového dítěte do dalšího života, ale i nepřímo chrání společnost před tím, aby nezkušený a ve věku osmnácti let i nedostudovaný mladý dospělý upadl do sociálně-patologické situace v důsledku nedostatečného materiálního, ale i sociálního zázemí.

²⁷¹ Srov. ust. § 48 ZoSPOD.

9. Orgány poskytující ochranu

9.1. Orgány sociálně-právní ochrany dětí a soudy

Poskytování sociálně-právní ochrany dětí je zajišťováno jednak státní správou, jednak ze strany samosprávy a to v samostatné nebo přenesené působnosti. Na místní úrovni je poskytována zejména prostřednictvím sociální a terénní práce s rodinou. Regionální úroveň působí jako sjednocující prvek, nadto však vykonává i zákonem jí svěřené samostatné aktivity. Na celostátní úrovni je sociálně-právní ochrana realizována prostřednictvím příslušných ministerstev.

Orgány zajišťujícími dítěti ochranu dle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů nazýváme tzv. *orgány sociálně-právní ochrany dětí*, kterými jsou konkrétně krajské úřady, obecní úřady obcí s rozšířenou působností, obecní úřady, ministerstvo a Úřad²⁷². Ministerstvem se rozumí Ministerstvo práce a sociálních věcí, do jehož působnosti patří péče o rodinu a děti. Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí byl zřízen na základě ust. § 3 ZoSPOD, má sídlo v Brně a zabývá se řešením řady otázek ochrany dětí ve vztahu k cizině. Úřad je správním úřadem s celostátní působností a je podřízen Ministerstvu práce a sociálních věcí. V jeho čele stojí ředitel.²⁷³

Vedle orgánů sociálně-právní ochrany dětí zajišťují sociálně-právní ochranu dále obce v samostatné působnosti, kraje v samostatné působnosti, komise pro sociálně-právní ochranu dětí a tzv. *pověřené osoby*, tzn. další právnické a fyzické osoby, jsou-li výkonem sociálně-právní ochrany pověřeny.²⁷⁴

Pověřené osoby poskytují sociálně-právní ochranu na základě pověření, o jehož vydání rozhoduje krajský úřad, příp. jím ustavená komise. ZoSPOD klade na pověřené osoby přísné podmínky jak co do jejich způsobilosti k poskytování sociálně-právní ochrany²⁷⁵, tak co do jejich materiálního a technického zázemí²⁷⁶. Pověřené osoby však

²⁷² Srov. ust. § 4 odst. 1 ZoSPOD.

²⁷³ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E., BRABENEC, F. : Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Praha : Linde, 2007, s. 29.

²⁷⁴ Srov. ust. § 4 odst. 2 ZoSPOD.

²⁷⁵ Srov. ust. § 49a ZoSPOD.

²⁷⁶ Srov. ust. § 49 ZoSPOD.

nemohou poskytovat sociálně-právní ochranu v plném rozsahu, ale pouze v mezích daných jim ust. § 48 odst. 2 ZoSPOD. V rámci osvojení tak bude v jejich kompetenci zajišťování přípravy fyzických osob vhodných stát se osvojiteli k přijetí dítěte do rodiny nebo vyhledávání fyzických osob vhodných stát se osvojiteli a poskytovat jim poradenskou pomoc a konečně vyhledávání dětí vhodných k osvojení. Samotné zprostředkování osvojení spočívající ve výběru konkrétní fyzické osoby vhodné stát se osvojitelem a jejím osobním seznámením s konkrétním dítětem již však přísluší pouze OSPODu, tzn. krajskému úřadu, příp. Ministerstvu nebo Úřadu.²⁷⁷ Jiné orgány, právnické nebo fyzické osoby mají tuto činnost výslovně zakázána²⁷⁸.

Základní rozdíl mezi orgány sociálně-právní ochrany dětí a dalšími subjekty, které tuto ochranu podle ZoSPOD zajišťují, je v jejich postavení, když tyto další subjekty nemají postavení státního orgánu a chybí jim proto všeobecná pravomoc orgánů sociálně-právní ochrany.²⁷⁹

Převážná většina úkolů, povinností a oprávnění je zákonem svěřena především obecním úřadům a obecním úřadům obcí s rozšířenou působností.

Obecní úřady obcí s rozšířenou působností hrají významnou roli zejména, pokud

²⁷⁷ V praxi se však objevily případy, kdy tuto činnost pokoutně nahrazovaly pověřené osoby a to i přesto, že jim byla uložena pokuta, která může dosáhnout až 200.000 Kč (srov. ust. § 59f ZoSPOD). Je však otázkou, zda výše pokuty působí dostatečně preventivně. Proces osvojení pod dohledem státu je zdoluhavý a může trvat i několik měsíců či let, aniž by bylo zaručeno, že na svém konci dovede žadatele o osvojení ke zdárnému výsledku. Zoufalství bezdětné páry motivuje k různým činům, ať již jde o surrogaci popsanou na jiném místě této práce nebo právě o takovéto obcházení díkce zákona, kdy rodiče dali souhlas s osvojením dítěte předem ve vztahu k určitým osvojitelům, se kterými byli seznámeni prostřednictvím třetí osoby. Avšak ne všichni jsou způsobilí být dobrými rodiči, proto ZoSPOD podrobně vymezuje odborné posouzení jak dítěte, tak případných osvojitelů a pouze eventuálně, kdy rodiče dítěte nejsou schopni se o dítě postarat a v jejich okolí se nachází pár, který dobře znají a o němž jsou přesvědčeni, že jako osvojitelé jsou schopni jejich roli ve vztahu ke konkrétnímu dítěti převzít, umožňuje zprostředkování vynechat. Zákonodárce však měl na mysli situace, kdy budoucí osvojitelé dítě znají a ono zná je, příp. k nim má dokonce vytvořený jistý citový vztah a bude tak zajištěna plynulost a stabilita přechodu osvojence od biologických rodičů k osvojitelům. Příchod nového dítěte do rodiny je vždy náročný a vzájemný vztah, který si dítě a matka, příp. i otec budují v průběhu těhotenství. Je proto třeba nahradit ho pečlivou přípravou obou stran, jejímž prostřednictvím si žadatelé „utvoří konkrétní představu o budoucím fungování rodiny v souvislosti s příchodem nevlastního dítěte“ (k tomu blíže srov. KRAUSOVÁ, L.; NOVOTNÁ, V. Sociálně-právní ochrana dětí. 1. vyd. Praha : ASPI, 2006, s. 72). Díkce zákona tak nepochybně naplňuje jednu ze základních zásad sociálně-právní ochrany a to *zásadu prevence*, tedy snahu předcházet negativním následkům neuvážených a neodborných kroků. O to smutněji pak celá situace vyznívá ve světle toho, že osoby, kterým byla dána důvěra v odborné zajištění ochrany dítěte, své postavení doslova zneužívají, avšak nikoliv v nejlepším zájmu dítěte.

²⁷⁸ Srov. ust. § 19a odst. 2 ZoSPOD.

²⁷⁹ KNAPPOVÁ, M. ; ŠVESTKA, J. a kol. : Občanské právo hmotné 3. díl. 3. vyd. Praha : Aspi, 2002, s. 108.

jde o zajišťování poradenské činnosti, v jejímž rámci jsou povinny sledovat nepříznivé vlivy působící na děti, zjišťovat příčiny jejich vzniku a činit opatření k omezení působení nepříznivých vlivů na děti. Dále pomáhají rodičům při řešení výchovných nebo jiných problémů souvisejících s péčí o dítě, vykonávají funkci opatrovníka a poručníka podle zákona o rodině, trestního řádu nebo správního řádu. Za podmínek ust. § 44 ZoR dávají návrh soudu na omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti nebo pozastavení jejího výkonu. Za podmínek vymezených v ust. § 68 odst. 1, 3 ZoR podávají návrh soudu na rozhodnutí o splnění podmínky osvojení spočívající v tom, že rodiče neprojevují zájem o své dítě. OÚ obcí s rozšířenou působností podávají soudu návrh na nařízení ústavní výchovy, na její prodloužení a zrušení. Kromě toho působí též při zajišťování návratu dětí nacházejících se v cizině bez doprovodu, při péči o děti, které vyžadují zvýšenou pozornost a konečně sledují vývoj dětí, které byly svěřeny do výchovy jiných fyzických osob než rodičů.

Obecním úřadům ZoSPOD svěřuje rozmanité pravomoci zejména v oblasti preventivní a poradenské činnosti, v oblasti výchovných opatření a opatření na ochranu dětí, dále v případech péče o děti vyžadujících zvýšenou pozornost a konečně tyto úřady vykonávají též sociálně-právní ochranu ve zvláštních případech, tzn. ve vztahu k dětem, které se nacházejí pod českou jurisdikcí, avšak nenaplnují podmínky ohledně pobytu na území České republiky, za nichž se sociálně-právní ochrana ve smyslu ust. § 2 odst.2 ZoSPOD poskytuje.

Obec v samostatné působnosti a kraj v samostatné působnosti jako další subjekty poskytující sociálně-právní ochranu dětí vytvářejí předpoklady pro kulturní, sportovní a jinou zájmovou a vzdělávací činnost dětí.

Jako zvláštní orgán obce je starostou obce s rozšířenou působností zřizována Komise pro sociálně-právní ochranu dětí²⁸⁰ (dále též „Komise“), která navrhuje a posuzuje sociálně-preventivní programy na ochranu týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí a zajišťuje projednávání jednotlivých takových případů v Komisi, doporučuje provést opatření, která by měla být uskutečněna v oblasti ochrany dětí před sociálně-patologickými jevy. Komise dále posuzuje jednotlivé případy provádění sociálně-právní ochrany a vydává k nim stanoviska. A konečně na území správního

²⁸⁰ Srov. ust. § 38 ZoSPOD.

obvodu obce s rozšířenou působností koordinuje výkon sociálně-právní ochrany.

Na centrální úrovni spadá péče o ohrožené děti do gesce tří ministerstev a to Ministerstva práce a sociálních věcí, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstva zdravotnictví.

Intervence ze strany státu do rodinně-právního vztahu spočívající v omezení rodičovských práv a případném odloučení dítěte od rodičů proti jejich vůli je krajním řešením²⁸¹, ke kterému má zpravidla docházet až tehdy, kdy jiné méně invazivní řešení nedošlo sledovaného výsledku. Vždy však musí jít o důkladně promyšlený krok, který zhodnotil všechny aspekty dopadu na nejlepší zájem a blaho dítěte. Svolení k němu proto může dát jen nestranný a nezávislý soud²⁸².

V rámci soustavy soudů bude věcně a místně příslušným soudem v prvním stupni soud okresní, v jehož obvodu má nezletilý na základě dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu, popřípadě jiných rozhodujících skutečností, své bydliště, jde-li o věc péče o nezletilé, o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení, o osvojení nebo o povolení uzavřít manželství nezletilému, příp. v jehož obvodu má sídlo Úřad pro mezinárodně-právní ochranu dětí, jde-li o řízení ve věcech mezinárodních únosů dětí²⁸³.

Pouze soud tak může rozhodovat o omezení, zbavení nebo pozastavení rodičovské zodpovědnosti, o otázkách osvojení, svěřeni dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče nebo do pěstounské péče, příp. nařídít ústavní výchovu.

9.2. Local authorities (orgány místní správy), family division of High court (rodinné kolegium Vrchního soudu)

Orgány zodpovědnými za poskytování ochrany ohroženým dětem ve Spojeném království jsou tzv. orgány místní správy, *local authorities*, konkrétně jejich sociální odbory²⁸⁴.

Na centrální úrovni se záležitostmi týkajícími se dětí, zejména ve vztahu k osvojení a péči, zabývá specializované Ministerstvo pro děti, školy a rodinu. Část dětské agendy pokrývá i činnost Ministerstev zdravotnictví, spravedlnosti a Ministerstva pro

²⁸¹ K tomu blíže srov. nálezy Ústavního soudu ze dne 20. 7. 2010 sp.zn. IV. ÚS 2244/09.

²⁸² Srov. ust. čl. 32 odst. 4 LZPS.

²⁸³ Srov. ust. § 88 OSŘ.

²⁸⁴ Tzv. social department.

místní rozvoj. Kromě toho se problematikou dětí, mladých lidí a rodinou zabývá i za tímto účelem jmenovaný ministr bez portfeje. Rozsáhlé pravomoci dává Children Act 1989, pokud jde o přijímání podzákonných předpisů provádějících jeho úpravu, příslušnému Ministrovi.

Celkem je ve Spojeném království na 150 orgánů místní správy, přičemž na rozdíl od českého, resp. československého prostředí, se tyto začaly formovat až po roce 1948 s přijetím prvního z řady tzv. zákonů o dětech²⁸⁵ a to Children Actu 1948, který jim svěřil pravomoci ve vztahu k sirotkům a dětem, o něž se jejich rodiče nemohli z nejrůznějších důvodů postarat. Nadále zde však hrály nezastupitelnou roli dobrovolnické organizace²⁸⁶, především domy Dr. Barnada určené dětem chudým a opuštěným²⁸⁷.

V současnosti platný a účinný zákon z roku 1989 Children Act 1989 vybavil orgány místní správy celou škálou práv a povinností od preventivních opatření a poskytování sociálních služeb dětem vyžadujícím okamžitou pomoc dle části třetí ChA 1989, např. denní péči o dítě nebo ubytování²⁸⁸, až po návrhové pravomoci směrem k soudu dle části páté ChA 1989, např. na vydání rozhodnutí o vyhotovení posudku tehdy, kdy je zde podezření, že je dítě týráno²⁸⁹, dále na vydání návrhu na rozhodnutí o péči o dítě nebo na rozhodnutí o dohledu. Konkrétní pravomoci orgánů místní správy se však liší zejména podle toho, o jakou kategorii ohroženého dítěte se jedná. Tak např. služby poskytované dítěti pod dohledem orgánu místní správy se budou zřejmě lišit od služeb poskytovaných relevantnímu nebo bývalému relevantnímu dítěti.

Orgány místní správy jsou veřejnoprávními orgány, jejichž bližší legislativní úprava je obsažena v zákoně z roku 1970, tzv. *Local Authority Social Services Act*, a jejich rozhodování tak podléhá jednak soudnímu přezkumu²⁹⁰ ze strany správních soudů, jednak musí být v souladu s Human Rights Act 1998, potažmo Evropskou

²⁸⁵ Další a stále platný a účinný Children Act byl přijat v roce 1989, následně jej novelizoval Children Act z roku 2004 a Children and Young Persons Act z roku 2008. K tomu blíže srov. kapitulu 6.2.

²⁸⁶ CRETNEY, S. M.; MASSON, J. M.; BAILEY, H.; ROBERT, R. J. *Principles of Family Law*. 8. vyd. New York : Sweet&Maxwell, 2008, 21-002.

²⁸⁷ Dr. Barnado na konci 19.stol. zakládal domy pro opuštěné děti, které jim poskytovaly kromě ubytování, oblečení, stravu a vzdělání. Dívky starší čtrnácti let byly následně posílány do průmyslových školících domovů, kde se učily domácím pracem a chlapci mezi třináctým a sedmnáctým rokem se učili řemeslům.

²⁸⁸ Srov. ust. § 18 ChA 1989.

²⁸⁹ Srov. ust. § 43 ChA 1989.

²⁹⁰ Tzv. judicial review.

úmluvou o lidských právech²⁹¹.

Ve věci *Re G*²⁹² například soud konstatoval, že průtahy v řízení ohledně zrušení rozhodnutí o péči o dítě zahájeného na návrh rodičů a dále fakt, že orgány místní správy neuchovávaly písemnou dokumentaci o schůzkách s rodinou a o přijatých rozhodnutích, vedl k porušení čl. 8 EÚLP. Vedle těchto extrémních případů liknavosti a nedůslednosti orgánu místní správy se většina ostatních případů pohybuje na hranici neoprávněného zásahu do rodinného života a je vždy na zkušenostech konkrétního sociálního pracovníka, aby dokázal nalézt rovnováhu mezi včasnou a účinnou intervencí za účelem poskytnutí ochrany ohroženému dítěti a uchováním křehkých rodinných vztahů a rodičovského pouta.

V případě, že rozhodnutí orgánu místní správy přezkoumává správní soud v rámci soudního přezkumu, má na výběr ze tří možností. Buď LA přikáže nebo naopak zakáže určité jednání ve vztahu k dítěti, příp. rozhodnutí LA zruší. Zároveň rozhodne o náhradě škody, která v souvislosti s jeho rozhodnutím vznikla. Základem pro jeden z výše popsaných postupů soudu je pak nezákonnost, zmatečnost nebo iracionalita takového rozhodnutí orgánu místní správy.²⁹³

Základní zásadou fungování orgánů místní správy je *princip jejich vzájemné spolupráce*. Pokud se tedy ukáže, že orgán místní správy při poskytování konkrétních služeb podle části třetí ChA 1989 bude potřebovat pomoc jiného orgánu, je tento povinen ji poskytnout za předpokladu, že požadovaná činnost spadá do zákonem mu svěřené pravomoci. Vedle orgánu místní správy jsou těmito orgány mimo jiné místní vzdělávací orgán²⁹⁴ a orgány zajišťující ubytování²⁹⁵, Národní fond zdravotních služeb a Fond primární péče²⁹⁶. Stejný princip platí i v případě, kdy orgány místní správy poskytují pomoc dítěti opuštěnému nebo dítěti týranému dle části páté CHA 1989²⁹⁷.

Za účelem zefektivnění spolupráce shora vypočtených orgánů Children Act z roku 2004 v ust. § 13 zavedl tzv. *místní výbory na ochranu dětí* (dále též „výbor“) ²⁹⁸, jejichž

²⁹¹ Ke vztahu EÚLP a HRA 1989 blíže viz. kap. 4. 1.

²⁹² *Re G (Care: Challenge to Local Authority's Decision)* [2003] EWHC 551 (Fam).

²⁹³ STANDLEY, K. *Family Law*. 5.vyd. New York : Palgrave Macmillan, 2006, s. 470.

²⁹⁴ Tzv. local education authority.

²⁹⁵ Tzv. local housing authority.

²⁹⁶ Srov. ust. § 27 ChA 1989.

²⁹⁷ Srov. ust. § 47 CHA 1989.

²⁹⁸ Tzv. Local Safeguarding Children Boards.

úkolem je koordinovat jednání jeho členů s cílem zajištění a podpory blaha dítěte, které se nachází v působnosti orgánu, který jej ustanovil. Výbor sestává z jednoho či vícero zástupců orgánu, který jej ustanovil, příp. dalších osob, u kterých to takový orgán uzná za vhodné.

Byla to právě nekoordinovanost a špatná spolupráce orgánů v rámci systému na ochranu dětí, která vedla k nutnosti reformovat předchozí systém. Nešťastným důsledkem jeho strnulosti byl i případ osmileté *Victorie Climbié* původem z Pobřeží slonoviny, která zemřela na následky podvýživy a podchlazení poté, co byla několik měsíců mučena a zanedbávána ze strany svých poručníků, a to i přesto, že v době bezprostředně předcházející její smrti byla pod pravidelnou kontrolou policejních orgánů, sociálních odborů čtyř orgánů místní správy, Národní zdravotní služby a Národní společnosti pro prevenci násilí na dětech.²⁹⁹ Událost vyvolala ve společnosti takovou nevoli, že bylo zahájeno vyšetřování, do jehož čela byl dosazen lord Laming. Ten ve své závěrečné zprávě, tzv. *lord Laming's report*³⁰⁰, shrnul na 108 doporučení ohledně transformace stávajícího systému, mimo jiné vznik národního registru ohrožených dětí. V odpovědi na Lamingovu závěrečnou zprávu vydala vláda v roce 2003 dokument s názvem *Na každém dítěti záleží* (Every child matters), který se stal následně základem pro přijetí novely Children Actu 1989 pod stejným názvem z roku 2004.

Zajímavou vedlejší linií uvedeného případu byla i rasová problematika. Victoria i její poručníci byli původem z afrického kontinentu a sociální pracovníci se bránili právě tím, že plachost osmileté dívky považovali spíše než za náznak jejího strachu, za znak respektu ve vztahu ke svým poručníkům. Stejně tak obava z nařčení z rasismu zřejmě vedla k nečinnosti příslušných orgánů.

Jak vidno nejen nekonzistentní legislativní úprava, ale i tradiční anglická politická korektnost svázaly ruce všech zainteresovaných odpovědných osob.

Vedle vzájemné spolupráce jsou orgány místní správy v kontaktu s dalšími orgány, které jim dávají podněty k šetření a příp. poskytování služeb ohroženým dětem. Jde o policii, školská a zdravotnická zařízení, ale i soukromé osoby. Všechny tyto

²⁹⁹ Murder of Victoria Climbié (cit. 26.9. 2011), http://en.wikipedia.org/wiki/Murder_of_Victoria_Climbi%C3%A9.

³⁰⁰ The Laming report ze dne 28. 1. 2003

osoby pomáhají naplňovat zákonnou povinnost orgánů místní správy a to povinnost provádět vyšetřování ve všech případech podezření z toho, že dítě nacházející se v jejich obvodu je ohroženo nebo týráno³⁰¹.

Na rozdíl od české právní úpravy³⁰² v té anglické chybí výslovná oznamovací povinnost zdravotnických zařízení. Nicméně Všeobecná lékařská rada lékařům, ať již půjde o praktiky nebo pediatry, doporučila, aby za účelem prevence vážného ublížení na zdraví nebo smrti dítěte, bylo možné porušit jejich obecnou povinnost mlčenlivosti. Oproti tomu školská zařízení povinnost zajistit osobu odpovědnou za monitorování a ohlašování podezření z týrání dítěte konkrétnímu pracovníkovi příslušného sociálního odboru mají.³⁰³

Vedle zásady vzájemné kooperace orgánů místní správy platí pro jejich činnost další základní zásada vyjádřená v ChA 2004 *princip spolupráce s rodinou*, který je vyjádřením jiné zásady a to minimální intervence státních orgánů do rodinných vztahů, když právě rodiče mají prvotní zodpovědnost za péči o své dítě. Služby poskytované rodině ze strany LA by měly být, pokud je to ovšem možné, zajišťovány ve spolupráci s rodiči. V situaci, kdy je dítě odňato z jejich péče, měly by orgány místní správy postupovat způsobem zahrnujícím konzultace s rodiči. V případném soudním řízení pak musí být rodiče zastoupeni. A tak například v řízení o vydání rozhodnutí dle ust. § 8 ChA 1989 může soud rozhodnout o ustanovení úřední osoby³⁰⁴, která bude osobám uvedeným v tomto rozhodnutí poskytovat rady a pomoc. Takovými osobami budou buď rodiče dítěte, poručník, zvláštní poručník, jiná osoba, s níž dítě žije, nebo samotné dítě³⁰⁵. Tradičně byl tento institut využíván hlavně v případech rozpadu rodiny, nicméně není vyloučen ani v případech, kdy je nezbytné, aby byl kontakt rodiče s dítětem zabezpečen pod dohledem orgánu místní správy.³⁰⁶

Jak bylo zmíněno v úvodu kapitoly, služby rodině i dětem se liší podle toho, o jakou kategorii dítěte se jedná. Ust. § 17 ChA 1989 ukládá orgánům místní správy všeobecnou povinnost jednak chránit a podporovat blaho potřebného dítěte, které se

³⁰¹ Srov. ust. § 47 ChA 1989.

³⁰² Blíže viz. kap. 7. 3.

³⁰³ CRETNEY, S. M.; MASSON, J. M.; BAILEY, H.; ROBERT, R. J. Principles of Family Law. 8. vyd. New York : Sweet&Maxwell, 2008, 21-023.

³⁰⁴ Tzv. family assistance order.

³⁰⁵ Srov. ust. § 16 ChA 1989.

³⁰⁶ STANDLEY, K. Family Law. 5. vyd. New York : Palgrave Macmillan, 2006, s. 316.

nachází v jejich působnosti a zároveň podporovat výchovu takového dítěte v jeho vlastní rodině. Za tímto účelem poskytuje potřebnému dítěti mladšímu pěti let nebo dítěti, které ještě nenavštěvuje školu, denní péči³⁰⁷. Dítěti, které je pod dohledem orgánu místní správy zajišťuje takový orgán ubytování a to primárně u příbuzného dítěte nebo jiné osoby dítěti blízké, u pěstounů nebo v dětském domově³⁰⁸. Zároveň musí zajistit osobu, která bude dítě pravidelně navštěvovat a poskytovat mu rady, podporu a pomoc³⁰⁹. Relevantnímu dítěti orgán místní správy ustanovuje osobního poradce a sestavuje plán jeho budoucího uplatnění. Bývalému relevantnímu dítěti, které pokračuje ve studiu na vysoké škole dokonce poskytuje pro tyto účely finanční zázemí³¹⁰.

Ve Spojeném království stejně jako v České republice působí vedle státních orgánů řada neziskových organizací, z nichž mezi nejvýznamnější patří již několikrát v této práci zmiňovaná Národní společnost pro prevenci násilí na dětech³¹¹. NSPCC má dlouhou historii své činnosti, jejíž počátky spadají do druhé poloviny 19. století a zaměřuje se zejména na děti zanedbávané, fyzicky týrané a sexuálně zneužívané, na děti postižené, děti z etnických minorit a na děti, které se nacházejí pod dohledem orgánu místní správy. Vedle pomoci, kterou poskytuje nejen dětem, ale i jejich rodinám, se NSPCC významně podílí na změně legislativy ve vztahu k dětem obecně.

Přestože v anglickém právu není na ústavní úrovni zakotvena zásada, že dítě může být od rodičů odloučeno pouze na základě rozhodnutí soudu, vyplývá nepřímo z čl. 8 EÚLP, že tak závažný krok jako je zásah do vztahu rodič – dítě může být učiněn pouze na úrovni soudu. Orgánům místní správy je tak svěřena pravomoc činit méně závažná rozhodnutí týkající se umístění dítěte do konkrétního zařízení nebo ohledně rozdělení prostředků na péči o děti, nad nimiž vykonává dohled. Rozhodnutí o péči o dítě nebo o jeho osvojení spadá do pravomoci soudů. Avšak poté, co již soud rozhodl o svěřeni dítěte do péče, nemůže uplatňovat nad výkonem této péče, resp. nad plněním plánu péče ze strany LA, kontrolu, neboť tato spadá do výlučné pravomoci orgánu místní správy.³¹²

³⁰⁷ Srov. ust. § 18 ChA 1989.

³⁰⁸ Srov. ust. § 22B ChA 1989.

³⁰⁹ Srov. ust. § 23ZA ChA 1989.

³¹⁰ Srov. ust. § 23C ChA 1989.

³¹¹ National Society for the Protection of Cruelty to Children.

³¹² CRETNEY, S. M.; MASSON, J. M.; BAILEY, H.; ROBERT, R. J. Principles of Family Law. 8. vyd. New York : Sweet&Maxwell, 2008, 21-007.

³¹³ Pravomoc LA a soudů je tak na rozdíl od české úpravy přísně oddělena³¹⁴.

Ve Spojeném království je přitom soustava soudů zabývajících se rodinně-právní problematikou třístupňová a zahrnuje smírčí soudy³¹⁵, soudy jednotlivých hrabství³¹⁶ a Vrchní soud, konkrétně jeho rodinné oddělení³¹⁷. Za účelem ochrany nejlepšího zájmu dítěte v rodinných sporech byla zákonem z roku 2000 Criminal Justice and Court Services Act 2000 zřízena Služba na podporu a pomoc dětským a rodinným soudům³¹⁸. CAFCASS chrání a podporuje blaho dětí v rodinných sporech, zajišťuje jejich zastoupení v těchto sporech a poskytuje jim informace, rady a další podporu. Na druhé straně též poskytuje rady soudu např. ohledně umístění dítěte do péče orgánu místní správy.³¹⁹

Children Act 2004 konstituoval osobu zodpovědnou za zvyšování povědomí o názorech a zájmech dětí ve společnosti, tzv. *dětského komisaře*³²⁰. Dětský komisař jednak radí ve vztahu k výkladu nejlepšího zájmu dětí, příslušnému Ministrovi, na němž je do značné míry ve své činnosti závislý³²¹, jednak publikuje zprávy týkající se jím prováděných průzkumů. Při své činnosti zjišťuje názory dětí a zajišťuje, aby samy děti měly povědomí o jeho činnosti a také jak jej mohou přímo kontaktovat. Své funkce naplňuje způsobem přátelským dětem, tzn. že např. případné závěrečné zprávy vyhotovuje i ve formě přístupné dětem. Základním předpisem, kterým je při své činnosti vázán, je Úmluva o právech dítěte.

V případě, že má za to, že případ individuálního dítěte vyvolává otázky, které

³¹³ Nicméně je třeba dodat, že soud ve věci *Re S (Care Order: Implementation of Care Plan); Re W (Minors) (Care Order: Adequacy of Care Plan)* [2002] UKHL 10, [2002] 1 FLR 815 konstatoval, že neexistence efektivního dohledu nad plněním plánu péče ze strany orgánu místní správy byla mezerou v zákoně. V ust. 26 odst.2 písm.k) ChA 1989 byl proto zaveden institut tzv. nezávislého kontrolního úředníka, který případné nedostatky referuje zástupci CAFCASS. Ten následně podává návrh soudu např. na zrušení rozhodnutí o péči. Blíže viz. STANDLEY, K. *Family Law*. 5.vyd. New York : Palgrave Macmillan, 2006, s. 448-449. V tomto směru se ukazuje lepší propracovanost české právní úpravy, kdy výkon přenesené působnosti svěřené orgánům obcí je v přenesené působnosti pod kontrolou krajských úřadů dle příslušných ustanovení zákonů č. 128/2000 Sb., o obcích, ve znění pozdějších předpisů a č. 129/2000 Sb., o krajích, ve znění pozdějších předpisů.

³¹⁴ Srov. např. ust. § 13 ZoSPOD ve vztahu k výchovným opatřením, kdy mají soudy a OSPODy sdílenou pravomoc.

³¹⁵ Tzv. magistrates' family proceedings courts.

³¹⁶ Tzv. county courts.

³¹⁷ Tzv. Family Division of the High Court.

³¹⁸ Tzv. Children and Family Court Advisory and Support Service.

³¹⁹ STANDLEY, K. *Family Law*. 5.vyd. New York : Palgrave Macmillan, 2006, s. 10-12.

³²⁰ Srov. ust. § 1 ChA 2004.

³²¹ Srov. např. ust. §§ 3 a 4 ChA 2004.

mohou mít všeobecný dopad, svěřuje mu zákon pravomoc předmětnou věc vyšetřit a přijmout doporučení o těchto otázkách³²². Nicméně nemůže tím nahrazovat či zdvojit činnost jiných příslušných orgánů a zároveň musí zachovávat anonymitu konkrétního dítěte. Obdobně jako český ombudsman i dětský komisař může následně po veřejné osobě, které byla doporučení adresována, požadovat písemné sdělení, v jakém směru byla sjednána náprava. Dětský komisař podává o své činnosti výroční zprávu.

U nás obdobný úřad neexistuje a to i přes opakovaná doporučení Výboru OSN, v nichž České republice navrhl, „aby ustavila či jmenovala jeden stálý orgán, který by měl pravomoc koordinovat provádění Úmluvy o právech dítěte na celostátní úrovni, a to účinnou koordinací činnosti ústředních a místních orgánů a spoluprací s nevládními organizacemi a jinými složkami občanské společnosti.“³²³

De lege ferenda tak stojí za uvážení, zda by obdobný úřad, jako je výše popsany úřad dětského komisaře, nebylo vhodné zřídit i v českých podmínkách, když kontrola prováděná Veřejným ochráncem práv není specializovanou na práva dítěte a plnění Úmluvy o právech dítěte, jeho aparát není uzpůsoben tak, aby vůbec mohl řešit stížnosti dětí, resp. aby zde bylo obecné povědomí na straně dětí, že takovou stížnost k němu mohou podat a její šetření probíhalo způsobem šetrným k dětem. Přestože se v řadě svých stanovisek Veřejný ochránce práv vyjadřoval i k postupu OSPODů, k uvedeným otázkám nepřistupuje prizmatem práv dítěte, nýbrž z hlediska neoprávněných zásahů do rodinného života³²⁴. Jeho postavení a přístup k řešení konkrétního problému je tak z tohoto pohledu bližší postupu Evropského soudu pro lidská práva nežli Výboru OSN pro práva dítěte³²⁵.

9.3. Dílčí závěr

Z výše uvedeného plyne, že postavení orgánů místní správy a orgánů sociálně-právní ochrany dětí se příliš neliší, zejména pokud jde o vymezení jejich pravomocí ve vztahu k soudu. Jsou to primárně tyto orgány, které podávají návrhy soudu, aby přijal rozhodnutí, kterými dochází k intervenci do rodinného života, přičemž při jejich

³²² Srov. ust. § 3 odst. 1 ChA 2004.

³²³ Závěrečná doporučení Výboru OSN pro práva dítěte : ČR, CRC/C/15/Add.201.

³²⁴ Např. stanovisko sp. zn. 2653/2005/VOP/AŽ nebo stanovisko sp. zn. 3998/2005/VOP/KP.

³²⁵ K tomu blíže viz. kap. 5. 2.

činnosti se předpokládá vzájemná spolupráce nejen těchto orgánů navzájem, ale i kooperace ve vztahu ke sledované rodině, které v rámci preventivních opatření poskytují pomoc a asistenci při péči o dítě.

Nicméně je zde jeden prvek, který oba typy těchto státních orgánů zásadním způsobem odlišuje, když anglickým orgánům místní správy ChA 1989 propůjčuje rodičovskou zodpovědnost tehdy, kdy bylo v jejich prospěch vydáno rozhodnutí o péči o dítě. Fakt, že vydáním tohoto rozhodnutí orgán místní správy nabývá rodičovskou zodpovědnost, ji však zároveň neodnímá rodičům dítěte. Všechna zásadní rozhodnutí proto s nimi musí být nadále projednávána. Avšak na druhé straně je na orgánu místní správy, aby určil rozsah, v němž budou moci vykonávat svou rodičovskou zodpovědnost její ostatní nositelé. Zákon zároveň výslovně zakazuje, aby dal orgán místní správy souhlas k osvojení dítěte³²⁶.

Pouze vzdáleně může uvedenou úpravu připomínat výkon funkce poručníka obecním úřadem obce s rozšířenou působností v postavení orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Poručník bude nezletilého zastupovat a spravovat jeho majetek místo rodičů, do značné míry se tak bude rozsah jeho práv a povinností překrývat s rodičovskou zodpovědností, když ostatně i ust. § 81 ZoR stanoví, že na vztahy poručníka (poručníků) a dítěte se přiměřeně vztahují ustanovení o právech a povinnostech rodičů a dětí.

³²⁶ Srov. ust. § 33 ChA 1989.

10. Systém péče o ohrožené děti

10.1. Opatření na pomoc rodině a ochranu ohroženého dítěte

10.1.1. Preventivní a poradenská činnost

Opatření na ochranu ohrožených dětí vycházejí v duchu základních zásad zákona o sociálně-právní ochraně dětí od preventivní a poradenské činnosti jak ve vztahu k rodině jako celku, tak ve vztahu k ohroženému dítěti, přes sanační opatření a práci s rodinou až po zásahy v zájmu ochrany dětí týraných, zneužívaných a zanedbávaných.

Obecně lze říci, že obecní úřady a obecní úřady obcí s rozšířenou působností mají k rodinám a dětem nejbližší, neboť jsou s nimi ze všech OSPOD nejspíš v bezprostředním kontaktu. ZoSPOD jim proto svěřuje nejvíce pravomocí.³²⁷

V rámci *preventivní činnosti* je tak úkolem OÚ vyhledávat ohrožené děti; působit na rodiče, aby plnili povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti; projednat s rodiči odstranění nedostatků ve výchově dítěte a stejně tak projednat s dítětem nedostatky v jeho chování; sledovat, zda není porušován zákaz vstupu dětí do prostředí, která jsou pro ně z hlediska jejich vývoje a výchovy ohrožující a konečně poskytovat a zprostředkovávat rodičům na jejich žádost poradenství při uplatňování nároků dítěte podle zvláštních předpisů³²⁸.

Orgány sociálně-právní ochrany dětí však nejsou pouze pasivními příjemci informací ze strany třetích osob nebo dětí o tom, že dochází k neoprávněným zásahům do jejich práv a oprávněných zájmů, nýbrž ZoSPOD předpokládá v zájmu účinné a včasné ochrany jejich života, zdraví a příznivého vývoje aktivitu směřující k identifikaci problému a vyhledávání dětí uvedených v ust. § 6 ZoSPOD.

Přestože ZoSPOD opravňuje každého jednotlivce upozornit rodiče na nevhodnost chování jejich dětí, budou to primárně orgány SPOD, které budou ve spolupráci s rodiči odstraňovat nedostatky ve výchově dětí tak, aby v konečném důsledku předešly

³²⁷ Obecně lze říci, že opatření, která spadají do působnosti obecního úřadu jsou zároveň v působnosti soudu. Ten však nemá mechanismy k jejich zabezpečení. Vykonávají je proto orgány sociálně-právní ochrany dětí.

³²⁸ Srov. ust. § 10 ZoSPOD.

přijímání přísnějších výchovných opatření či návrhů na ústavní výchovu.³²⁹

Za tímto účelem mají zaměstnanci orgánů sociálně-právní ochrany dětí³³⁰ právo navštěvovat dítě a rodinu, ve které žije, v obydlí a zjišťovat v místě bydliště dítěte, ve škole, školském zařízení, ve zdravotnickém zařízení, v zaměstnání nebo v jiném prostředí, kde se dítě zdržuje, jak rodiče nebo jiné osoby odpovědné za jeho výchovu o dítě pečují, v jakých sociálních podmínkách dítě žije a jaké má dítě chování³³¹. Návštěvy přitom mohou být dopředu ohlášeny, častěji však budou oprávněné osoby využívat momentu překvapení, který lépe umožňuje zjistit skutečný stav věci. Obvykle bude třeba provést šetření opakovaně, aby byly rozhodné skutečnosti odůvodňující podání návrhu na zahájení řízení ve věci péče o nezletilé dostatečně podloženy a odůvodněny.

Autorka proto sdílí názor Novotné, dle níž „nelze tyto opakované návštěvy, resp. šetření, považovat za neodůvodněné zásahy do soukromého a rodinného života.“³³² Právě naopak, předmětné ustanovení předchází rozhodnutím soudů založeným na nedostatečném zjištění skutkového stavu věci, které by mohlo vést k porušení výše uvedeného práva rodičů.

ZoSPOD počítá i se situací, kdy se na orgán SPOD obrátí sami rodiče, ať už se žádostí o pomoc při výchově svého nezletilého potomka, nebo o radu při uplatňování nároků na dítě spočívajících ve vyplňování a sepisování nejrůznějších podání. Jde přitom o jejich právo ve smyslu ust. § 9 cit. zákona, jemuž odpovídá povinnost OÚ, příp. OÚ obce s rozšířenou působností, jim tuto pomoc a radu poskytnout a v případě, že přesahuje pravomoc OÚ, jim tuto pomoc alespoň zprostředkovat.

Tuto povinnost orgánů sociálně-právní ochrany dětí přitom nelze podceňovat. V širším kontextu ochrany lidských práv totiž naplňuje požadavek na pozitivní kroky ze strany státu při ochraně rodiny a rodinného života ve smyslu čl. 8 EÚLP. Při intervenci do rodičovských práv a povinností ze strany orgánu státu bude proto Evropský soud pro lidská práva případně zkoumat, zda předně učinily vše proto, aby uvedenému zásahu

³²⁹ NOVOTNÁ, V.; BURDOVÁ, E.; BRABENEC, F. Zákon o sociálně - právní ochraně dětí. Praha : Linde, 2007, §10.

³³⁰ A zaměstnanci obce s rozšířenou působností zařazení do obecního úřadu.

³³¹ Srov. ust. § 52 odst. 1 ZoSPOD.

³³² NOVOTNÁ, V. Návštěvy v rodinách při výkonu sociálně-právní ochrany dětí. Právo a rodina, 2010, č. 1, s. 4.

předešly. Jejich úkolem tak bude poskytovat rodičům součinnost například při žádosti o sociální dávky nebo sepisování návrhu na přiznání výživného na dítě vůči druhému z rodičů. Nepříznivá sociální situace rodičů totiž zásadně nemůže být sama o sobě důvodem pro umístění dítěte do některé z forem náhradní péče o dítě.³³³

Obdobně obecní úřady obcí s rozšířenou působností pomáhají v rámci své *poradenské činnosti* rodičům při řešení výchovných nebo jiných problémů souvisejících s péčí o dítě; poskytují nebo zprostředkovávají rodičům poradenství při výchově a vzdělávání dítěte a při péči o dítě zdravotně postižené; pořádají přednášky a kurzy zaměřené na řešení výchovných, sociálních a jiných problémů souvisejících s péčí o dítě a jeho výchovu a konečně poskytují pomoc při uplatňování nároku dítěte na výživné, při podávání návrhu soudu³³⁴.

Z uvedeného plyne, že činnost OÚ obcí s rozšířenou působností je širší než ta, kterou vykonávají OÚ, když vedle individuální sociální práce, uskutečňují poradenskou činnost také v podobě přednášek a kurzů zabezpečovaných ze strany odborníků. Tato činnost je zaměřena například na pomoc rodičům s dětmi experimentujícími s drogami, na pomoc rodičům s dětmi s poruchami chování nebo na děti ze sociálně potřebných a dysfunkčních rodin.³³⁵

OÚ obce s rozšířenou působností může odbornou pomoc rodičům doporučit a v případě, že ji dítě nezbytně potřebuje a rodiče ji ani přes toto doporučení nezajistili, může rodičům povinnost využít pomoc odborného poradenského zařízení uložit.³³⁶ Stejně bude OÚ obce s rozšířenou působností postupovat i tehdy, kdy je zřejmé, že rodiče nejsou schopni problémy spojené s výchovou dítěte řešit.³³⁷ Mezi případy, kdy tuto povinnost OSPOD rodičům ukládá, patří například rozpad manželství, kdy rodiče nejsou schopni se dohodnout na budoucím uspořádání vztahů k nezletilému dítěti nebo je jejich dohoda v rozporu se zájmem dítěte³³⁸. Je třeba zdůraznit, že v souladu se zásadou bezplatnosti poskytování sociálně-právní ochrany bude tato odborná pomoc

³³³ Srov. stanovisko Nejvyššího soudu ze dne 8.12. 2010 sp. zn. Cpjn 202/2010.

³³⁴ Srov. ust. § 11 ZoSPOD.

³³⁵ NOVOTNÁ, V.; BURDOVÁ, E.; BRABENEC, F. Zákon o sociálně - právní ochraně dětí. Praha : Linde, 2007, §11.

³³⁶ Povinnost bude mít formu správního rozhodnutí a v případě jejího porušení, se rodiče dopustí přestupku ve smyslu ust. § 59a odst. 1 písm. a) ZoSPOD.

³³⁷ Srov. ust. § 12 ZoSPOD.

³³⁸ NOVOTNÁ, V.; BURDOVÁ, E.; BRABENEC, F. Zákon o sociálně - právní ochraně dětí. Praha : Linde, 2007, §12.

poskytována bez nároku na finanční odměnu.

V souladu s principem *sanace* ZoSPOD ukládá OÚ obce s rozšířenou působností poskytovat pomoc rodičům při uspořádání jejich rodinných poměrů, aby byl umožněn návrat dítěte, které se nachází v zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, do rodiny.

Nakonec je nutno zdůraznit, že výše uvedené povinnosti mají OSPODy nejen vůči rodičům, ale ve většině případů i vůči jiným osobám zodpovědným za výchovu dítěte, mimo jiné pěstounům, poručíkům nebo fyzické osobě zodpovědné za dítě svěřené jí do výchovy dle ust. § 45 ZoR³³⁹.

10.1.2. Výchovná opatření

Za situace, kdy působení OÚ na rodiče, aby plnili své povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti, a projednání nedostatků dítěte v jeho chování nevedlo ke kýženému výsledku, opravňuje ZoSPOD obecní úřad rozhodnout o tzv. *výchovných opatřeních*³⁴⁰. Podmínkou ovšem je, že o tom již nerozhodl soud.³⁴¹

Bude se jednat o napomenutí, dohled a omezení, kterými zabrání působení škodlivých vlivů na výchovu dítěte.

Napomenutí je směřováno nejen nezletilému, ale i jeho rodičům a osobám, které narušují jeho řádnou výchovu. Při jeho ukládání dítěti je vždy nejdříve potřeba zjišťovat, zda s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost bude schopné pochopit jeho obsah a své chování zároveň tomuto napomenutí přizpůsobit. Zároveň je třeba mít na paměti, že ač dítě naplňuje požadavek na porozumění předmětnému opatření, bude na orgánu sociálně-právní ochrany dětí, aby mu nejen jeho obsah, ale především důvody pro jeho uložení, ve smyslu čl. 12 ÚoPD důsledně vysvětlil a vyvaroval se nutnosti uložit opatření přísnějšího charakteru.

U napomenutí jde přitom o nejmírnější formu výchovného opatření, k jehož aplikaci se ZoSPOD, příp. soud, uchýlí typicky v situaci, kdy rodiče neposílají dítě do

³³⁹ Srov. ust. § 11 odst. 5 a § 12 odst. 3 ZoSPOD.

³⁴⁰ Srov. ust. § 43 ZoR.

³⁴¹ Jedná se zde o sdílenou pravomoc soudů a OSPODů. V případě, že o předmětném opatření nerozhodl soud, může tak učinit orgán sociálně-právní ochrany dětí. Pokud však soud již rozhodl, může OÚ nebo OÚ obce s rozšířenou působností požádat, aby sledovali, zda jsou jím učiněná opatření dodržována (srov. ust. § 13 odst. 2 ZoSPOD).

školy, nepodrobují je lékařským prohlídkám nebo jej nepřiměřeně trestají.³⁴² Třetí osoby OSPOD napomene tehdy, kdy vůči dítěti používají například vulgárních výrazů.

K *dohledu* jako přísnější formě výchovného opatření OSPOD, resp. soud, přistoupí tehdy, kdy napomenutí zůstalo bez účinku a je nutné pravidelné sledování podmínek, ve kterých se dítě nachází. Z anglické úpravy je mu nejbližší, na jiném místě této práce zmiňovaný, tzv. family assistance order³⁴³, kdy je rozhodnutím soudu rodině přidělena úřední osoba odpovědná za poskytování pomoci a rad, ale i dohledu za účelem překonání problémů a konfliktních situací, kterým rodina čelí zejména v době rozpadu rodinného soužití a rozvodu. Avšak zatímco důvody pro stanovení dohledu, které mohou být na straně rodičů i dětí, a mohou spočívat v nedostatečné péči o dítě nebo záškoláctví dětí, jejich nevhodném chování ve vztahu k rodičům, spolužákům nebo učitelům, rozhodnutí o pomoci rodině soud vydává tehdy, kdy se rodina ocitá v křehké situaci a teprve hrozí, že by mohla nastat některá z výše uvedených situací. Je zde tudíž zdůrazněna spíše jeho funkce preventivní, než-li sanační. Obdobné funkce plní též rozhodnutí o dohledu (tzv. supervision order).

Poslední z forem výchovných opatření dle zákona o rodině, *omezení*, spočívá v zákazu dítěti navštěvovat zařízení a prostory, která by mohla mít negativní vliv na jeho výchovu nebo by ji jinak narušovala. Jedná se zejména o bary, diskotéky, kluby herny a další podniky podobného typu.³⁴⁴

10.1.3. Okamžitá pomoc dítěti bez péče přiměřené jeho věku

Dítě se může z nejrůznějších důvodů ocitnout *bez péče přiměřené jeho věku*, zejména v důsledku úmrtí rodičů, jejich pobytu ve zdravotnickém zařízení nebo též v důsledku toho, že jej rodiče opustili. ZoSPOD v takové situaci ukládá obecnímu úřadu povinnost zajistit takovému dítěti *neodkladnou péči*, o čemž musí bezodkladně vyrozumět OÚ obce s rozšířenou působností. OÚ obce s rozšířenou působností sleduje, zda jsou dostatečně zajištěna práva dítěte a uspokojovány jeho odůvodněné potřeby, případně učiní další opatření směřující k ochraně dítěte³⁴⁵.

³⁴² NOVOTNÁ, V.; BURDOVÁ, E.; BRABENEC, F. Zákon o sociálně - právní ochraně dětí. Praha : Linde, 2007, §13.

³⁴³ Tzv. rozhodnutí o pomoci rodině.

³⁴⁴ NOVOTNÁ, V.; BURDOVÁ, E.; BRABENEC, F. Zákon o sociálně - právní ochraně dětí. Praha : Linde, 2007, §13.

³⁴⁵ Srov. ust. § 15 ZoSPOD.

Neodkladnou péči lze přitom zpravidla zajistit buď u příbuzného dítěte, který má v tomto směru přednost před jiným řešením situace dítěte, nebo v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

Umístění dítěte v *zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc*³⁴⁶, která mohou zřizovat obce nebo kraje v samostatné působnosti a pověřené osoby³⁴⁷, je však řešení přechodné a pokud o umístění dítěte nerozhodl soud nebo tak nebylo učiněno na základě žádosti jeho zákonného zástupce, je povinností OÚ obce s rozšířenou působností podat bezodkladně návrh soudu na vydání předběžného opatření dle ust. §76a o.s.ř. Opačné řešení by bylo v rozporu s čl. 32 odst.4 LZPS, resp. čl. 9 Úmluvy o právech dítěte.

ZoSPOD³⁴⁸, ale i příslušná ustanovení zákona č. 99/1963, občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů³⁴⁹, výslovně obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností ukládá podat tento návrh vždy, když se dítě *ocitlo bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny*. Soud pak o návrhu rozhoduje bezodkladně³⁵⁰, nejpozději do 24 hodin poté, co mu byl návrh doručen, resp. podán. Předseda senátu předběžným opatřením nařídí, aby bylo dítě na nezbytně nutnou dobu umístěno ve vhodném prostředí, které zároveň v rozhodnutí označí. *Vhodným prostředím*³⁵¹ se přitom rozumí výchovné prostředí u osoby nebo zařízení způsobilého zajistit nezletilému dítěti řádnou péči s ohledem na jeho fyzický a duševní stav, jakož i rozumovou vyspělost a umožnit realizaci případných jiných opatření stanovených předběžným opatřením.

Předběžné opatření trvá po dobu jednoho měsíce od jeho vykonatelnosti, které nabývá vyhlášením a pokud nebylo vyhlášeno, tak jeho vydáním³⁵², a v případě, že byl podán návrh ve věci samé, může být prodlužováno vždy o jeden měsíc. Celková doba trvání však nesmí přesáhnout šest měsíců. Poté lze dobu trvání předběžného opatření

³⁴⁶ Srov. ust. §§ 39 a 48 ZoSPOD.

³⁴⁷ Blíže k pověřeným osobám srov. kap. 9. 1.

³⁴⁸ Srov. ust. § 16 ZoSPOD.

³⁴⁹ Srov. ust. § 76a OSŘ.

³⁵⁰ K naplnění požadavku bezodkladnosti je nutné, aby jak OSPOD, tak soud reagoval i mimo své úřední hodiny pružně, za tímto účelem drží jak zaměstnanci OSPOD, tak soudci pracovní pohotovost.

³⁵¹ Seznam vhodných prostředí obsahuje Sdělení Ministerstva spravedlnosti ze dne 25. srpna 2008, č. j. 258/2007-LO-SP/96. Seznam je však pouze vodítkem pro soudce, kteří mohou dítě umístit i do prostředí jiného, pokud mají za to, že odpovídá legální definici vhodného prostředí.

³⁵² Srov. ust. § 76d OSŘ.

výjimečně prodloužit pouze v případě, nebylo-li z vážných důvodů a objektivních příčin možné v této době skončit důkazní řízení ve věci samé.

Dítě se může ocitnout bez jakékoliv péče například tehdy, kdy její matka po narození ponechá v bytě nebo domě nebo v krajním případě na ulici. Pokud matka dítě po narození zanechá ve zdravotnickém zařízení, je toto povinně neprodleně oznámit tuto skutečnost OÚ obce s rozšířenou působností³⁵³. O ohrožení nebo narušení jeho příznivého vývoje půjde například tehdy, kdy rodiče způsobem svého života dítěti znemožňují navštěvovat školu nebo jej nutí pracovat a ono se pak nemůže řádně připravovat na budoucí povolání nebo žije v nevhodném prostředí, které je jiným způsobem ohrožuje.³⁵⁴

OÚ obce s rozšířenou působností taktéž sleduje osud *dítěte, které jeho rodiče nebo jiná osoba odpovědná za jeho výchovu svěřila do péče osoby, která jej má v úmyslu přijmout do své trvalé nebo dlouhodobé péče*, aniž by o tomto rozhodl příslušný orgán. Taková osoba má přitom povinnost tuto skutečnost neprodleně OÚ obce s rozšířenou působností oznámit ve smyslu ust. § 10a odst. 2 ZoSPOD. OÚ obce s rozšířenou působností následně posuzuje, zda bude nutné učinit opatření směřující k ochraně tohoto dítěte zejména tehdy, když osoba, která takto dítě do své péče převzala, nepodala bezodkladně příslušný návrh na úpravu svého vztahu k dítěti. Tímto návrhem může být návrh na osvojení, svěření dítěte do pěstounské péče nebo do péče fyzické osoby, která má zájem stát se pěstounem nebo na svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče. Od toho je potřeba odlišit situaci, kdy rodič svěří dítě třetí osobě za účelem péče o ně a to na základě smlouvy, ať již bezplatně či za úplat. V tomto případě nebude takového oznámení třeba.

Opatřeními směřujícími k ochraně dítěte budou zejména pomoc osobě nejen při řešení problémů s péčí o dítě, jak bylo popsáno výše, ale i s podáním příslušného návrhu a při uplatňování nároků, zejména v sociální oblasti.

Nejen za tímto účelem ZoSPOD svěřuje obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností pravomoc podávat soudu návrh na rozhodnutí o splnění podmínky osvojení spočívající v tom, že rodiče neprojevují zájem o své dítě; na omezení nebo zbavení

³⁵³ Srov. ust. § 10a odst. 1 ZoSPOD.

³⁵⁴ NOVOTNÁ, V.; BURDOVÁ, E.; BRABENEC, F. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Praha : Linde, 2007, § 16.

rodičovské zodpovědnosti nebo pozastavení jejího výkonu; na nařízení ústavní výchovy; na svěřeni dítěte do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc³⁵⁵.

Ne vždy bude osoba, která dítě takto převzala způsobilá o ně řádně pečovat a nahradit tak péči a výchovu rodičů. Situaci dítěte tak bude nutno řešit především návrhem na vydání předběžného opatření a spolu s ním podáním návrhu ve věci samé, zejména na svěřeni dítěte do ústavní výchovy nebo zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

10.1.4. Poručenství a opatrovnictví

Situaci dítěte, jehož rodiče zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, výkon jejich rodičovské zodpovědnosti byl pozastaven nebo nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, lze dlouhodobě řešit též ustanovením *poručníka*, který bude nezletilého vychovávat, zastupovat a spravovat jeho majetek místo jeho rodičů. Teprve pokud nemůže být poručníkem ustanovena fyzická osoba, především ten, koho doporučili rodiče, někdo z příbuzných anebo osob blízkých dítěti nebo jeho rodině, ustanoví soud poručníkem orgán sociálně-právní ochrany dětí³⁵⁶, konkrétně obecní úřad obce s rozšířenou působností³⁵⁷. Novotná k tomu uvádí modelový příklad, kdy *rodiče dítěte byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti a dítě bylo svěřeno do pěstounské péče, avšak pěstouni nechtěli být zároveň poručníky dítěte* (jejich úkolem tak bylo dítě vychovávat, nikoli však jej zastupovat nebo spravovat jeho majetek³⁵⁸). *Protože se nenašla jiná vhodná fyzická osoba, ustanovil soud poručníkem obecní úřad obce s rozšířenou působností.*³⁵⁹

Vedle výkonu funkce poručníka, vykonává OÚ obce s rozšířenou působností i funkci *opatrovníka*³⁶⁰ a to tehdy, kdy došlo ke střetu zájmů zákonných zástupců a dítětem nebo ke střetu zájmů mezi dětmi týchž rodičů navzájem³⁶¹, k ohrožení majetkových zájmů dítěte, omezení rodičovské zodpovědnosti v řízení o osvojení a dále

³⁵⁵ Srov. ust. § 14 odst. 1 ZoSPOD.

³⁵⁶ Srov. ust. § 78 a násl. ZoR.

³⁵⁷ Srov. ust. § 17 odst. 1 ZoSPOD.

³⁵⁸ Pozn. autorky.

³⁵⁹ KRAUSOVÁ, L.; NOVOTNÁ, V. Sociálně-právní ochrana dětí. 1. vyd. Praha : ASPI, 2006, s. 50.

³⁶⁰ Srov. ust. § 17 odst. 1 ZoSPOD.

³⁶¹ Hovoříme o tzv. kolizním opatrovníkovi.

též v případech, kdy je to v zájmu dítěte z jiných důvodů třeba^{362 363}. V řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení³⁶⁴, orgán sociálně-právní ochrany dětí dokonce nejenže podává návrh na toto rozhodnutí, ale zároveň vystupuje jako opatrovník dítěte³⁶⁵. V ostatních případech však obecně platí zásada, že by OSPOD neměl být navrhovatelem a zároveň opatrovníkem dítěte pro dané řízení. K tomu se vyjádřil i Evropský soud pro lidská práva ve věci Havelka a ostatní proti ČR³⁶⁶, když považoval za „politovánímhodné, že orgán sociálně-právní ochrany, který podal návrh na svěřeni dětí do ústavní výchovy, byl ustanoven opatrovníkem dotčených stěžovatelů“. S vysloveným názorem ESLP se ztotožnil i Ústavní soud ČR v nálezu ze dne 13.4.2010 sp.zn. II.ÚS 485/10, v němž stěžovatelky namítaly mimo jiné porušení práva na spravedlivý proces s odkazem na fakt, že nezletilá byla v řízení zastoupena kolizním opatrovníkem, který byl zároveň navrhovatelem opatření dle ust. § 68 odst.3 ZoR, tedy jediný případ představující výjimku ze shora uvedeného pravidla. Nicméně zároveň dodal, že „závěry Evropského soudu pro lidská práva na projednávanou věc ne zcela doléhají, když v řízení dle ust. § 180a o. s. ř. není orgán sociálně-právní ochrany dětí účastníkem řízení, ale ze zákona má pouze postavení opatrovníka nezletilého dítěte.“

Ústavní soud tudíž od sebe odlišil dvě situace – řízení, kdy je dítěti ustanoven opatrovník pro dané řízení rozhodnutím soudu, neboť pro kolizi zájmů nemohou rodiče jako zákonní zástupci dítě v řízení před soudem zastupovat³⁶⁷, a dále řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení, kdy je dítě zastoupeno orgánem sociálně-právní ochrany dětí jako opatrovníkem ze zákona ve smyslu ust. § 68 odst. 3 ZoR vždy, pokud je OSPOD jako opatrovník zároveň navrhovatelem tohoto řízení. Zatímco v prvním případě dikce zákona stanoví, že tímto opatrovníkem bude zpravidla OSPOD, a praxe dovodila, že toto řešení není šťastné a opatrovníkem by tudíž měl být subjekt odlišný od jeho navrhovatele³⁶⁸, v druhém případě jím bude OSPOD vždy ze zákona. Avšak, dle názoru autorky, i zde vyvstává otázka ohledně vhodnosti takového

³⁶² Hovoříme o tzv. opatrovníkovi ad hoc.

³⁶³ Srov. ust. § 83 ZoR.

³⁶⁴ Srov. ust. § 180a OSŘ.

³⁶⁵ Srov. ust. § 68 odst. 3 ZoR.

³⁶⁶ Havelka a ostatní proti ČR (stížnost č. 23499/06), rozhodnutí ze dne 21. července 2006.

³⁶⁷ Srov. ust. § 37 odst. 2 ZoR.

³⁶⁸ Kterým je právě ve smyslu ust. § 14 ZoSPOD obecní úřad obce s rozšířenou působností a je tudíž ve smyslu ust. § 94 odst. 1 OSŘ také účastníkem řízení.

zastoupení, když za situace, kdy návrh podal OSPOD jako opatrovník dítěte, bude tento zároveň účastníkem řízení. I v tomto případě dochází k situaci kritizované Evropským soudem pro lidská práva.

10.1.5. Ochrana dětí trpících syndromem CAN (Child Abuse and Neglect)

Bohužel ne vždy jsou příčiny pro zásah orgánu sociálně-právní ochrany dětí pouze objektivního charakteru spočívající v tom, že se rodiče nemohou o dítě postarat pro nemoc nebo nedostatečné sociální a finanční zázemí. V praxi se setkáváme i s nejhroššími formami zneužívání dětí od jejich týrání, přes zanedbávání až po sexuální zneužívání. Takto ohrožené děti nazýváme *děti trpícími syndromem CAN (Child Abuse and Neglect)*³⁶⁹, což je soubor nepříznivých příznaků ve stavu a vývoji dítěte, který je důsledkem převážně úmyslného ubližování dítěti.³⁷⁰ „*Je to jakákoli nenáhodná, vědomá či nevědomá aktivita rodiče, vychovatele nebo jiné osoby vůči dítěti v dané společnosti nepřijatelná nebo odmítaná, která poškozuj tělesný, duševní i společenský vývoj dítěte, popřípadě způsobuje smrt.*“³⁷¹ Pod uvedený syndrom však řadíme i chování rodičů ve vztahu k dítěti spočívající v nadávkách, ponižování, stresu nebo šikaně. Radvanová poukazuje na záludnost této formy synCAN, když „*jeho projevy navenek jsou obtížně postřehnutelné a diagnostikovatelné. Jejich postih právními prostředky ochrany dítěte je téměř nemožný.*“³⁷² A tak například i „pouhá“ snaha rodičů realizovat si nenaplněné sny a představy prostřednictvím svých potomků může nepřímo vést k tomu, že budou mít na dítě nepřiměřené nároky a budou na ně vyvíjet neúměrný tlak, jehož tíže se může odrazit v psychosomatických problémech, jejichž původ je třetími osobami jen těžko identifikovatelný.

Na ochranu takových dětí ukládá ZoSPOD zdravotnickým zařízením zvláštní povinnost při ošetřování úrazu dítěte v případě podezření z jeho týrání, zneužívání nebo ze zanedbávání péče o ně zaznamenat tento úraz a záznam zaslat OÚ obce s rozšířenou

³⁶⁹ Jde o pojem definovaný Zdravotní komisí Rady Evropy v roce 1992 a zahrnuje psychické týrání, sexuální zneužívání, zanedbávání, šikanu, systémové týrání (např. ponižování, přetěžování, opakovaná a nadbytečná lékařská vyšetření), sekundární viktimizaci, münchhausenův syndrom by proxy.

³⁷⁰ KRAUSOVÁ, L.; NOVOTNÁ, V. Sociálně-právní ochrana dětí. 1. vyd. Praha : ASPI, 2006, s. 98.

³⁷¹ VOŇKOVÁ, J. Životní situace dětí žijících v rodinách poznamenaných domácím násilím. In WINTEROVÁ, A. ; DVORÁK, J. Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám, 1.vyd. Praha : ASPI – Wolters Kluwer, 2009, s. 586.

³⁷² RADVANOVA, S. Ubližování dětem – nebezpečná rodina. In VANDUCHOVÁ, M. ; GRIVNA, T. Pocta Otovi Novotnému, 1. vyd. Praha : ASPI, a.s., 2008, s. 271.

působnosti³⁷³, který shromažďuje data, dokumenty a další informace o dětech, na něž se sociálně-právní ochrana zaměřuje. A po prošetření všech relevantních skutečností rozhodne o dalším postupu. Pokud se to jeví jako nezbytné, rozhodne o umístění dítěte v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a zároveň podá návrh na vydání předběžného opatření, příp. podá trestní oznámení.

V případech ohrožení dítěte některou ze shora popsanych latentních forem synCAN bude hrát významnou úlohu při jeho odhalování samotné dítě, které se s žádostí o pomoc, ať už na orgán sociálně-právní ochrany dětí nebo na některou z neziskových organizací provozujících například bezplatné krizové linky bezpečí, obrátí. V neposlední řadě je také nezanedbatelná odborná způsobilost a schopnost odhalit změny v chování dítěte ze strany zaměstnanců školských zařízení.

Jednotlivé případy týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí lze projednat v komisi zřizované dle ust. § 38 ZoSPOD jako zvláštní orgán obce starostou obce a to v rámci tzv. *případových konferencí*, jejichž účelem je především navržení opatření k účinné pomoci dítěti i rodině³⁷⁴. Problematika dítěte ohroženého syndromem CAN je interdisciplinárního charakteru a spolupráce s lékaři, psychology, orgány činnými v trestním řízení a dalšími zainteresovanými osobami je proto nezbytná. Případová konference je proto vhodným místem pro výměnu názorů a různých pohledů odborníků ze všech oblastí.

Obdobné funkce jako plní komise ve vztahu k dětem ohroženým nebo trpícím syndromem CAN, plní v anglickém právu tzv. *místní výbory na ochranu dětí*³⁷⁵, které byly zavedeny teprve nedávno³⁷⁶ právě v reakci na neschopnost orgánů místní správy dostatečně pružně reagovat a odhalovat případy takto ohrožených či trpících dětí³⁷⁷.

V závislosti na závažnosti a intenzitě dítě ohrožujícího chování, se může fyzická osoba dopustit přestupku, a to tehdy, pokud dítě nechá bez náležitého dozoru³⁷⁸ nebo v úmyslu ponížít jeho lidskou důstojnost použije vůči dítěti nepřiměřeného opatření³⁷⁹,

³⁷³ Srov. ust. § 10 odst. 5,6 ZoSPOD.

³⁷⁴ Srov. ust. § 38 odst. 2 písm.b) ZoSPOD.

³⁷⁵ Tzv. Local Safeguarding Children Boards.

³⁷⁶ Srov. ust. § 13 Children Act 2004.

³⁷⁷ K tomu blíže srov. kap. 9. 2.

³⁷⁸ Srov. ust. § 59 odst. 1 písm.g) ZoSPOD.

³⁷⁹ Srov. ust. § 59 odst. 1 písm. h) ZoSPOD.

nebo trestného činu. Typicky půjde o opuštění dítěte nebo svěřené osoby³⁸⁰, týrání svěřené osoby³⁸¹ nebo svádění k pohlavnímu styku³⁸².

V uvedených případech proto bude více než jindy zdůrazňována povinnost obecních úřadů takové děti vyhledávat ve spolupráci nejen se zdravotnickými zařízeními, jak bylo popsáno shora, ale i se zástupci z řad občanů, kteří ve smyslu ZoSPOD orgán sociálně-právní ochrany dětí na závadné chování rodičů mohou upozornit. Pokud se však bude jednat např. o podezření z trestného činu týrání svěřené osoby, učinit takové oznámení vůči státnímu zástupci nebo policejnímu orgánu musí³⁸³.

10.2. Orders - opatření

10.2.1. Ochrana „potřebného dítěte“

Povinností každého orgánu místní správy je chránit a podporovat blaho dítěte, které se nachází v jeho působnosti a naplňuje znaky tzv. potřebného dítěte, jak byly blíže popsány v kapitole 8.2. Zároveň je v souladu s principem prevence jejich úkolem zajistit, aby bylo o dítě pečováno v jeho vlastní rodině, k čemuž mu zákon nabízí celou řadu služeb, kterou má povinnost poskytovat jak dítěti, tak i jeho rodině³⁸⁴.

Nicméně obdobně jako české orgány sociálně-právní ochrany dětí budou i orgány místní správy muset v situaci, kdy se dítě ocitlo bez péče ze strany osoby s rodičovskou zodpovědností, dále v situaci, kdy bylo nalezeno dítě ztracené nebo opuštěné nebo osoba zodpovědná za péči o dítě mu nadále nebude poskytovat bydlení, rozhodovat o zajištění péče a bydlení pro takové dítě³⁸⁵.

Avšak pokud bude mít jiná osoba s rodičovskou zodpovědností námitky proti poskytnutí ubytování ze strany orgánu místní správy a zároveň bude schopna dítě ubytovat sama nebo mu alespoň ubytování zprostředkovat, ChA 1989 výslovně zakazuje LA takovou službu zajistit³⁸⁶. Osoba s rodičovskou zodpovědností může zároveň dítě kdykoliv za podmínek ust. § 20 odst. 9, 10 ChA 1989 z péče orgánu místní

³⁸⁰ Srov. ust. § 195 TrZ.

³⁸¹ Srov. ust. § 198 TrZ.

³⁸² Srov. ust. § 202 TrZ.

³⁸³ Srov. ust. § 368 TrZ.

³⁸⁴ Srov. ust. § 19 Přílohy 2 k ChA 1989.

³⁸⁵ Srov. ust. § 20 odst. 1 ChA 1989.

³⁸⁶ Srov. ust. § 20 odst. 7 ChA 1989.

správy odejmout.

Z uvedeného vyplývá, že zabezpečení okamžité ochrany potřebnému dítěti dle části III ChA 1989 je adresováno pouze dětem, které se ocitly bez jakékoli péče nebo nemají zajištěno bydlení vůbec. Rozhodování orgánu místní správy proto i nadále musí ustoupit přáním nositelů rodičovské zodpovědnosti, kteří mají primárně právo, ale i povinnost o dítě pečovat.

Dítě v péči orgánu místní správy nebo dítě, jemuž orgán místní správy zajistil ubytování, je *dítětem pod dohledem orgánu místní správy*. Pojem tak kumuluje nejen případy, kdy se dítě ocitlo pod jeho dohledem z důvodu absence přítomnosti osoby zodpovědné za péči o ně (viz. výše), ale i případy, kdy bylo vydáno soudní rozhodnutí o péči o dítě proto, že jeho zdravý vývoj byl ze strany těchto osob ohrožen nebo narušen (viz. dále). Orgán místní správy přitom dítě umístí předně u příbuzného dítěte, přítele nebo osoby jinak dítěti blízké, která má zároveň postavení pěstouna orgánu místní správy. Teprve pokud toto není možné, umístí dítě v dětském domově³⁸⁷. Při vyhledávání vhodné osoby orgán místní správy přihlíží k tomu, aby dítě mohlo bydlet v blízkosti svého původního bydliště, mohlo plynule pokračovat v přípravě na budoucí povolání a pro případ, že má sourozence, aby tito zůstali pospolu a nebyli od sebe oddělováni.

Zatímco český ZoSPOD ukládá obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností, který umístil dítě v rámci neodkladné a okamžité pomoci do péče osoby blízké nebo zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, aniž by o tom rozhodl soud nebo o to požádal zákonný zástupce dítěte, podat bezodkladně návrh na předběžné opatření, anglický ChA 1989 obdobnou úpravu postrádá. Vychází přitom z toho, že rodič nebo jiná osoba nadaná rodičovskou zodpovědností může dítě kdykoliv z péče orgánu místní správy odvést. V zásadě se však bude jednat o situace, kdy se dítě ocitlo bez jakékoliv péče z objektivních příčin na straně rodičů nebo jiných osob za něj zodpovědných. Například proto, že se nacházejí přechodně nebo dlouhodobě ve zdravotnickém zařízení, zemřeli nebo dítě opustili. V opačném případě má orgán místní správy na výběr z několika návrhů na rozhodnutí soudu, a to na rozhodnutí o péči, o dohledu nebo o okamžité ochraně dítěte. O těchto bude pojednáno v následujících podkapitolách.

³⁸⁷ Srov. ust. § 22B odst. 6 ChA 1989.

10.2.2. Care and supervision order – rozhodnutí o péči a o dohledu

Kritéria rozhodování, břemeno dokazování

Stejně jako ZoSPOD reflektuje ve svých ustanoveních existenci syndromu týraného a zanedbávaného dítěte, i ChA 1989 upravuje řadu návrhových pravomocí orgánů místní správy ve vztahu k dětem, které trpí nebo jsou ohroženy vážnou újmou³⁸⁸ a tato újma nebo ohrožení jsou přičitatelné péči, která je dítěti poskytována nebo tomu, že se dítě nachází mimo dohled svých rodičů³⁸⁹.

Orgán místní správy nebo pověřená osoba³⁹⁰ mohou v takovém případě podat návrh na vydání rozhodnutí, kterým soud ohrožené dítě svěří do péče orgánu místní správy (care order) nebo nad ním tomuto orgánu uloží dohled (supervision order)³⁹¹.

Oba typy rozhodnutí významným způsobem zasahují jak do rodičovských práv, tak do práv dítěte a zejména pro rozhodnutí o péči zde musí být dostatečně přesvědčivě prokázán skutkový základ. Ve věci *Re H (Minors) (Sexual Abuse: Standard of Proof)*³⁹² lord Nichols naznačil, jakým směrem by se v tomto typu řízení mělo břemeno dokazování ubírat, přičemž zatímco standardem pro trestní řízení je prokázání viny „nade vši pochybnost“³⁹³, v tomto typu civilního řízení „postačí“, když budou tvrzené skutečnosti prokázány „*on balance of probability*“, tzn. po důkladném zvážení pravděpodobností, a tedy existuje nevyvratitelná právní domněnka, že *“ čím závažnější budou tvrzené skutečnosti, tím méně je pravděpodobné, že se udály a tím přesvědčivější by proto měly být důkazy předložené soudu k jejich prokázání.”* Na druhou stranu, jakmile bylo prokázáno, že dítě utrpělo újmu v důsledku péče, která je mu poskytována, není již rozhodující, že není zcela zřejmé, která konkrétní osoba dítěti tuto újmu přivodila³⁹⁴.

Jak však kritizuje shora citované hledisko Bainham, dle jeho názoru *„ je nesmyslné tvrzení, že neboť je něco závažné, je to zároveň přirozeně nepravděpodobné.*

³⁸⁸ Dle ust. § 31 odst. 10 ChA 1989 tam, kde se otázka, zda újma, kterou dítě utrpělo, je vážná, vztahuje k jeho zdraví nebo vývoji, je třeba zdraví a vývoj tohoto dítěte zkoumat ve vztahu ke zdraví a vývoji, který bylo lze očekávat od dítěte podobného.

³⁸⁹ Srov. ust. § 31 odst. 2 ChA 1989.

³⁹⁰ Tzv. authorised person, kterým je v souladu s ust. § 31 odst. 9 pro účely této části ChA 1989 NSPCC a její úředníci a další osoby pověřené příslušným Ministrem.

³⁹¹ Srov. ust. § 31 odst. 1 ChA 1989.

³⁹² *Re H (Minors) (Sexual Abuse: Standard of Proof)*[1996] AC 563.

³⁹³ Beyond reasonable doubt.

³⁹⁴ *Lancashire County Council v. B* [2000] 1 FLR 583.

*Zneužívání dětí je vždy závažné [...] a v naší společnosti se objevuje nikoliv zřídka, nýbrž hojně.*³⁹⁵

Vždy je samozřejmě náročné nalézt rovnováhu mezi tím, kdy ještě lze dítě ponechat v rodinném prostředí a nedostatky odstranit postupně prací s rodinou pod dohledem orgánu místní správy, což ovšem při stávající úpravě předpokládá ochotu rodičů spolupracovat, a kdy je nutné rozhodnout o svěřeni dítěte do péče orgánu místní správy. Bainham proto v souvislosti s rozhodováním soudů poukazuje zejména na fakt, že zatímco platná soustava ochranných opatření poskytuje možnost orgánu místní správy monitorovat situaci v rodině krátkodobě, chybí opatření, které by umožňovalo sledovat rodinné prostředí, v němž se dítě nachází, dlouhodobě, a bylo zároveň založené již na „pouhém“ „*odůvodněném předpokladu*“, že je dítě v ohrožení.³⁹⁶

Jinými slovy, pro to, aby soud rozhodl o svěřeni dítěte do péče orgánu místní správy, musí být prokázáno on balance of probability (viz. výše), že dítě utrpělo nebo že pravděpodobně utrpí vážnou újmu. Vztah mezi ochranou dítěte a požadavkem po respektování autonomie rodiny je v mnoha případech nevyvážený a soudy nejsou ochotny zasáhnout až do okamžiku, kdy k závažné újmě dítěte skutečně dojde, neboť prokázat její pravděpodobnost je více než obtížné. Chybí proto ustanovení, které by umožňovalo dlouhodobě ohrožené dítě sledovat v rámci rodinného prostředí a to již na základě „pouhého“ odůvodněného předpokladu, že dítě trpí nebo je pravděpodobné, že utrpí závažnou újmu. Standard dokazování by tedy byl pro tento typ rozhodování položen níže.

Jakmile soud dospěje k závěru, že podmínky ust. § 31 odst. 2 ChA 1989 jsou naplněny, musí rozhodnout, jaké opatření bude nejlépe odpovídat požadavku na ochranu a podporu blaha dítěte. Za tímto účelem bude aplikovat zásady zakotvené v ust. § 1 cit. zákona, a to kontrolní seznam blaha dítěte, zásadu, že průtahy v řízení o výchově dítěte jsou způsobilé ohrozit jeho blaho, a konečně zásadu, že konkrétní opatření ve vztahu k dítěti lze přijmout pouze tehdy, kdy je to dle úvahy soudu lepší, než kdyby nepřijal opatření žádné.

Návrhem oprávněné osoby tak soud není vázán a je na něm, zda vydá rozhodnutí o péči nebo o dohledu, či zda návrh zamítne. Avšak jakmile rozhodne, nemůže již výkon

³⁹⁵ BAINHAM, A. Striking the balance in child protection. Cambridge Law Journal, 2009 68(1), 42-45.

³⁹⁶ Tamtéž.

tohoto rozhodnutí ze strany orgánu místní správy kontrolovat³⁹⁷.

Soud ani není oprávněn vydat některé z uvedených rozhodnutí ex officio. Pokud má však za to, že je třeba některé z opatření učinit, může uložit orgánu místní správy, aby prošetřil okolnosti, v nichž se dítě nachází, a je pak na orgánu místní správy, aby zhodnotil, zda takový návrh podá nebo předmětné rodině poskytne pouze pomoc nebo jiné služby dle příslušných ustanovení ChA 1989. Ve lhůtě 8 týdnů však musí o přijatých opatřeních soud informovat a zároveň podat zprávu o důvodech svého rozhodnutí³⁹⁸. Soud spolu s uložením této povinnosti orgánu místní správy nebo tehdy, kdy je předmětné řízení odročeno, může vydat **mezitímní rozhodnutí o péči nebo o dohledu** v maximální délce trvání 8 týdnů, následné mezitímní rozhodnutí pak v maximální délce trvání 4 týdnů³⁹⁹. Svojí povahou se tak mezitímní rozhodnutí bude do značné míry blížit naší úpravě předběžného opatření.

Care order - rozhodnutí o péči

Předtím, než soud rozhodne o tom, že dítě svěruje do péče orgánu místní správy, musí tento orgán ve lhůtě soudem určené předložit *plán péče o dítě*⁴⁰⁰, v němž uvede informace týkající se potřeb dítěte, jeho umístění a služeb, které mu budou ze strany orgánu místní správy poskytovány.⁴⁰¹ Pokud soud není s předloženým plánem péče spokojen, může vydat pouze mezitímní rozhodnutí o péči, jak bylo popsáno výše. Jakmile však soud rozhodnutí vydal, nemůže již do tohoto plánu zasahovat a pro případ, že se jím orgán místní správy neřídí nebo jej nedodrжуje, je na nezávislém kontrolním úředníkovi⁴⁰², aby tyto nedostatky prošetřil a oznámil zástupci CAFCASSu, který následně podá příslušný návrh soudu⁴⁰³.

Specifikem anglické právní úpravy oproti české je fakt, že rozhodnutím o svěření dítěte do péče orgánu místní správy nabývá tento orgán k dítěti i rodičovskou zodpovědnost, přičemž její dosavadní nositelé ji neztrácejí. Jsou v ní však nepřímo omezení v tom smyslu, že orgán místní správy určuje rozsah, v jakém ji tyto osoby

³⁹⁷ Blíže viz. kap. 9. 2.

³⁹⁸ Srov. ust. § 37 ChA 1989.

³⁹⁹ Srov. ust. § 38 Ch.A 1989.

⁴⁰⁰ Srov. ust. § 31A odst. 1 ChA 1989.

⁴⁰¹ STANDLEY, K. Family Law. 5. vyd. New York : Palgrave Macmillan, 2006, s. 449.

⁴⁰² Srov. ust. § 26 odst. 2 písm. k) ChA 1989.

⁴⁰³ K tomu blíže srov. kap. 9. 2, pozn. č. 284.

mohou uplatňovat⁴⁰⁴. Jeho rozhodnutí musí být vždy konzistentní s blahem dítěte⁴⁰⁵. Ač tedy anglická úprava neobsahuje explicitně úpravu omezení rodičovské zodpovědnosti, ale pouze podmínky pro její odebrání, z uvedeného lze dovodit i možnost jejího omezení pro tento konkrétní případ. Pak se ovšem nabízí otázka, zda by rozsah výkonu rodičovské zodpovědnosti ze strany jejich nositelů neměl být určován soudem a ne rozhodnutím orgánu místní správy, jakkoliv mu zákon stanoví limity v podobě principu blaha dítěte.

Rozhodnutím o péči hovoříme o dítěti, v jehož prospěch bylo vydáno, jako o dítěti pod dohledem, resp. v péči orgánu místní správy (a child looked after by local authority) se všemi důsledky s tím spojenými, jak byly popsány v kapitole 8.2.

Supervision order – rozhodnutí o dohledu

Méně invazivním řešením do rodinně-právního vztahu je bezesporu druhé z popisovaných rozhodnutí na ochranu dítěte a to rozhodnutí o dohledu, na jehož základě dozorující osoba radí, asistuje a pomáhá dítěti, nad nímž vykonává dohled⁴⁰⁶.

Rozhodnutí o dohledu může být vydáno na dobu maximálně tří let, přičemž konkrétní pravomoci orgánu místní správy jsou vypočteny v Příloze 3 k Children Act 1989. Půjde např. o uložení povinnosti rodičům, aby dítě žilo v určitém místě, účastnilo se určitých aktivit nebo naopak nenavštěvovalo některá zařízení. Rozhodnutí tak předpokládá jistou součinnost ze strany rodičů.

Na návrh místního vzdělávacího orgánu může soud také vydat rozhodnutí o dohledu nad plněním školní docházky v rozhodnutí uvedeného dítěte⁴⁰⁷.

Rozhodnutí o dohledu tak nápadně připomíná českou úpravu výchovných opatření.

Guardian ad litem – opatrovník ve sporu

Guardian ad litem, nebo-li opatrovník ve sporu, je osoba odlišná od orgánu místní správy. Jedná se o úředníka CAFCASSu, který je dítěti ustanoven, aby chránil jeho

⁴⁰⁴ Srov. ust. § 33 odst. 3 ChA 1989.

⁴⁰⁵ Srov. ust. § 33 odst. 4 ChA 1989.

⁴⁰⁶ Srov. ust. § 35 ChA 1989.

⁴⁰⁷ Srov. ust. § 36 ChA 1989.

zájmy v řízení před soudem o vydání rozhodnutí o péči, o dohledu nebo o rozhodnutí dle části V. ChA 1989⁴⁰⁸.

Kromě úředníka CAFCASSu může být dítěti jako opatrovník ve sporu ustanoven i advokát a to za předpokladu, že dítě je dostatečně rozumově vyspělé, aby mu mohlo udělovat adekvátní pokyny, a dále za předpokladu, že je k tomu dítě ochotné. Soud musí mít za to, že ustanovení advokáta opatrovníkem ve sporu je v nejlepším zájmu dítěte, a zároveň mu již nebyl ustanoven jiný advokát nebo úředník CAFCASSu. Není tudíž možná kolize zastoupení dítěte jak úředníkem CAFCASSu, tak advokátem, pokud je dítě schopno s advokátem jednat samo.

10.2.3. Emergency protection order a Child assessment order – rozhodnutí o okamžité ochraně a o lékařském posouzení dítěte

Svojí povahou i charakterem právní úpravy má nejbližší českému předběžnému opatření skupina soudních rozhodnutí, jejichž cílem je poskytnout bezprostřední a dočasnou ochranu dítěti, u něhož má návrhvatel důvodné podezření, že trpí nebo pravděpodobně utrpí vážnou újmu.

Za tímto účelem formuluje ust. § 47 ChA 1989 *vyhledávací povinnost orgánu místní správy* a tak v případě, že tento orgán zjistí, že v jeho působnosti žije nebo je nalezeno dítě, o němž bylo vydáno rozhodnutí o okamžité ochraně nebo je pod policejní ochranou nebo má tento orgán důvodné podezření, že takové dítě trpí nebo pravděpodobně utrpí vážnou újmu, musí učinit vhodná opatření a dále rozhodnout, jaký další postup zaujme k ochraně a podpoře blaha dítěte. Nejčastěji se bude jednat o návrhová opatření, zejména návrh na vydání rozhodnutí o péči nebo o dohledu.

V rámci okamžité ochrany dítěte rozlišujeme dva typy rozhodnutí, a to rozhodnutí o lékařském posouzení dítěte a rozhodnutí o okamžité ochraně dítěte. A konečně sem řadíme i dočasnou ochranu poskytovanou policejním orgánem. Všechna tato opatření mají společné, že délka jejich trvání se omezuje na dobu v řádech hodin a dnů. A ačkoliv i v rámci tohoto řízení zákon ukládá soudu přihlížet k blahu dítěte, neprochází již soud kontrolní seznam blaha dítěte, neboť by to bylo zdlouhavé a šlo by tak proti smyslu uvedeného řízení.⁴⁰⁹ Nadto je třeba zdůraznit, že rodičovskou zodpovědnost

⁴⁰⁸ Srov. ust. § 41 ChA 1989.

⁴⁰⁹ STANDLEY, K. Family Law. 5. vyd. New York : Palgrave Macmillan, 2006, s. 460.

orgán místní správy získává pouze na základě rozhodnutí o okamžité ochraně dítěte.

Child assessment order – rozhodnutí o lékařském posouzení dítěte

Na základě návrhu orgánu místní správy nebo osoby pověřené (NSPCC nebo osoby pověřené příslušným Ministrem⁴¹⁰) může soud vydat rozhodnutí o lékařském posouzení dítěte⁴¹¹, pokud má za to, že navrhovatel má důvodné podezření, že takové dítě trpí nebo pravděpodobně utrpí vážnou újmu. Posudek má tyto skutečnosti objasnit a zároveň jej nelze získat jiným způsobem.

Soud však není návrhem vázán a pokud uzná za vhodné, že je na místě vydat rozhodnutí o okamžité ochraně, o tomto rozhodne. Lékařské posouzení dítěte přitom může nařídit v rámci tohoto rozhodnutí⁴¹².

Délka účinnosti rozhodnutí je omezena lhůtou sedmi dnů, která počíná běžet ode dne určeného v rozhodnutí. Soud v něm ukládá osobě, u níž se dítě nachází, vydat je a zároveň se řídit pokyny uvedenými v rozhodnutí.

Nicméně v souladu s čl. 12 Úmluvy o právech dítěte upravujícím právo dítěte, které je schopno formulovat své vlastní názory a svobodně se vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, ChA 1989 zakotvuje právo dítěte podrobení se lékařskému nebo psychiatrickému posouzení odmítnout.

Pro účely lékařského posouzení může být dítě odebráno z domova na dobu určenou v rozhodnutí a zároveň je nezbytné ještě před jednáním o návrhu na jeho vydání informovat rodiče dítěte, nositele rodičovské zodpovědnosti, další osobu, v jejíž péči se dítě nachází, osoby, které mají právo se s dítětem na základě soudního rozhodnutí pravidelně stýkat a v neposlední řadě dítě samotné, kterému může být za podmínek ust. § 41 ChA 1989 ustanoven opatrovník ve sporu⁴¹³.

Emergency protection order – rozhodnutí o okamžité ochraně dítěte

Soud může vydat rozhodnutí o okamžité ochraně dítěte⁴¹⁴, pokud má za to, že je zde důvodné podezření, že dítě utrpí vážnou újmu, pokud nebude odebráno do péče

⁴¹⁰ Srov. ust. § 31 odst. 9 ChA 1989.

⁴¹¹ Srov. ust. § 43 ChA 1989.

⁴¹² Srov. ust. § 44 odst. 6 písm. b) ChA 1989.

⁴¹³ Tzv. contact order dle ust. § 8 ChA 1989.

⁴¹⁴ Srov. ust. § 44 ChA 1989.

navrhovatele předmětného rozhodnutí nebo nezůstane v místě, kde bylo před podáním návrhu ubytováno.

Na rozdíl od ostatních návrhů vyjmenovaných v této kapitole může návrh na vydání rozhodnutí o okamžité ochraně dítěte podat kdokoliv. V praxi však půjde především o orgány místní správy a NSPCC. I tyto se budou snažit v duchu zásady spolupráce s rodinou nalézt řešení, které bude zahrnovat především dohodu s rodiči ohroženého dítěte⁴¹⁵ a předejít tak neoprávněným zásahům do jejich práva na rodinný život.

K odebrání ohroženého novorozeného dítěte z péče jeho rodičů na základě tohoto rozhodnutí se vyjádřil Evropský soud pro lidská práva v rozsudku ze dne 16. 7. 2002 *P, C and S v. UK*⁴¹⁶, když řekl, že jde o extrémně tvrdé opatření a přestože v uvedeném případě byly naplněny zákonné požadavky pro jeho vydání, kritizoval způsob jeho výkonu. V situaci, kdy matka podstoupila císařský řez a byla v péči lékařského zařízení, bylo na místě novorozence ponechat s matkou pod stálým dohledem příslušných orgánů. Postup žalovaného státu se jevil nepochopitelným zejména proto, že po propuštění matky z nemocnice jí byl umožněn kontakt s dítětem pod dohledem orgánu místní správy. Soud uzavřel, že tak drakonický postup jako je odebrání novorozence z péče rodičů musí být podepřen o relevantní a dostatečné důvody.⁴¹⁷

Tento typ rozhodnutí tak především slouží k ochraně dítěte ohroženého násilím v rodině, ať už přímo nebo nepřímo v roli svědka domácího násilí, přičemž jeho účel spočívá v tom, že takové dítě z rodiny buď odebere a umístí do péče navrhovatele nebo do ubytování jím zprostředkovaném nebo jej naopak ponechá v nemocnici nebo na jiném místě, kde již bylo v rámci poskytnutí okamžité ochrany ubytováno.

Stejně jako v případě rozhodnutí o péči i toto rozhodnutí uděluje jeho navrhovateli rodičovskou zodpovědnost se všemi důsledky z toho plynoucími. Avšak na rozdíl od rozhodnutí o péči nezakládá jistou exkluzivitu v jejím výkonu, když jejího nositele neopravňuje určovat rozsah, v němž ji mohou vykonávat její ostatní nositelé.

⁴¹⁵ STANDLEY, K. *Family Law*. 5. vyd. New York : Palgrave Macmillan, 2006, s. 462.

⁴¹⁶ *P, C and S v. UK* (stížnost č. 56547/00), rozhodnutí ze dne 16. července 2002.

⁴¹⁷ Nicméně i přes toto rozhodnutí ve věci *R (G) v. Nottingham City Council* [2008] EWHC 152 (Admin) orgán místní správy odebral matce novorozence, aniž by k tomuto postupu měl rozhodnutí soudu o některém ze zde popisovaných opatření. Teprve následně si orgán místní správy opatřil mezitímní rozhodnutí o péči.

Naopak mu ChA 1989 ukládá, aby ji vykonával způsobem, který odpovídá požadavku na ochranu a podporu blaha dítěte.

Délka účinnosti rozhodnutí o okamžité ochraně dítěte je omezena na osm dnů a pokud poslední den připadne na neděli nebo svátek, končí jeho účinnost v poledne dne následujícího⁴¹⁸, přičemž je možné jej jednou prodloužit a to nejdéle o sedm dnů za předpokladu, že je zde důvodné podezření, že by dítě v opačném případě utrpělo vážnou újmu.

Proti tomuto rozhodnutí není odvolání přípustné. Dítě, jeho rodič, nositel rodičovské zodpovědnosti nebo osoba, u níž dítě bezprostředně před vydáním rozhodnutí žilo, může podat návrh na jeho zrušení.

Ochrana poskytovaná policejním orgánem

Kromě orgánu místní správy je dalším veřejným orgánem s pravomocí odebrat dítě z jeho rodinného prostředí policejní orgán⁴¹⁹, přičemž jeho pravomoci jsou v tomto směru poměrně kusé, když je jeho povinností o přijatých opatřeních bezodkladně informovat jednak příslušný orgán místní správy, jednak samotné dítě, pokud je schopno s ohledem na svou rozumovou vyspělost tomuto porozumět. Zároveň musí informovat rodiče dítěte, nositele rodičovské zodpovědnosti a každou další osobu, s níž dítě žilo bezprostředně předtím, než bylo vzato pod policejní ochranu.

Dítě může být takto drženo pod policejní ochranou maximálně 72 hodin, přičemž policejní orgán může prostřednictvím orgánu místní správy návrh na vydání rozhodnutí o okamžité ochraně dítěte.

Zákon výslovně uvádí, že policejní orgán nemá ve vztahu k předmětnému dítěti rodičovskou zodpovědnost, avšak je oprávněn činit vše, co je nutné k zabezpečení jeho blaha.

⁴¹⁸ Srov. ust. § 45 odst. 2 písm. b) ChA 1989.

⁴¹⁹ Srov. ust. § 46 ChA 1989.

10.2.4. Guardianship – poručenství

Na rozdíl od české úpravy může být poručníkem pouze fyzická osoba a to na základě rozhodnutí soudu pro případ, že zde není jiný nositel rodičovské zodpovědnosti a dále na základě návrhu rodiče s rodičovskou zodpovědností pro případ jeho smrti⁴²⁰. Poručník poté bude nositelem rodičovské zodpovědnosti.

Specifikem anglické úpravy je fakt, že otec dítěte, který není manželem matky nemá rodičovskou zodpovědnost bez dalšího, ale může jí nabýt několika způsoby, mimo jiné uzavřením dohody s matkou nebo bylo-li v jeho prospěch vydáno rozhodnutí o pobytu dítěte. Pokud tedy není nositelem rodičovské zodpovědnosti, ani v jeho prospěch nebylo vydáno uvedené rozhodnutí, ustanovení poručníka se stává účinným smrtí rodiče s rodičovskou zodpovědností, který poručníka takto ustanovil.⁴²¹

Vedle „obyčejného poručníka“ může být dítěti ustanoven tzv. *zvláštní poručník* (special guardian), který vykonává rodičovskou zodpovědnost exkluzivně, tedy s vyloučením dalších nositelů rodičovské zodpovědnosti, a je tak obdobou osvojení tam, kde se jeví zprerhání pout mezi dítětem a jeho stávající rodinou jako nevhodné.

Přestože je poručník nositelem rodičovské zodpovědnosti, není povinen, stejně jako jeho český protějšek, dítě finančně zabezpečovat. Poručník a poručenec po sobě ani vzájemně nedědí.⁴²²

Zde je patrný rozdíl mezi českou a anglickou úpravou, kdy ta anglická na jedné straně za jistých okolností připouští, aby nositelem rodičovské zodpovědnosti byl i orgán místní správy, na straně druhé ale vylučuje, aby se tento stal poručníkem dítěte. Česká úprava připouští, aby pro případ, že poručníkem nemůže být osoba fyzická, plnil tuto funkci OSPOD. Nepřipouští však, aby byl OSPOD nositelem rodičovské zodpovědnosti, když tímto může být pouze rodič dítěte.

10.3. Dílčí závěr

Přestože mají rodinné vztahy soukromoprávní povahu, existuje veřejný zájem na tom, aby dítě vyrůstalo v prostředí, které jej formuje způsobem, který zabezpečí jeho

⁴²⁰ Srov. ust. § 5 ChA 1989.

⁴²¹ K tomu blíže srov. např. FRINTA, O. Právní rámec náhradní rodinné péče ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irska. Právník, 2010, č. 2, s. 161.

⁴²² Tamtéž, s. 171.

kvalitní vstup do dospělého života tak, že z něj vyroste plnohodnotný jedinec schopný přenášet všeobecné hodnoty naší společnosti na své potomky.

Pokud tomu tak není, je na státu, aby zakročil. Vždy je přitom nezbytné pečlivě vážit formu zvolené intervence v závislosti na tom, jaké příkoří se nezletilému děje. Preventivní opatření zde hrají nezastupitelnou úlohu v obou právních řádech.

V úvodních kapitolách této práce byl naznačen vývoj sociálně-právní ochrany dětí v českých zemích, přičemž, dle názoru autorky, ve srovnání s jeho vývojem v právu anglickém vychází více než pozitivně zejména proto, že v jejích počátcích byl její rozvoj celkově rychlejší už minimálně v důsledku uvědomění si nezbytnosti poskytovat nezaopatřeným dětem zvláštní péči ze strany státu a hlavně pro zformulování sociálního konstruktů dětství. Ještě v 19. století a na počátku století 20. lze hovořit o nebyvalé vyspělosti sociálně-právní ochrany u nás ve srovnání se Spojeným královstvím, kde stát převzal zodpovědnost za ohrožené děti až po 2. světové válce.⁴²³

Zákon z roku 1993 o sociálně-právní ochraně dětí tak, jak byl připravován, je od svého počátku vybudován na principu prevence, a dále principu, že primárně rodiče nesou zodpovědnost za péči o dítě. Stát do jejich rodičovské zodpovědnosti nezasahuje, pokud své povinnosti z ní plynoucí rodiče plní řádně, přičemž k takovému zásahu je oprávněn pouze nezávislý soud. Zákon též v souladu s čl. 12 Úmluvy o právech dítěte ukládá povinnost přihlížet k názorům dítěte. Uvedeným zásadám byly uzpůsobeny i prostředky, které zákon orgánům sociálně-právní ochrany svěřuje k plnění jejich povinností. Tato opatření *přitom směřují k posilování rodinných vztahů a spočívají v odborné sociální práci jak s dítětem, tak i s jeho rodiči.*⁴²⁴

Nicméně i přes deklarovanou pokrokovost naší právní úpravy za ní praxe značně pokulhává, zejména pokud jde o preventivní a sanační práci s rodinami, vzájemnou spolupráci a předávání si informací orgány sociálně-právní ochrany dětí⁴²⁵. Vedle toho

⁴²³ Radvanová v této souvislosti poukazuje na moderní uvažování prvorepublikových odborníků, kteří již ve 30. letech minulého století uznávají na jedné straně autonomii rodiny a na druhé straně povinnost státu zakročit, pokud je státní zájem na zdatném dorostu národa ohrožen (prof. Kallab). Srov. RADVANOVÁ, S. Po deseti letech (Nelehká cesta sociálně-právní ochrany dětí v ČR), In DVOŘÁK, J.; KINDL, M. Pocta Martě Knappové k 80. narozeninám, 1. vyd. Praha : ASPI, 2005, s. 302.

⁴²⁴ RADVANOVÁ, S. Po deseti letech (Nelehká cesta sociálně-právní ochrany dětí v ČR), In DVOŘÁK, J.; KINDL, M. Pocta Martě Knappové k 80. narozeninám, 1. vyd. Praha : ASPI, 2005, s. 304.

⁴²⁵ Což vytykala již v roce 2005 i Radvanová, viz. RADVANOVÁ, S. Po deseti letech (Nelehká cesta sociálně-právní ochrany dětí v ČR), In DVOŘÁK, J.; KINDL, M. Pocta Martě Knappové k 80. narozeninám, 1. vyd. Praha : ASPI, 2005, s. 307.

není dostatečně legislativně upravena evidence dětí nacházejících se v náhradní péči. Pokud jde o sanaci rodiny, kritizuje Radvanová zejména fakt, že „*tím, že státní orgány mají k dispozici umístění dítěte v jiné rodině či ústavním zařízení, nesnaží se o sanaci rodiny, ale naopak chrání jen ohrožené dítě, které od rodiny vzdálí.*“⁴²⁶ Šance na jeho návrat do původní rodiny se s plynoucím časem snižuje a paradoxně tak stávající nekonceptnost druhotně vede k páchání dalšího, systémového, násilí na dítěti jako jedné z forem syndromu CAN.

Je přitom smutným faktem, že i přes kritické hlasy odborné veřejnosti, zástupců neziskového sektoru a doporučení Výboru OSN pro práva dítěte, se musely uvedené nedostatky objevit až před Evropským soudem pro lidská práva a teprve autorita jeho rozhodování a finanční penalizace českého státu spojená s neúspěchem ve věci, jej donutily přehodnotit stávající praxi v poskytování ochrany ohroženým dětem a zahájit práci na nové propracovanější legislativní úpravě vycházející z identifikace a odstranění jejích základních nedostatků.

Z analýzy⁴²⁷ realizované Ministerstvem práce a sociálních věcí vyplynul jako výchozí nedostatek stávajícího systému roztríštěnost agendy péče o ohrožené děti, když se jí zabývá minimálně pět rezortů⁴²⁸ a je nerovnoměrně rozdělena mezi státní správu a samosprávu a mezi státní a nestátní sektor. Konkrétní projevy této roztríštěnosti spočívají zejména v:

- odlišném přístupu k práci s ohroženými dětmi ze strany jednotlivých rezortů a jejich odlišných principech péče o děti;
- v odlišných kritériích pro personální zajištění a odlišných požadavcích na vzdělávání pracovníků zapříčiněný absencí jednotného systému průřezového minimálního vzdělání těchto pracovníků;
- absenci koordinace aktivit jednotlivých rezortů;

⁴²⁶ RADVANOVÁ, S. Právní ochrana dětí-její pozitiva i meze. In KLÍMA, K.; JIRÁSEK, J. Pocta Jánů Grónskému, 1. vyd. Plzeň : Aleš Čeněk, 2008, s. 572.

⁴²⁷ Analýza současného stavu institucionálního zajištění péče o ohrožené děti (cit. dne 21. 10. 2011) dostupné z <http://www.mpsv.cz/cs/9447>

⁴²⁸ Avšak např. Rezníček toto jako negativum neshledává, naopak má zato, že je to důležité v případech, kdy není zcela jasné, jaký zásadní problém je potřeba u dítěte řešit, mohou se tak nad konkrétními kauzami scházet odborníci ze všech rezortů. Srov. ŘEZNÍČEK, T. Je rozdělení ústavní výchovy mezi 3 resorty zásadní překážkou? In Náhradní výchova dětí - možnosti a meze. 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova, 2008, s. 98 – 100.

— a v absenci konkrétní práce s rodinou.

Materiál MPSV zároveň pouze rámcově naznačil, jakým směrem by se měla nová úprava ubírat a kterých principů a práv dítěte by se nová opatření měla týkat. Východiskem se stalo *právo dítěte na život ve vlastní rodině* a s tím spojené zajišťování dovedností a rodičovské odpovědnosti za výchovu dětí. V případě, že není možné zajistit stabilní a bezpečný život dítěte v jeho vlastní rodině v souladu s předchozím požadavkem a je nutné jeho umístění v náhradní péči, jeho *kontakt s rodiči* by měl být zachován. Umístění dítěte mimo jeho přirozené prostředí by mělo být vždy pouze *dočasným řešením* nastalé situace a spolu s návrhem soudu na rozhodnutí o přemístění dítěte z rodiny by měl být předložen *plán další péče o dítě* s předběžným časovým vymezením jednotlivých opatření.

Dítě má právo na *život v rodinném prostředí*, které bude nutno do budoucna legálně definovat.

Nutnost bezpodmínečně *zjišťovat názor dítěte* je již právně zakotvena, nicméně v praxi je tento požadavek naplňován jen zřídka.

Novinkou by mělo být i sestavení *individuálního plánu péče o dítě* v rámci případové konference o dítěti, který by zahrnoval nejen přehled aktivit všech zúčastněných subjektů, ale i jejich časové rozvržení. K tomu je třeba poznamenat, že na nutnost vytváření konkrétního plánu postupu terapie a pomoci rodině a zároveň systematické kontroly jeho plnění poukazovala již Radvanová⁴²⁹, podle které „*by bylo ideální, kdyby ve většině případů, kdy je uvažováno o odebrání dítěte z rodiny, se stalo pravidlem položit nejprve otázku - „Je možno této rodině pomoci, a jakými prostředky?“*“

V návaznosti na zmíněnou analýzu vznikl Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011, který shora popsané nedostatky a návrhy na jejich odstranění dále rozpracoval. Cílem transformace má být zvýšení kvality a dostupnosti služeb pro ohrožené děti a rodiny, sjednocení postupu pracovníků při poskytování ochrany a snížení počtu dětí umístěných ve všech typech ústavní péče.

⁴²⁹ Srov. např. RADVANOVÁ, S. Právní ochrana dětí-její pozitiva i meze. In KLÍMA, K.; JIRÁSEK, J. Pocta Jánu Grónskému, 1. vyd. Plzeň : Aleš Čeněk, 2008.

Dokument zároveň mimo jiné deklaruje *podporu osamostatnění dítěte*. Národní akční plán tak počítá nejen se změnou legislativy, ale zároveň s analýzou a zlepšením praktických nedostatků jako je rovnoměrné pokrytí všech regionů službami pro ohrožené dítě i rodinu, a to službami prevence, sítě náhradních rodin a pobytových zařízení.

Pokud tak srovnáme navrhované změny, jejich instituty a opatření, jejichž prostřednictvím mají být naplněny základní principy obsažené ve stávající úpravě, s účinnou právní úpravou anglickou, shledáme, že tato již řadu takových prostředků efektivní a včasné ochrany ohroženého dítěte i rodiny obsahuje, neboť průběžně a relativně pružně reagovala na nedostatky, které vyplynuly na povrch v rámci tragických případů jako byl již zmíněný případ Victorie Climbié.

Stoletý náskok české sociálně-právní ochrany dětí nejenže se srovnal, ale i přes její modernost a vizionářský charakter v jejích raných počátcích, lze s politováním konstatovat, že anglická úprava se nám stala v současnosti v mnoha směrech vzorem.

Vzájemná spolupráce subjektů odpovědných za pomoc ohroženému dítěti, která je neoddělitelnou podmínkou naplnění principu prevence, neboť pouze včasnou a koordinovanou pomocí lze předejít či minimalizovat opatření invazivnější povahy, ChA 1989 formuloval jednak v souvislosti s okamžitou pomocí rodině a dítěti⁴³⁰, jednak v souvislosti s poskytováním pomoci dítěti opuštěnému nebo týranému⁴³¹. Jistě lze namítnout, že na mnoha místech ZoSPOD ukládá obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností přijmout konkrétní opatření, pokud to není v silách obecního úřadu. Nicméně výslovná formulace zásady vzájemné kooperace orgánů sociálně-právní ochrany dětí by ji učinila neoddiskutovatelnou.

Za situace, kdy odebrání dítěte do veřejné péče je nevyhnutelné, chybí v naší legislativní úpravě a praxi několik institutů, jejichž zavedení se v Národním akčním plánu navrhuje, a to od *sestavování individuálního plánu péče o dítě*, v němž se na základě případové konference definují potřeby dítěte, jeho umístění a služby, které mu budou poskytovány a příp. též stanoví časový plán práce s dítětem, přes *důslednou spolupráci s rodinou*, princip, který se objevil v anglickém ChA 1989 v důsledku jeho novelizace z roku 2004, a na jehož základě orgán místní správy poskytované služby

⁴³⁰ Srov. ust. § 27 ChA 1989, které je účinné s drobnými změnami již od roku 1991.

⁴³¹ Srov. ust. § 47 ChA 1989.

předně konzultuje s rodiči dítěte. Avšak zejména na základě shora uvedeného plánu lze efektivně zkoordinovat práci jednotlivých subjektů a zároveň do celého procesu efektivně zapojit i rodiče dítěte.

Plán péče a povinnost orgánů místní správy tyto předkládat soudu spolu s návrhem na rozhodnutí o péči o dítě byla přitom do ChA1989 vtělena již zákonem z roku 2002 Adoption and Children Act 2002. I v tomto směru je anglická úprava minimálně o deset let napřed před jejím českým protějškem.

Národní akční plán napříště počítá s omezením umístění dětí do ústavní péče a jejím postupným nahrazováním *náhradní rodinnou péčí*, zejména v pěstounských rodinách. Dle názoru autorky jde jistě o záslušnou ideu, avšak je třeba především zkoumat motivy změny legislativy. Jak se totiž doposud jeví, nemalou měrou se na ní podílela i snaha redukovat finanční náklady na péči o děti v ústavních zařízeních. Je proto otázkou, zda lze za takové situace očekávat, že její nahrazení pěstounskou péčí bude koncipováno tak, aby odpovídalo zejména požadavkům zájmu dítěte, tzn. zda paralelně s jejím výkonem bude probíhat sociální práce s původní rodinou a rodina pěstounská bude dostatečně připravena na výkon svého „poslání“, a to v duchu toho, co vyslovila např. Radvanová, tj. že *„možnosti splnit náročné požadavky výchovy takových dětí v rodinné profesionální péči je ovšem třeba bedlivě prozkoumat dříve než by byla event. zcela opuštěna péče ústavní.“* Zároveň upozorňuje na nutnost její pravidelné kontroly, což je náročné z hlediska časových možností⁴³² a v souladu s názorem autorky i možností finančních. Samotný materiál přiznává, že bude stavět na současných kapacitách pěstounů a sítě odborníků a služeb, ač na druhou stranu uznává, že tato není dostatečně zajištěna. Lze si tak jen stěží představit, jak chce Ministr práce a sociálních věcí dostat svému předsevzetí a to, že do roku 2013 zruší kojenecké ústavy⁴³³, kterých je v současnosti na 34 a stará se přibližně o 2000 dětí do tří let. Autorka se tudíž obává, aby nešlo pouze o populistické gesto rozpočtově zodpovědné vlády⁴³⁴, ale o dopředu promyšlený systémový krok.

⁴³² RADVANOVÁ, S. Právní ochrana dětí - její pozitiva i meze. In KLÍMA, K.; JIRÁSEK, J. Pocta Jánů Grónskému, 1. vyd. Plzeň : Aleš Čeněk, 2008, s. 574.

⁴³³ Srov. článek Kojenecké ústavy budou zrušeny. Individuální péče bude levnější, míní Drábek. (cit. dne 21. 10. 2011, <http://zpravy.ihned.cz/c1-52668220-kojenecke-ustavy-budou-zruseny-individualni-pece-bude-levnejsi-mini-drabek>)

⁴³⁴ Název, který si vláda Petra Nečase osvojila zejména pro snahu redukovat veřejné výdaje.

V rámci terciární prevence počítá Národní akční plán s *podporou úspěšné socializace dětí opouštějících náhradní péči*. Její nedostatečné zajištění ze strany státních orgánů autorka kritizovala již na jiném místě této práce (viz. kap. 8.2). Opětovně lze konstatovat propracovanost anglické úpravy, která zákonem z roku 2000 Children (leaving care) Act 2000 zavedla tzv. pathway plans, tedy plány budoucího uplatnění dítěte⁴³⁵.

A konečně se na tomto místě zastavíme u *práva dítěte, které se nachází v náhradní péči, na kontakt s jeho rodiči*. Analýza odhalila, že v praxi jsou často vyhledávány spíše důvody, které kontaktu takového dítěte s rodiči brání a to i přesto, že Úmluva o právech dítěte v čl. 9 odst. 3 uznává právo dítěte odděleného od jednoho nebo obou rodičů udržovat pravidelné osobní kontakty s oběma rodiči, ledaže by to bylo v rozporu s jeho zájmy.

Anglický ChA 1989 od počátku své účinnosti obsahuje ustanovení⁴³⁶, které upravuje rozumný kontakt dítěte v péči orgánu místní správy s rodiči, poručníkem, jiným nositelem rodičovské zodpovědnosti, s osobou, v jejíž prospěch bylo rozhodnuto o tom, že s ní bude dítě žít, nebo osobou, v jejíž prospěch bylo vydáno rozhodnutí, na jehož základě měla dítě ve své péči. O povolení kontaktu rozhoduje soud a na něm také je, aby, pokud LA podal návrh na rozhodnutí o péči, posoudil, jaká opatření přijal k zabezpečení kontaktu výše uvedených osob s dítětem. Na druhé straně však nemůže orgánu místní správy zakázat, aby takový kontakt povolil.

Na návrh orgánu místní správy nebo samotného dítěte může soud vydat rozhodnutí, kterým povolí orgánu místní správy odmítnout kontakt mezi dítětem a některou z výše uvedených osob. Nicméně soudy ve svých rozhodnutích⁴³⁷ zaujaly restriktivní výklad tohoto ustanovení a konstatovaly, že kontakt rodiče s dítětem může být ukončen pouze za předpokladu, že již není ani pravděpodobné, že v budoucnu dojde k obnovení jejich vztahu.⁴³⁸

Nutno však konstatovat, že česká právní úprava pokulhává za tou anglickou i pokud jde o úpravu zastoupení dítěte opatrovníkem v řízení před soudem. Zatímco v

⁴³⁵ Srov. kap. 8. 2.

⁴³⁶ Srov. ust. § 34 ChA 1989.

⁴³⁷ Např. ve věci Re H (Termination of Contact)[2005] EWCA Civ 318.

⁴³⁸ STANDLEY, K. Family Law. 5.vyd. New York: Palgrave Macmillan, 2006, s. 458.

českém případě orgán sociálně-právní ochrany dětí až donedávna vystupoval jako navrhovatel i opatrovník dítěte v řízení ve věcech péče o dítě a až praxe a judikatura (ve věci Havelka proti České republice, náleží Ústavního soudu ze dne 13.4.2010 sp.zn. II Pl. ÚS 485/2010) dovodily, že by tomu tak být nemělo, neboť docházelo k paradoxní situaci, kdy dítěti byl ustanoven pro dané řízení kolizní opatrovník, když by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi dítětem a jeho rodiči, na druhou stranu však tento kolizní opatrovník byl zároveň navrhovatelem předmětného řízení a hrozila zde kolize zájmů, když jeho procesní návrhy odrážely zřejmě i jeho stanovisko v uvedené věci. Nabízí se proto otázka, kým v takových případech orgán sociálně-právní ochrany nejvhodněji nahradit. Odpověď podává např. Elischer, který navrhuje, aby roli opatrovníka nezletilého převzali např. vyšší soudní úředníci, studenti sociálně-právních škol nebo právnických fakult, členové různých charitativních institucí, obecně prospěšných sdružení, atd.⁴³⁹ Přestože se autorka ztotožňuje s názorem, že je třeba, aby byl opatrovníkem jiný vhodný subjekt, neshledává shora citované návrhy za šťastné. Ostatně i pokud jde o vyšší soudní úředníky, připouští Elischer tuto alternativu jen s jistými výhradami⁴⁴⁰. Autorka nevidí důvodu, proč by nemohlo být postupováno stejně, jako v případech nutné obhajoby v trestním řízení nebo obdobně v případech dle ust. § 29 o.s.ř., kdy je jako opatrovník soudem ustanoven předně advokát. V řízeních, byť nesporných, týkajících se dítěte dochází k významnému zásahu do jeho práv a oprávněných zájmů. I zde by bylo možno vést seznamy advokátů, kteří by měli jistě pro svou činnost dostatečnou odbornou erudici. Došlo by tak zároveň k naplnění článků 4 a 5 Evropské úmluvy o výkonu práv dětí, které upravují procesní práva dítěte, na jejichž základě má dítě samo právo požádat o ustanovení zvláštního zástupce v soudním řízení, které se jej týká, pokud podle vnitrostátních předpisů osoby mající rodičovskou zodpovědnost nemohou dítě z důvodu konfliktu zájmů zastupovat⁴⁴¹. Tam, kde je to přitom na místě, má být tímto zástupcem advokát⁴⁴².

Právní úprava anglická tuto problematiku vyřešila doslova šalamounsky, když

⁴³⁹ ELISCHER, D. Zásahy státu do rodičovské zodpovědnosti a rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva. *Právo a rodina*, 2011, č. 4, s. 3

⁴⁴⁰ Jak by totiž soud mohl působit nestranně, když by jeho odborný aparát zastupoval jednoho z účastníků, byť nesporného, řízení. O protiústavnosti takového řešení nelze pochybovat.

⁴⁴¹ Srov. čl. 4 odst. 1 Evropské úmluvy o výkonu práv dětí.

⁴⁴² Srov. č. 5 písm. b) Evropské úmluvy o výkonu práv dětí.

úlohu kolizního opatrovníka (guardian ad litem) svěřila buďto zaměstnanci CAFCASSu, avšak obdobná instituce u nás chybí, nebo advokátovi. Opatrovník musí zjišťovat přání dítěte a ještě před jednáním ve věci soudu předkládá zprávu o tom, jaké opatření by mělo být v zájmu dítěte přijato.

Pro zachování objektivit je třeba závěrem poukázat i na některé nedostatky úpravy anglické, zejména pokud jde o institut předběžných opatření. Přestože ve svých úvodních ustanoveních ChA 1989 výslovně deklaruje princip, že průtahy v řízení o výchově dítěte jsou způsobilé ohrozit jeho blaho a v návaznosti na něj soudu ukládá sestavit časový plán řízení, v jehož rámci mají být učiněny konkrétní kroky, chybí zde, dle názoru autorky, opatření, které by pružně a bezodkladně řešilo situaci bezprostředně ohrožených dětí⁴⁴³. Opatření, na jehož absenci zřejmě naráží i Bainham⁴⁴⁴, ač hovoří o opatření méně invazivního charakteru, kterým by bylo možno prozatímně sledovat rodinné prostředí, v němž se dítě nachází. Podle autorky zde chybí časově omezené opatření, které by umožnilo dítě odejmout z jemu život nebo příznivý vývoj ohrožujícího prostředí, aniž by bylo nutno provádět dokazování ve věci. Vzdáleně podobnou úlohu plní emergency protection order, rozhodnutí o okamžité ochraně dítěte. Avšak ani zde není uvedena zákonná lhůta, v jejímž rámci o něm musí soud rozhodnout. Zároveň je třeba mít na paměti, že i tady musí soud rozhodovat on balance of probability, nebo-li po důkladném zvážení pravděpodobností (viz. kap. 10.2.2).

⁴⁴³ Situace dítěte, které se ocitlo bez jakékoliv péče je řešena tak, že jej orgán místní správy převezme do své péče, aniž by bylo nutno o tom soudně rozhodovat. Blíže viz. kap. 10. 2. 1. Situaci dítěte, jehož život nebo příznivý vývoj jsou ohroženy nebo vážně narušeny, bude třeba řešit některým z ochranných opatření, tzn. care nebo emergency protection order. Zde již však narážíme na to, co je popsáno dále.

⁴⁴⁴ Srov. ust. § 10. 2. 2 k břemenu dokazování v případě ochranných opatření.

11. Soudní ochrana – inherent jurisdiction⁴⁴⁵, wardship⁴⁴⁶

Ačkoli v odvětví rodinného práva hraje common law pouze okrajovou roli a bylo téměř vymýceno jeho rozsáhlou kodifikací, stále zde přetrvává institut *vlastní jurisdikce (Inherent jurisdiction)* a v jejím rámci *dozoru Vrchního soudu*, který má však pouze reziduální roli a slouží primárně k vyplňování mezer v legislativě. Jedná se o klasický příklad soudcovské tvorby práva, která nastupuje tehdy, kdy na konkrétní případ nedopadají předpisy přijaté v rámci řádného legislativního procesu Parlamentem.

V oblasti rodinného práva se na jejím základě stává soud *de iure* rodičem dítěte, nad nímž vykonává dozor, což *de facto* znamená, že nad ním a nad jeho jměním vykonává kontrolu a zároveň jej chrání před rozhodnutími, které by byly v rozporu s jeho blahem.⁴⁴⁷ I zde přitom musí být zachováván princip blaha dítěte.

V praxi to tedy znamená, že každé významnější rozhodnutí týkající se dítěte může být přijato pouze se souhlasem soudu a osoba s rodičovskou zodpovědností ji může vykonávat pouze způsobem, který určil soud. *De facto* tak dochází k omezení rodičovské zodpovědnosti, jak ji známe z české právní úpravy. Soud zde vystupuje *in loco parentis*⁴⁴⁸ a má k dítěti rodičovskou zodpovědnost.

Dozor, jenž je součástí vlastní jurisdikce Vrchního soudu, se vyvinul ze staré anglické zásady, na jejímž základě Koruna vystupuje jako *parens patriae* za účelem ochrany nezletilých⁴⁴⁹, ale i nesevěprávných. Ve vztahu k nezletilému může být ochrana v současnosti poskytnuta pouze nesezdanému nezletilému, který se buď nachází na území Spojeného království (resp. Anglie a Walesu) a má zde trvalé bydliště, tedy bez ohledu na jeho státní příslušnost, nebo i mimo území Spojeného království v případě, že se jedná o britského občana.

Podle účinné právní úpravy může podat návrh k soudu orgán místní správy, pokud jsou splněny dvě podmínky: požadovaného výsledku nelze dosáhnout jinak a je zde důvodné podezření, že dítě utrpí vážnou újmu, pokud Vrchní soud v rámci vlastní

⁴⁴⁵ Lze přeložit jako vlastní jurisdikci Vrchního soudu (High Court).

⁴⁴⁶ Lze přeložit jako dozor.

⁴⁴⁷ CRETNEY, S. M.; MASSON, J.M.; BAILEY, H.; ROBERT, R. J. Principles of Family Law. 8. vyd. New York : Sweet&Maxwell, 2008, 18-052

⁴⁴⁸ STANDLEY, K. Family Law. 5. vyd. New York : Palgrave Macmillan, 2006, s. 261.

⁴⁴⁹ Tamtéž, 18-050.

jurisdikce nezasáhne⁴⁵⁰. Vedle orgánu místní správy může podat návrh na výkon této pravomoci Vrchním soudem i další osoba, která prokáže zájem na věci, aniž by musela splnit podmínky uvedené výše, které platí pro LA.

V současnosti je uvedená pravomoc Vrchního soudu neaplikovanější v případech lékařských zákroků, kdy například rodiče, svědci Jehovovi, bránili transfúzi krve u svého dítěte⁴⁵¹ nebo naopak na jejím základě soud zakáže nejrůznější kroky rodičů, které by mohly mít negativní dopad na blaho dítěte.

Lze tak shrnout, že se jedná o instituty specifické pro anglickou právní kulturu, kdy je soudu ponechána pravomoc „tvorby práva“ tam, kde tak neučinil zákonodárce a více či méně pružně reagovat tehdy, kdy platná úprava na danou situaci nepamatuje a poskytnout tak ohroženému dítěti včasnou a účinnou ochranu.

⁴⁵⁰ Srov. ust. § 100 odst. 4 ChA 1989.

⁴⁵¹ Re O (A minor) (Medical treatment) [1993] 2 FLR 1949.

12. Aktuální otázky náhradní rodinné péče – pěstounská péče versus foster care

12.1. Obecně

I přes veškerou snahu všech zúčastněných osob a orgánů odpovědných za práci s rodinou a za poskytnutí pomoci ohroženému dítěti se ne vždy zdaří to, aby dítě zůstalo ve svém přirozeném prostředí, příp. aby se do něj mohlo v co nejkratším časovém horizontu navrátit, což bylo zejména účelem opatření popsaných výše. Cílem těchto opatření bylo především rychlé a účinné zakročení na ochranu dítěte, které se ocitlo v nestandardní situaci ohrožující nebo jinak narušující jeho život nebo zdravý vývoj, což lze dovodit i z označení těchto opatření, např. předběžné opatření, umístění v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, apod.

Pokud jde o zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, je zajímavé, že dle dikce zákona⁴⁵² jim má být i z dlouhodobého hlediska ochrany dítěte dáována přednost před výchovou ústavní. Zřejmě proto, že zákonodárce počítal s tím, že dětem je v těchto zařízeních poskytována náhradní rodinná péče nebo rodinná péče, obdobně jako při osvojení nebo péči pěstounské. V souvislosti s tím však vyvstane na mysl logická otázka, zda je zařízení schopno takové péče a kdo ji vlastně poskytuje. V případě osvojení, pěstounské péče a péče poskytované jinou fyzickou osobou, což jsou tradičně instituty zařazované pod náhradní rodinnou péči, si lze lehce představit, že dítěti bude dlouhodobě poskytována péče ze strany fyzické osoby, k níž si dítě nezřídka vytvoří emocionální i sociální vazbu obdobnou té, která jej poutá k jeho biologickým rodičům. V případě péče poskytované tímto zařízením však o tom lze s úspěchem pochybovat. Navíc, zatímco výkon pěstounské péče a stejně tak i ústavní výchovy je podroben pravidelné kontrole, v případě těchto zařízení tomu tak není a jak poznamenává Radvanová, „...často dochází k nepřehledné situaci. Přitom představa, že dítě je umístěno kamsi, k nějakým lidem, kteří smluvně (jak se tomu v praxi děje) mu poskytují (za odměnu) péči, a kontroluje je snad jen „pověřená osoba“, vzbuzuje obavy.“⁴⁵³

⁴⁵² Srov. ust. § 46 odst. 2 ZoR.

⁴⁵³ RADVANOVÁ, S. Po deseti letech (Nelehká cesta sociálně-právní ochrany dětí v ČR), In Dvořák; J., Kindl; M. : Pocta Martě Knappové k 80. narozeninám, 1. vyd. Praha : ASPI, 2005, s. 312.

Zřejmě i proto Národní akční plán, o němž bylo pojednáno v předchozí kapitole, uznává potřebu stanovení standardů práce s ohroženými dětmi a rodinami jak ze strany státních, tak především nestátních organizací.⁴⁵⁴ Navíc nový občanský zákoník již s předností této formy péče před péčí ústavní nepočítá. De lege ferenda se však nadto jeví vhodným poskytnout legální definici toho, co se rodinnou péčí rozumí.

Pokud se tedy nezdařilo udržet rodinné soužití rodičů a dítěte, je úkolem orgánů sociálně-právní ochrany dětí ve spolupráci se soudem rozhodovat o jejich dalším osudu a přechodné krátkodobé řešení nahradit dlouhodobějším a stabilním prostředím, které jednak dítěti nahradí absenci rodičovského prvku, jednak mu zajistí jeho právo na zdravý tělesný a citový vývoj. Na druhé straně je však orgán SPOD nadále zodpovědný za práci s původní rodinou takového dítěte, aby byl možný jeho včasný návrat zpět v souladu s tím, co bylo uvedeno v předchozích kapitolách.

Náhradní péči o dítě lze třídit z několika hledisek. Nejčastější je dělení dle toho, zda se bude jednat o náhradní péči rodinného typu, kde řadíme, jak již bylo uvedeno výše, svěřeni dítěte do péče jiné fyzické osoby, pěstounství, poručenství a osvojení a náhradní péči poskytovanou v ústavním zařízení. Možné je také členění dle doby, resp. délky trvání přijatého opatření. Z tohoto pohledu by mělo pěstounství a svěřeni dítěte do péče jiné fyzické osoby představovat pouze přechodné a krátkodobé, nicméně stabilnější, řešení za současného intenzivního působení na rodinu dítěte, aby byl umožněn jeho návrat, zatímco osvojení bude již ze své podstaty řešením trvalým.

V oblasti anglického práva rozlišujeme v rámci náhradní rodinné péče poručenství⁴⁵⁵, zvláštní poručenství⁴⁵⁶, pěstounství a osvojení. Zde stojí za krátkou zmínku zvláštní poručenství jako institut, který se objevil v anglickém Children Act 1989 v roce 2002 a představuje méně drastickou obdobu osvojení v tom smyslu, že nedochází ke změně právního statusu dítěte, na druhou stranu je však dlouhodobým a mnohdy i trvalým řešením situace dítěte, které nelze vrátit zpět do jeho původní rodiny, tj. k jeho rodičům. Avšak je zde možnost umístit je k jiným osobám dítěti příbuzným, například u tety. Bainham v této souvislosti poukazuje na to, že právě v těchto situacích by měla být

⁴⁵⁴ Srov. Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011, s. 17 (cit. dne 28. 10. 2011), <http://www.mpsv.cz/cs/9447>

⁴⁵⁵ Tzv. guardianship. K tomu blíže viz. kap. 10. 2. 4.

⁴⁵⁶ Tzv. special guardianship.

dávána přednost institutu zvláštního poručníka před osvojením, když stabilní a dlouhodobou péči lze dítěti zajistit i jinak než-li osvojením. A zároveň si klade otázku, zda je vhodné, abychom de iure považovali tetu dítěte za jeho matku.⁴⁵⁷

Vzhledem k tématu a rozsahu této práce se zde autorka pouze okrajově dotkne aktuálních otázek v oblasti pěstounské péče, což je téma, které by samo o sobě vydalo na samostatnou práci. Ústavní péče byla ponechána stranou záměrně a to vzhledem k aktuální snaze Ministerstva práce a sociálních věcí tuto nahradit v co nejširší míře právě péčí pěstounskou. Lze říci, že jde o trend charakteristický pro západní země, zejména pro zde probírané Spojené království. Dále proto bude srovnávána úprava pěstounské péče v obou zemích z hlediska základních zásad ochrany práv dítěte.

12.2. Pěstounská péče versus Foster care

Pěstounská péče

Pěstounská péče je typem náhradní rodinné péče v případech, kdy vlastní rodina v péči o své dítě selhala nebo je jinak nefunkční. *Pěstounská péče by obecně měla být pojímána jako institut garantující zachování a rozvíjení přirozených vazeb dítě – nukleární rodina, rodiče a to zejména prostřednictvím pravidelného styku.* Pravidlem by proto měla být, dle Králíčkové, pěstounská péče za účasti rodičů.⁴⁵⁸

Obecně lze říci, že předpokladem pro svěření dítěte do pěstounské péče bude absence možnosti zajištění kvalitní péče v jeho přirozeném rodinném prostředí, bude to v zájmu dítěte, pěstoun s tím bude souhlasit a bude poskytovat záruku řádné výchovy dítěte⁴⁵⁹ a v neposlední řadě bude na soudu, resp. orgánu sociálně-právní ochrany dětí v případě předpěstounské péče, aby zjišťoval i názor dítěte ve smyslu čl. 12 Úmluvy o právech dítěte a ust. § 31 odst. 3 ZoR. Souhlas rodičů se pro svěření dítěte do pěstounské péče, na rozdíl od osvojení, nevyžaduje, ač jak uvidíme dále v případě předpěstounské péče dítěte, které se nenachází v ústavní výchově, takového souhlasu třeba je.

V případě umístění dítěte do pěstounské péče půjde vždy o závažný zásah nejen

⁴⁵⁷ BAINHAM, A. Permanence for children: special guardianship or adoption. C. L. J., 2007, s. 520-523

⁴⁵⁸ KRÁLÍČKOVÁ, Z. Pěstounská péče : Mýty versus ústavně konformní interpretace a aplikace zákona s úvahami de lege ferenda. In Náhradní výchova dětí - možnosti a meze. vyd. 1. Praha : Univerzita Karlova, 2008, s. 74 - 87

⁴⁵⁹ Srov. ust. § 45a odst. 1 ZoR.

do života dítěte, ale i osob, které mají zájem stát se pěstouny. Proto zákon⁴⁶⁰ umožňuje ještě před rozhodnutím soudu o svěřeni dítěte do pěstounské péče orgánu SPOD, jímž bude OÚ obce s rozšířenou působností, rozhodnout o svěřeni dítěte do péče fyzické osoby, která má zájem stát se pěstounem. Předpokladem tohoto rozhodnutí orgánu SPOD je, že se dítě nachází v ústavní výchově nebo v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, a to z rozhodnutí soudu.

Jak bylo uvedeno výše, dítě, které se v ústavní výchově nenachází, může být svěřeno rozhodnutím orgánu SPOD budoucímu pěstounovi pouze se souhlasem rodičů. Jde o rozhodnutí o *předpěstounské péči*, které však pozbude právních účinků, nebude-li do tří měsíců od právní moci tohoto rozhodnutí u soudu zahájeno řízení o svěřeni dítěte do pěstounské péče. Nutno poznamenat, že svěřeni dítěte do předpěstounské péče však není obligatorním předpokladem pro rozhodnutí o péči pěstounské⁴⁶¹.

Pěstounská péče *vzniká* rozhodnutím soudu, který si ještě před vlastním rozhodnutím vyžádá vyjádření orgánu SPOD o tom, zda ten, kdo se má stát pěstounem, je osobou vhodnou pro výkon této péče⁴⁶². Tímto orgánem bude krajský úřad nebo Ministerstvo⁴⁶³, které posuzují u žadatele zejména charakteristiku jeho osobnosti, psychický a zdravotní stav z hlediska toho, zda jeho duševní, tělesný nebo smyslový zdravotní stav nebrání dlouhodobé péči o dítě⁴⁶⁴.

Dítě může být svěřeno též do společné pěstounské péče manželů. Do výchovy jen jednoho manžela je možné dítě svěřit za podmínky, že s tím druhý manžel vyslovil souhlas⁴⁶⁵. V případě, kdy je dítě svěřeno do společné pěstounské péče manželů a jeden z nich zemře, zůstává dítě ve výchově druhého manžela. Po rozvodu manželů rozhoduje o výchově dítěte soud.

Králíčková nevyklučuje ani možnost svěřeni dítěte do pěstounské péče osoby příbuzné, neboť má za to, že nelze vytvářet umělé rozdíly mezi instituty svěřeni dítěte do péče jiné fyzické osoby a pěstounské péče a nadto poznamenává, že *„je v nejlepší zájmu dítěte, aby stát zajistil výchovu v jiném, náhradním prostředí, a to nejlépe v*

⁴⁶⁰ Srov. ust. § 45b odst. 2 ZoR ve spojení s ust. § 19 odst. 1 písm. b) ZoSPOD.

⁴⁶¹ Jako je tomu v případě preadopční péče u osvojení.

⁴⁶² Srov. ust. § 45b odst. 1 ZoR.

⁴⁶³ Srov. ust. § 27 odst. 3 ZoSPOD.

⁴⁶⁴ Srov. ust. § 27 odst. 2 písm. b) ZoSPOD.

⁴⁶⁵ Srov. ust. § 45a odst. 2 ZoR.

rodinném prostředí vytvořeném z nejbližších příbuzných dítěte“.⁴⁶⁶ Ze stejné premisy vychází i nová právní úprava občanského práva, když explicitně stanoví, že ujala-li se osobní péče o dítě osoba příbuzná nebo dítěti blízká, dá jí soud přednost před jinou osobou, ledaže to není v souladu se zájmy dítěte⁴⁶⁷.

Zrušena může být pěstounská péče pouze rozhodnutím soudu a jen z důležitých důvodů. Soud však pěstounskou péči zruší vždy, kdy o to požádá pěstoun⁴⁶⁸. Kromě toho pěstounská péče zaniká dosažením zletilosti dítěte, úmrtím dítěte nebo úmrtím pěstouna.

Významným rozdílem oproti osvojení je fakt, že rozhodnutí soudu o pěstounské péči nezakládá mezi dítětem a pěstounem stejný vztah jako mezi rodiči a dětmi a hlavně nezanikají vztahy dítěte k jeho původní rodině. I zde však budou *obsahem* pěstounské péče vzájemná práva a povinnosti dítěte a pěstouna, resp. pěstounů. Pěstoun je však oprávněn vykonávat pouze přiměřená práva a povinnosti rodičů a na rozdíl od nich je povinen o dítě pečovat osobně. Právo dítě zastupovat a spravovat jeho záležitosti má však jen v běžných záležitostech. Nebude mu tak např. náležet právo spravovat jmění dítěte⁴⁶⁹. Má-li však za to, že rozhodnutí zákonného zástupce dítěte není v souladu se zájmem dítěte, může se domáhat příslušného rozhodnutí soudu⁴⁷⁰.

Vyživovací povinnost rodičů vůči dítěti zůstává zachována, avšak nárok na její úhradu ve výši stanovené rozhodnutím soudu přechází na stát, který dítěti poskytuje příspěvek na úhradu jeho potřeb. Pokud by výživné bylo vyšší, než-li činí tento příspěvek, náleží tento rozdíl dítěti a stát je povinen jej vyplatit k rukám pěstouna⁴⁷¹. Pěstounovi náleží vedle odměny i příspěvek při převzetí dítěte, příp. další dávky pěstounské péče dle zákona o státní sociální podpoře.

Zřejmé i proto, že je pěstounská péče tradičně chápána jako institut dlouhodobého

⁴⁶⁶ K tomu blíže viz. KRÁLÍČKOVÁ, Z. Pěstounská péče : Mýty versus ústavně konformní interpretace a aplikace zákona s úvahami de lege ferenda. In Náhradní výchova dětí - možnosti a meze. vyd. 1. Praha : Univerzita Karlova, 2008, s. 74 – 87 nebo KRÁLÍČKOVÁ, Z. K některým aspektům náhradní rodinné péče : tzv. příbuzenská pěstounská péče. In Aktuální otázky náhradní rodinné péče. Sborník ze VII. Celostátního semináře náhradní rodinné péče. Brno : Triada – poradenské centrum, 2007, s. 39-46.

⁴⁶⁷ Srov. ust. § 954 odst. 2 nového OZ.

⁴⁶⁸ Srov. ust. § 45a odst. 4 ZoR.

⁴⁶⁹ Pro tento případ mu může být ustanoven opatrovník pro správu jmění.

⁴⁷⁰ Srov. ust. § 45c odst. 2 ZoR.

⁴⁷¹ Srov. ust. § 45d ZoR.

řešení situace dítěte, zavedl zákonodárce novelou z roku 2006⁴⁷² do ZoR *pěstounskou péči na přechodnou dobu* a to na dobu, po kterou nemůže rodič ze závažných důvodů dítě vychovávat; dobu, po jejímž uplynutí lze podle ust. § 68a ZoR dát souhlas rodiče s osvojením (šest týdnů po narození dítěte); nebo po dobu do pravomocného rozhodnutí soudu o tom, že tu není třeba souhlasu rodičů k osvojení. Soud je pak povinen nejméně jednou za tři měsíce přezkoumat, zda trvají důvody pro svěřeni dítěte do pěstounské péče. Odpadnou-li tyto důvody, rozhodne vždy o výchově dítěte⁴⁷³.

Obecné předpoklady pro rozhodnutí o pěstounské péči na přechodnou dobu jsou přitom stejné jako u péče pěstounské.

Konečně je třeba upozornit na to, že pěstounskou péči lze vykonávat též v *zařízení pro výkon pěstounské péče* podle ust. § 44 ZoSPOD, přičemž toto zařízení se zřizuje zpravidla v samostatném objektu nebo prostorách, které zřizovatel vybaví jako byt pro rodinu s větším počtem dětí. Uvedená zařízení přitom mohou zřizovat i pověřené osoby a poskytovat pěstounům ve svých zařízeních poradenskou a výchovnou péči a výkon pěstounské péče sledovat.

Foster care

Úvodem této kapitoly je třeba důrazně upozornit na to, co správně poznamenává například Frinta⁴⁷⁴, a jak ostatně uvidíme i dále, totiž že pojem *foster care* nelze obsahově bez dalšího ztotožňovat s pěstounskou péčí, jak ji známe v našich podmínkách. „*Výraz fosterage totiž znamená buď péči o dítě jiného, ale i svěřeni dítěte jinému, či stav, kdy o dítě pečuje někdo jiný než vlastní rodič, tedy nevlastní osoba.*“⁴⁷⁵ Významným je zejména fakt, že jde o poskytování péče dítěti někým, kdo není jeho pokrevním příbuzným.

Children Act 1989 obecně liší mezi *foster care* poskytovanou dítěti na základě rozhodnutí orgánu místní správy jako jednu z alternativ umístění dítěte, které je dítětem v péči orgánu místní správy (*children looked after by local authority*)⁴⁷⁶ a mezi *foster*

⁴⁷² Zákon č. 134/2006 Sb., kterým se mění zákon o sociálně-právní ochraně dětí, zákon o rodině a další zákony.

⁴⁷³ Srov. ust. § 45a odst. 5 ZoR.

⁴⁷⁴ FRINTA, O. Právní rámec náhradní rodinné péče ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irsku. Právník, 2010, č. 2, s. 161

⁴⁷⁵ Tamtéž.

⁴⁷⁶ Srov. ust. § 22C odst. 6 ChA 1989.

care poskytovanou dítěti soukromě.

*Dítětem v soukromé pěstounské péči*⁴⁷⁷ se rozumí dítě mladší šestnácti let⁴⁷⁸, kterému je poskytována péče a ubytování osobou, která není jeho rodičem, není nositelem rodičovské zodpovědnosti nebo není příbuzným dítěte. ChA 1989 zároveň tento pojem vymezuje negativně⁴⁷⁹, když takovým dítětem nebude dítě, o které se osoba odlišná od shora uvedených stará a poskytuje mu ubytování po dobu kratší než 28 dní a zároveň nemá ani v úmyslu tak činit po delší dobu.

Přestože jde o soukromou pěstounskou péči, bude podléhat dohledu orgánu místní správy v tom směru, aby bylo zabezpečeno blaho dítěte. Orgán místní správy bude soukromým pěstounům poskytovat v tomto ohledu potřebné poradenství⁴⁸⁰. Za tímto účelem zákon dává orgánu místní správy pravomoc navštěvovat dítě nacházející se v soukromé pěstounské péči v obvodu jeho působnosti.

Orgán místní správy má dále poměrně širokou pravomoc soukromou pěstounskou péči zakázat a to v případech, kdy daná osoba není vhodná pro její výkon; kdy prostory, v nichž má být vykonávána, neshledá orgán místní správy jako vhodné a konečně tehdy, kdy by bylo v rozporu s blahem dítěte, aby bylo ubytováno danou osobou v takových prostorách⁴⁸¹.

Zákaz se přitom může týkat toho, aby daná osoba vykonávala soukromou pěstounskou péči v prostorách v rozhodnutí uvedených; aby vykonávala soukromou pěstounskou péči v jakýchkoliv prostorách v oblasti působnosti příslušného orgánu místní správy; aby vykonávala soukromou pěstounskou péči ve vztahu ke konkrétnímu dítěti v konkrétních prostorách⁴⁸². Tento zákaz může orgán místní správy zrušit *ex officio* nebo na návrh osoby vykonávající soukromou pěstounskou péči⁴⁸³.

Jak tedy vidíme, ChA 1989 *expressis verbis* počítá s tím, že soukromou pěstounskou péči, resp. *private foster care*, bude vykonávat osoba, která není rodičem dítěte, není s dítětem pokrevně příbuzná nebo není nositelem rodičovské zodpovědnosti na základě

⁴⁷⁷ Tzv. *privately fostered child*.

⁴⁷⁸ Pro případ dítěte postiženého může být soukromá pěstounská péče poskytována až do věku osmnácti let.

⁴⁷⁹ Srov. ust. § 66 odst. 2 ChA 1989.

⁴⁸⁰ Srov. ust. § 67 odst. 1 ChA 1989.

⁴⁸¹ Srov. ust. § 69 odst. 2 ChA 1989.

⁴⁸² Srov. ust. § 69 odst. 3 ChA 1989.

⁴⁸³ Srov. ust. § 69 odst. 4 ChA 1989.

jiného rozhodnutí.

V případě svěřeni dítěte do pěstounské péče rozhodnutím orgánu místní správy, kdy se dítě nachází v jeho péči ať už z vůle rodičů nebo na základě rozhodnutí o péči, je povinností orgánu místní správy na prvním místě zvážit, zda dítě v jeho péči nelze přednostně umístit u jeho rodičů, osoby s rodičovskou zodpovědností nebo u osoby, v jejíž prospěch bylo naposledy rozhodnuto o pobytu dítěte. Teprve, když toto není možné, umístí je u osoby příbuzného, přítele nebo jiné osoby dítěti blízké, která je zároveň pěstounem orgánu místní správy⁴⁸⁴. A dále je může umístit u osoby, která je pěstounem orgánu místní správy a nejde o některou z osob výše uvedených, nebo např. v dětském domově.

Children Act 1989⁴⁸⁵ zároveň omezuje počet dětí umístěných u jednoho pěstouna, který nemůže přesáhnout počet tří. Nicméně hned v následujících ustanoveních stanoví výjimky ve prospěch sourozenců. Výjimku může pěstounovi udělit i orgán místní správy, v obvodu jehož působnosti pěstounskou péči vykonává. V takovém případě však taková osoba přestává být pěstounem a nadále je vedena jako osoba vedoucí dětský domov⁴⁸⁶.

Zatímco private foster care je formou péče o dítě dlouhodobějšího charakteru, umístění dítěte do pěstounské péče na základě rozhodnutí orgánu místní správy je zamýšleno pouze přechodně, krátkodobě, tedy po dobu, kdy o dítě nemohou z nejrůznějších důvodů rodiče pečovat. Zároveň je však úkolem orgánu místní správy vytvořit podmínky pro brzký návrat dítěte do jeho původní rodiny.

A zde se konečně dostáváme k tomu, proč autorka na začátku této podkapitoly upozorňovala na obsahovou neshodu institutu foster care a pěstounské péče. Zdaleka přitom nepůjde jen o fakt, že její soukromá forma zatím nemá v českém právním řádu obdoby⁴⁸⁷, ale i o fakt, že ChA 1989 výslovně počítá s tím, že soukromou pěstounskou péči nemůže vykonávat osoba s dítětem příbuzná. Stejný účel bude v takovém případě plnit institut zvláštního poručníka.

⁴⁸⁴ Tzv. local authority foster parent.

⁴⁸⁵ Srov. ust. § 2 Přílohy 7 k Children Act 1989.

⁴⁸⁶ Srov. ust. § 5 Přílohy 7 k Children Act 1989.

⁴⁸⁷ Lze si představit obdobnou situaci, kdy rodiče svěří dítě do péče jiné osoby, v jejímž úmyslu bude o dítě pečovat dlouhodobě nebo trvale. V takovém případě bude třeba aplikovat ust. § 16a odst. 1 ZoSPOD.

Permanency planning

Soukromá pěstounská péče je součástí toho, co se v anglickém právu označuje jako permanency planning a úzce tak souvisí s plánem péče o dítě.

Snahou orgánu místní správy a soudu má být dítěti, u něhož je zřejmé, že jeho návrat do vlastní rodiny nebude brzký, příp. ani nebude možný, vytvořit takové podmínky, aby opětovně získalo pocit stability prostředí, v němž se nachází. Stabilita přitom v sobě zahrnuje mimo jiné vytvoření citové vazby k osobě, která o dítě pečuje.

Do celého procesu permanency planning jsou od samého počátku zapojeni i rodiče dítěte, s nimiž dítě udržuje pravidelný kontakt.

Orgán místní správy v plánu péče vymezí zejména informace o dlouhodobém plánu pro dítě; opatření přijatá k zajištění potřeb dítěte v souladu s jeho vývojovými potřebami, což v sobě zahrnuje i kontakt se sourozenci a rodiči a detaily ohledně rozhodnutí soudu přijatých ve vztahu k tomuto dítěti; informace ohledně umístění dítěte včetně zdůvodnění, proč bylo umístěno právě ve zvoleném typu náhradní péče; informace o zdravotním plánu a vzdělávacím plánu. Plán dále zahrnuje sdělení ohledně přání a stanovisek osob zodpovědných za dítě ve vztahu k přijatým opatřením⁴⁸⁸.

Lze tak shrnout, že anglická úprava počítá i s eventualitou, že se dítě do své biologické rodiny již nevrátí, přičemž náhradní péče má být předně zajištěna širším příbuzenstvem, pěstounskou péčí, zvláštním poručníkem, osvojením a až na posledním místě ústavní péčí. Nicméně ve všech uvedených případech mají být rodiče dítěte součástí sociální práce s dítětem ve smyslu čl. 9 Úmluvy o právech dítěte.

12.3. Dílčí závěr

Podobně jako v případě osvojení není ani pěstounská péče způsobem řešení bezdětnosti pěstounů⁴⁸⁹, nýbrž jejím cílem má být především zajištění stability a péče dítěti, o které se nemohou nebo nechtějí starat jeho rodiče. Již ze samotné podstaty tak má být řešením dočasným, krátkodobým. V žádném případě nejde o období osvojení bez změny statusu dítěte⁴⁹⁰ v případech, kdy osvojení brání nějaká překážka, např.

⁴⁸⁸ Srov. ust. § 5 The Care Planning, Placement and Case Review (England) Regulations 2010.

⁴⁸⁹ Fretté v France (stížnost č. 36515/97), rozhodnutí ze dne 26. února 2002.

⁴⁹⁰ Melicharová a Frinta k tomu uvádějí: „Již samotné rozlišení na původní „obyčejnou“ pěstounskou

absentuje souhlas rodičů s osvojením dítěte nebo jejich souhlas nelze ve smyslu ust. § 68 ZoR nahradit. Takový charakter měla pěstounská péče za účinnosti zákona č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči, který stanovoval její dlouhodobost a do pěstounské péče byly svěřovány děti, které nebylo lze osvojit. Toto pojetí je však překonáno. „*Pěstounská péče by měla být chápána jako přechodné řešení krize přirozené rodiny, tedy rodičů a jejich dítěte a její délka by neměla přesáhnout období, kdy rodiče nemohou, nechtějí nebo nedokáží mít dítě ve své péči.*“⁴⁹¹

Z tohoto pohledu se jeví jako zcela nevhodné rozdělení pěstounské péče na pěstounskou péči na přechodnou dobu a „obyčejnou“ pěstounskou péči. Přestože, pokud jde o jejich samotný obsah, je zřejmé, že důvody pro pěstounskou péči na přechodnou dobu opodstatňují její odlišení v tom směru, že je nutná zvláštní příprava pěstounů na tuto formu pěstounské péče. Jejich zvláštní evidenci vede krajský úřad⁴⁹², přičemž pozornost je věnována jejich speciální přípravě. Pěstouni musí být připraveni na to, že se bude jednat o pěstounskou péči krátkodobou a často též půjde o péči o novorozence.

Někteří autoři navrhují odlišení i v tom smyslu, že pěstounská péče na přechodnou dobu bude mít profesionální charakter. K tomu Novotná navrhuje, aby pěstouni v registru pěstounů na přechodnou dobu pobírali odměnu i tehdy, kdy zrovna o žádné dítě nepečují už jen proto, že jsou k výkonu pěstounské péče připraveni⁴⁹³

Cílem pěstounské péče na přechodnou dobu tak zřejmě byla snaha předejít umístění dítěte do péče ústavní tam, kde lze dopředu odhadnout, že dítě v této péči nesetrvá delší dobu, a to i s ohledem na její omezenou dobu trvání. Nicméně, jak míní autorka, použitá terminologie není šťastná a vyvolává dojem, že pěstounská péče je alternativou osvojení, tedy dlouhodobého, ne-li trvalého řešení situace dítěte.

O tom nelze hovořit v souvislosti s anglickou právní úpravou pěstounské péče, mj. i díky zavedení institutu zvláštního poručenství jako přímé alternativy k osvojení,

péči a na pěstounskou péči na „*přechodnou dobu*“ jako by chtělo evokovat, že zatímco pěstounská péče na přechodnou dobu počítá s krátkým obdobím, v němž bude dítě pobývat u pěstouna (pěstounů), u původní („obyčejné“) pěstounské péče jakoby se naopak očekávala její dlouhodobost, ne-li trvalost, až do doby, než dítě nabude zletilosti. Frinta, O., Melicharová, D. Náhradní péče o dítě – právní rámec v obecných souvislostech, In Náhradní výchova dětí možnosti a meze. vyd. 1. Praha : Univerzita Karlova, 2008. ISBN 978-80-87146-05-7

⁴⁹¹ Králíčková, Z. Pěstounská péče: Mýty versus ústavně konformní interpretace a aplikace zákona s úvahami de lege ferenda. In Náhradní výchova dětí - možnosti a meze. vyd. 1. Praha : Univerzita Karlova, 2008. ISBN 978-80-87146-05-7, s. 74-86

⁴⁹² Srov. ust. § 27a ZoSPOD.

⁴⁹³ NOVOTNÁ, V. Jak dál v pěstounské péči? Právo a rodina, 2011, č. 10.

což vyplývá i z faktu, že zvláštní poručník bude, na rozdíl od pěstouna, nadán rodičovskou zodpovědností. Je tak zcela zřejmé, že foster care má sloužit k přechodnému zajištění péče o dítě, které nemůže zůstat ve své rodině, resp. u svých rodičů, avšak jeho brzký návrat do rodiny se předpokládá.

Pokud bychom měli srovnat institut pěstounské péče u nás a ve Spojeném království, lze říci, že institutu soukromé pěstounské péče se bude nejvíce blížit pěstounská péče bez jejího zprostředkování orgánem sociálně-právní ochrany dětí tehdy, kdy podala návrh na svěření dítěte do pěstounské péče fyzická osoba dítěti příbuzná nebo fyzická osoba blízká dítěti nebo jeho rodině⁴⁹⁴. Ani zde však nelze učinit toto srovnání bez výhrady a to, že v případě soukromé pěstounské péče nemusí jít nutně o osobu dítěti nebo rodičům blízkou a explicitně je zakázáno, aby se jednalo o příbuzného dítěte. Může tak jít i o osoby rodičům zcela neznámé, které vyhledali prostřednictvím inzerce. V obou případech však tato forma pěstounské péče nezůstane bez dohledu orgánu sociálně-právní ochrany dětí, resp. orgánu místní správy.

Osvojení je bezesporu nesmírný zásah do práv rodičů i dětí a k jeho realizaci by mělo být přistoupeno pouze jako ultima ratio. Úkolem soudu by proto mělo být především nalézt pro dítě nejméně invazivní, avšak zároveň stabilní řešení.

Konečně je nezbytné zdůraznit potřebu zachování kontaktu rodičů a dětí v pěstounské péči, bez něhož by naděje na obnovení jejich vzájemného soužití byla značně limitována. Králíčková upozorňuje v této souvislosti na to, že praxí zavedené dělení pěstounské péče na pěstounkou péči bez účasti rodičů a s jejich účastí je v rozporu s právem dítěte na pravidelný osobní kontakt s rodiči⁴⁹⁵. I proto nový občanský zákoník výslovně zakotvuje v souladu s požadavky mezinárodních úmluv právo rodičů na osobní a pravidelný styk s dítětem, jakož i právo na informace o dítěti. O jiném řešení může rozhodnout z důvodů zvláštního zřetele hodných pouze soud⁴⁹⁶. K naplnění tohoto ustanovení zákon zároveň ukládá pěstounovi povinnost udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s jeho rodiči, dalšími příbuznými a osobami dítěti blízkými a zároveň umožnit styk rodičů s dítětem v pěstounské péči. I zde však může

⁴⁹⁴ Srov. ust. § 20 odst. 3 písm. b) ZoSPOD.

⁴⁹⁵ KRÁLÍČKOVÁ, Z. Pěstounská péče : Mýty versus ústavně konformní interpretace a aplikace zákona s úvahami de lege ferenda. In Náhradní výchova dětí - možnosti a meze. vyd. 1. Praha : Univerzita Karlova, 2008, s. 80.

⁴⁹⁶ Srov. ust. § 960 odst. 2 nového OZ.

rozhodnout soud o omezení nebo zákazu styku rodiče s dítětem. K tomu na druhou stranu Koluchová⁴⁹⁷ uvádí: „*Návštěv v pěstounské rodině nebo jiných kontaktů se svými dětmi se však dožadují i takoví rodiče, kterým v podstatě nejde o dítě, jak vyplývá z dosavadního vývoje, nemají k němu opravdu rodičovský vztah. Chtějí hlavně dokazovat svůj „nárok“ na dítě. Ten uplatňují i vůči dítěti samému.*“ Práce psychologů nejen s pěstouny, ale především s dítětem je proto esenciální. Základem pak bude kvalitní odborná příprava pěstounů, kteří budou schopni na popisovanou situaci reagovat a zajistit dítěti odbornou pomoc tak, aby v důsledku chování biologických rodičů nedocházelo k jeho hlubšímu strádání. Posouzení otázky, zda rodiče projevují o dítě opravdový zájem nebo se jedná o situaci, jak ji popisuje Koluchová, bude na soudu, a to na základě návrhu OSPOD.

Z uvedeného je zřejmé, že stávající i nová právní úprava klade na osoby pěstounů stále větší nároky. Osoba pěstouna neplní „pouhou“ funkci vychovatele dítěte, ale často bude čelit nestandardním situacím v důsledku toho, že dítě, které se dostalo do jeho péče, má za sebou obvykle historii psychického či fyzického týrání. Je proto nezbytné jej na toto důkladně připravit a proškolit tak, aby byl schopen zajistit dítěti včas odpovídající pomoc. Zároveň se musí jednat o osobu empatickou a trpělivou, schopnou pružně reagovat na potřeby dítěte.

Obdobné ustanovení, jaké se objevuje v novém občanském zákoníku, již obsahuje ChA 1989 v ust. § 34, kterým upravuje kontakt rodičů a dalších nositelů rodičovské zodpovědnosti s dětmi v péči orgánu místní správy. Vzhledem k tomu, že orgán místní správy zajišťuje péči umístěním dítěte mimo jiné do pěstounské rodiny, bude se toto ustanovení vztahovat i na styk dětí s rodiči v této formě péče⁴⁹⁸.

⁴⁹⁷ KOLUCHOVÁ, J. K problematice biologických rodičů dětí v pěstounské péči. In Náhradní rodinná péče – představy a skutečnost (realita a východiska v ČR) Kolokvium II, vyd. 1. Praha : Univerzita Karlova, 2009, s. 30-33.

⁴⁹⁸ Blíže viz. kap. 10.3.

13. Závěr a zhodnocení komparovaných právních úprav

Předkládaná práce si již ve svém názvu vymezila za cíl srovnat základní zásady ochrany práv dítěte v českém a anglickém právu. I proto měla autorka za to, že je nejdříve nutné se zabývat otázkou, zda lze vůbec hovořit o právech v souvislosti s dítětem. Jinými slovy, zda dítě vůbec nějaká práva má. A pokud ano, jaká? Jak a případně prostřednictvím koho tato práva vykonává. Diskuze nad touto problematikou vedená zejména v oblasti anglického práva byla vyřešena ve prospěch dítěte a úsilí propagátorů dětských práv bylo završeno přijetím Úmluvy o právech dítěte v roce 1989. Z této Úmluvy (a nejen z ní) a práv v ní zakotvených vychází i moderní předpisy obou zemí. Lze proto konstatovat, že základní principy ochrany práv dítěte se v obou komparovaných legislativách víceméně shodují. Nicméně bylo nutné jít hlouběji a zkoumanou problematiku srovnat z hlediska opatření a nástrojů, které základní předpisy obou zemí zakotvují k provedení a naplnění těchto zásad. Jak bylo naznačeno v dílčích závěrech stěžejních kapitol této práce, v této oblasti se úpravy značně rozcházejí.

Již jen pokud jde o základní zásady zájmu a blaha dítěte, formuluje je česká právní úprava jako základní požadavek při veškeré činnosti týkající se dětí bez výjimek. Zatímco úprava anglická je v tomto směru restriktivní, když vypočítává jednak orgány a jednak řízení, v nichž mají tyto orgány k blahu dítěte přihlídnout.

Na druhé straně, v případě práva dítěte formulovat své názory, neobsahuje česká právní úprava, na rozdíl od té anglické, *expressis verbis* věkovou hranici, od níž existuje presumpce, že je dítě schopno vyjádřit svůj postoj bez dalšího.

Odlišnosti nalezneme i u úpravy orgánů sociálně-právní ochrany dětí, resp. orgánů místní správy, které vyplývají z odlišného pojetí institutu rodičovské zodpovědnosti a okruhu jejích nositelů, když, na rozdíl od orgánu sociálně-právní ochrany dětí, bude jejím nositelem i orgán místní správy a to tehdy, kdy bylo v jeho prospěch vydáno rozhodnutí o péči o dítě.

Největší rozdíly však nalezneme zejména u naplňování principu sanace rodiny a systému péče o ohrožené děti jako celku. Jak bylo konstatováno v kapitole 10.3 nevychází česká praxe při srovnání s jejím anglickým protějškem veskrze pozitivně. Právě naopak, praxe ukázala, že, ač naše právní úprava legislativně zakotvuje

mezinárodní principy ochrany práv dítěte a mnohdy je v tomto směru důslednější, než-li ta anglická, komunikace mezi zodpovědnými orgány a sanační opatření nevedou k realizaci práva ohroženého dítěte na péči svých rodičů. I proto Ministerstvo práce a sociálních věcí zadalo analýzu stávajících nedostatků a vypracovalo na léta 2009-2011 Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti, který navrhuje legislativní ukotvení několika institutů, které anglická právní úprava zná již několik let. Jedná se zejména o individuální plán péče o dítě, podporu osamostatnění dítěte a úspěšné socializace dítěte opouštějícího náhradní péči, zachování kontaktu dítěte v náhradní péči s jeho biologickými rodiči, důsledné zjišťování názoru dítěte, vzájemnou spolupráci subjektů odpovědných za pomoc ohroženému dítěti, spolupráci s rodinou a konečně postupné nahrazení ústavní péče péčí pěstounskou. V anglické úpravě těmito institutům a opatřením odpovídá tzv. care plan, plán péče o dítě v péči orgánu místní správy; pathway plans, plán dalšího uplatnění dítěte poté, co opustí náhradní péči; contact in care, kontakt dětí v náhradní péči s rodiči; co-operation between authorities, vzájemná spolupráce orgánů odpovědných za práci s ohroženým dítětem a konečně family assistance, spolupráce s ohroženou rodinou.

Závěr práce je věnován aktuálním otázkám náhradní rodinné péče, konkrétně péči pěstounské, především proto, že by do budoucna měla v České republice do značné míry nahradit péči ústavní právě po vzoru západních právních úprav počítaje v to i úpravu anglickou. Autorka má za to, že nelze jednoznačně říci, která ze srovnávaných úprav oplývá vícero pozitivy či negativy už proto, že jejich obsah je do značné míry rozdílný. Samozřejmě jde v obou případech o formu náhradní rodinné péče poskytovanou třetími osobami. Podmínky, které jsou na tyto osoby kladeny se však liší. Liší se i způsob založení pěstounské péče, když v českých podmínkách chybí možnost svěřeni dítěte do pěstounské péče na základě soukromé dohody mezi rodiči a pěstouny. Bez ohledu na to je třeba zdůraznit, že pokud má pěstounská péče v České republice zcela vytěsnit péči ústavní, bude nezbytné dbát jednotné a pečlivé přípravy osob, které mají zájem stát se pěstouny, zejména je připravit na náročnost této funkce a upozornit na to, že pěstounská péče není formou zajištění dítěte bezdětnému páru, ani způsobem, jak naplnit své altruistické sklony, nýbrž že jejím účelem je především poskytnout dočasnou péči ohroženému dítěti za současné práce jak s dítětem, tak s jeho rodiči, aby

byl umožněn jeho bezprostřední návrat do původní rodiny. Úkolem pěstounů proto bude dítě na tento návrat připravit a podporovat a rozvíjet v něm vztah k jeho biologickým rodičům.

Poskytování sociálně-právní ochrany ohroženým dětem má u nás hluboké kořeny a tradici sahající do druhé poloviny 19. století. Ještě v období první republiky lze hovořit o jejím pokrokovém charakteru. Její další vývoj však na dlouhou dobu zbrzdily události po roce 1948, což se zřejmě odrazilo i v jejím dalším rozvoji.

Přestože práce ukázala i na nedostatky úpravy anglické a předložila příklady kritiky některých jejích stinných stránek ze strany anglické odborné veřejnosti, autorka má za to, že největší předností britského zákonodárce je schopnost adekvátně a pružně na zjištěné nedostatky odhalené praxí, reagovat. Jako příklad Standley uvádí Zprávu o zneužívání dětí v Clevelandu na severovýchodě Anglie z roku 1987 (dále též „Zpráva“), která odhalila přehnanou intervenci orgánů místní správy do poměrů místních rodin. Výsledky Zprávy se odrazily i ve veřejnoprávních ustanoveních Children Act 1989, který upravil jednak emergency protection order, rozhodnutí o okamžité ochraně dítěte, jednak vzájemnou spolupráci všech zainteresovaných orgánů.⁴⁹⁹ Obdobný dopad měl i případ paní Gillick a jejích nezletilých dcer, pokud jde o právo dítěte vyjádřit svůj názor. Rozsáhlou transformaci systému péče o ohrožené dítě v anglickém právu vyvolal případ Victorie Climbié, přičemž doba mezi její tragickou smrtí⁵⁰⁰ a přijetím novely ChA 1989⁵⁰¹, činila čtyři roky.

Lze tak shrnout, že anglická úprava ochrany práv ohroženého dítěte má jednoznačný náskok oproti té české. Její pokrokovost však zároveň, dle názoru autorky, snižuje fakt, že na druhé straně nedopřává dítěti tato práva jako subjektu práv v plném jeho významu, když i nadále může být dítě například předmětem dohody o surogaci (surrogacy arrangement).

Autorka má však za to, že s ohledem na výše zmíněný Národní akční plán má i český systém ochrany ohroženého dítěte nakročeno správným směrem. Nadto instituce jako náhradní mateřství neakceptuje. Nezbývá proto než doufat, že naplní svůj potenciál.

⁴⁹⁹ STANDLEY, K. Family Law. 5.vyd. New York : Palgrave Macmillan, 2006, s. 300.

⁵⁰⁰ Victoria zemřela 25. 2. 2000.

⁵⁰¹ Children Act 2004.

Závěrem zůstává vyhodnotit, zda počáteční hypotéza této práce spočívající v předpokladu, že i přes odlišný historicko-politický vývoj a právní systém obou zemí, je možné vysledovat jistou paralelu v základních zásadách ochrany práv dítěte a v důsledku toho i jejich vzájemný vliv, byla potvrzena či vyvrácena. Dle názoru autorky byla jednoznačně potvrzena.

Seznam zkratek

Analýza	Analýza současného stavu institucionálního zajištění péče o ohrožené děti
ESLP	Evropský soud pro lidská práva
EÚLP	Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod
HFEA	Human Fertilisation and Embryology Act 1990
ChA	Children Act 1989
KÚ	Krajský úřad
Komise	Komise pro sociálně-právní ochranu dětí
LA	orgán místní správy
LZSP	Listina základních práv a svobod
NAP	Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011 (též “Národní akční plán“)
NSPCC	Národní společnost pro prevenci násilí na dětech
OSPOD	orgán sociálně-právní ochrany dětí
OSŘ	Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů
OÚ	obecní úřad
OZ	Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
Úmluva	Úmluva o právech dítěte
ZoR	Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů
ZoSPOD	Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Použitá literatura

1. Monografie

BAINHAM, A. Children: the Modern Law. Bristol : Jordan Publishing Limited, 2005, 811 s. ISBN 0853089396

BAINHAM, A. a kol. What is a parent?: a socio-legal analysis. Portland : Hart Publishing, 1999, 312 s. ISBN 1841130435

BRADLEY, A.; EWING, K. Constitutional and administrative law. 14.vyd. Pearson Education Limited, 2007, ISBN 9781405812078

CRETNEY, S. M.; MASSON, J. M.; BAILEY, H.; ROBERT, R. J. Principles of Family Law. 8. vyd. New York : Sweet&Maxwell, 2008, 917 s. ISBN 9780421960107

CRETNEY, S. M. Family Law in the twentieth century. 1.vyd. New York : Oxford University Press Inc., 2003, 911 s., ISBN 0-19-826899-8

DUNOVSKÝ, J. Dítě a poruchy rodiny. Praha : Avicenum, 1987, 140 s. ISBN 08-040-86

FORTIN J. Children's rights and the developing law. Second Edition. London : Butterworths, 2003, 713 s. ISBN 040693407X

FREEMAN, M. D. A. The moral status of children: essays on the rights of the child. First Edition. Netherlands : Martinus Nijhoff Publishers, 1997, 404 s. ISBN 9041103775

FREEMAN, M. D. A.; VEERMAN, P. E. The Ideologies of Children's Rights. First Edition. Netherlands : Martinus Nijhoff Publishers, 1992

HENDRYCH, D. a kol. Správní právo. Obecná část. 7. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, 880 s. ISBN 978-80-7400-049-2.

HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. České rodinné právo. 3. vyd. 3. přeprac. a dopl. vyd. Brno : Masarykova univerzita a Doplněk, 2006. 400 s. ISBN 80-210-3974-4

JACOBS, WHITE. European Convention on Human Rights. New York : Oxford

University Press Inc., 2006, ISBN 10: 0199288100

KNAPP, V. Velké právní systémy: Úvod do srovnávací právní vědy. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1996, 248 s. ISBN 80-7179-089-3

KNAPP, V. Teorie práva. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1995, 247 s. ISBN 80-7179-028-1

KNAPPOVÁ, M.; ŠVESTKA, J. a kol.: Občanské právo hmotné 3. díl. 3. vyd. Praha : ASPI, 2002, 308 s. ISBN 978-80-7357-465-9

KRÁLÍČKOVÁ, Z. Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2009, 191 s. ISBN 978-80-210-5053-2

KRAUSOVÁ, L.; NOVOTNÁ, V. Sociálně-právní ochrana dětí. 1. vyd. Praha : ASPI, 2006, 228 s. ISBN 80-7357-214-1

LOCKE, J. Druhé pojednání o vládě. 2. vyd. Praha : Svoboda, 1992, 184 s. ISBN 802050222X

MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 1993, 124 s. ISBN 8090142478

McELDOWNEY, J. F. Public Law. 3.ed. London : Sweet and Maxwell Ltd., 2002, ISBN 13: 9780421780705

MOŽNÝ, I. Sociologie rodiny. 1. vyd. Praha : Slon, 1999, 251 s. ISBN 80-85850-75-3

RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M. Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1999, 227 s. ISBN 80-7179-182-2

STANDLEY, K. Family Law. 5. vyd. New York : Palgrave Macmillan, 2006, 523 s. ISBN-13: 978-1-4039-8542-2

VANÍČKOVÁ, E. Tělesné tresty dětí: Definice - popis - následky, 1. vyd. Praha : Grada Publishing. 2004, 116 s. ISBN 80-247-0814-0

VANÍČKOVÁ, E.; PROVAZNÍK, K.; HADJ- MOUSSOVÁ, Z. Sexuální zneužívání dětí II., 1. vyd., Praha : Karolinum, 1999, ISBN 80-7184-878-6

2. Články a příspěvky do sborníku

BAINHAM, A. Arguments about parantage. C. L. J., 2008, č. 2, s. 323 – 351

BAINHAM, A. Permanence for children: special guardianship or adoption. C. L. J., 2007, s. 520 – 523

BAINHAM, A. Removing babies at birth: A more than questionable practice. C. L. J., 2008, s. 260 – 262

BAINHAM, A. Striking the balance in child protection. Cambridge Law Journal, 2009 68(1), s. 42 – 45

BAINHAM, A. „Truth will out“: Paternity in Europe. Cambridge Law Journal, 2007, s. 279 – 282

BAINHAM, A. Who or what is a parent? C. L. J., 2007, s. 30 – 32

BOOTH, P.; KENNEDY, C. The traditional Family and the Law, Family Law, 2005, č. 35, s. 482 – 487

CHOUDHRY S.; FENWICK, H. Taking the Rights of Parents and Children Seriously: Confronting the Welfare Principle under the Human Rights Act, OJLS, 2005, č. 25, s. 453 – 492

EEKELAAR, J. Are parents morally obliged to care for their children? (1991) OJLS 340

EEKELAAR, J. The Emergence of Children's Rights (1986) 6 OJLS 161

EEKELAAR, J. The importance of thinking that children have rights (1992) 6 IJLF

ELISCHER, D. Zásahy státu do rodičovské zodpovědnosti a rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva. Právo a rodina, 2011, č. 4, s. 3 a násl.

FRINTA, O. Asistovaná reprodukce-nová právní úprava. Právní fórum, 2007, roč. 4, č. 4, s. 123 – 130

FRINTA, O. Právní rámec náhradní rodinné péče ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irska. Právník, 2010, č. 2, s. 161 a násl.

FRINTA, O.; FRINTOVÁ, D. Mateřství a otcovství. In SEHNÁLEK, D.; VALDHANS, J.; DÁVID, R.; KYNCL, L. Dny práva – 2009 – Days of Law. 1. vyd.

Brno : Masarykova univerzita Brno, 2009, s. 2277 – 2287

FRINTA, O.; FRINTOVÁ, D. Vybrané otázky rekonstrukce rodinného práva v České republice. In PAUKNEROVÁ, M.; TOMÁŠEK, M. a kol. Nové jevy v právu na počátku 21. století. IV. Proměny soukromého práva. 1. vyd. Praha : UK Praha, Karolinum, 2009, ISBN 978-80-246-1687-2 , s. 246 – 257

FRINTA, O.; MELICHAROVÁ, D. Náhradní péče o dítě - právní rámec v obecných souvislostech, In Náhradní výchova dětí - možnosti a meze. 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova, 2008, s. 26 – 38

HOVORKA, D. Úloha orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Právo a rodina, 2007, č. 8, s. 1 a násl.

JÍLEK, D. Stručná geneze mezinárodní ochrany dítěte. Právník, 1990, č. 4, s. 1 a násl.

KALVACH, M. Zamyšlení nad problematikou náhradního mateřství. Zdravotnictví a právo, 2009, č.7 – 8, s. 14 a násl.

KOLUCHOVÁ, J. K problematice biologických rodičů dětí v pěstounské péči. In Náhradní rodinná péče – představy a skutečnost (realita a východiska v ČR) Kolokvium II, vyd. 1. Praha : Univerzita Karlova, 2009, s. 30 – 33

KRÁLÍČKOVÁ, Z. Anonymita osvojení versus právo dítěte znát svůj původ. Právní rozhledy, 2009, č. 5, s. 158 a násl.

KRÁLÍČKOVÁ, Z. Kauza tzv. právně volné dítě. Právní rozhledy, 2004, č. 2, s. 52 – 57

KRÁLÍČKOVÁ, Z. K některým aspektům náhradní rodinné péče : tzv. příbuzenská pěstounská péče. In Aktuální otázky náhradní rodinné péče. Sborník ze VII. Celostátního semináře náhradní rodinné péče. Brno: Triada – poradenské centrum, 2007, s. 39 – 46

KRÁLÍČKOVÁ, Z. Pěstounská péče : Mýty versus ústavně konformní interpretace a aplikace zákona s úvahami de lege ferenda. In Náhradní výchova dětí - možnosti a meze. vyd. 1. Praha : Univerzita Karlova, 2008, s. 74 – 87

KRÁLÍČKOVÁ, Z. Právní, biologické a sociální rodičovství ve světle práv dítěte

znát svůj původ. In Pauknerová, M., Tomášek, M. a kol. : Nové jevy v právu na počátku 21. století. IV. Proměny soukromého práva. 1. vydání. Praha : Univerzita Karlova, Karolinum, 2009, ISBN 978-80-246-1687-2, s. 257 – 267

MILLEROVÁ, M. Třetí Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte. Bulletin lidských práv, 2012, roč. IV., č. 1, s. 19 – 20

MILLEROVÁ, M. Multiple roles of law: prevention, protection and prosecution. Council of Europe's Conference on Children rights (červen 2010)

NOVOTNÁ, V. Jak dál v pěstounské péči? Právo a rodina, 2011, č. 10, s. 7 – 11

NOVOTNÁ, V. Jaké změny přináší novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí?, Právo a Rodina, 2006, č. 5

NOVOTNÁ, V. Jaké změny přináší novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí? (2.). Právo a Rodina, 2006, č. 6

NOVOTNÁ, V. K problematice pěstounské péče. Právo a Rodina, 2010, č. 9, s. 6 – 10

NOVOTNÁ, V. K problematice pěstounské péče (2.). Právo a Rodina, 2010, č. 10, s. 7 – 9

NOVOTNÁ, V. Nalezené děti a možnosti řešení jejich právního postavení. Právo a rodina, 2010, č. 7, s. 1 a násl.

NOVOTNÁ, V. Návštěvy v rodinách při výkonu sociálně-právní ochrany dětí. Právo a rodina, 2010, č. 1, s. 1 a násl.

NOVOTNÁ, V. Slyšení dítěte a jeho participace při poskytování sociálně-právní ochrany. Právo a rodina, 2011, č. 4, s. 1 – 5

NOVOTNÁ, V. Tři významné role orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Právo a Rodina, 2004, č. 11

NOVOTNÁ, V. Úprava předběžných opatření v novele občanského soudního řádu a výkon opatrovnictví. Právo a rodina, 2005, č. 9

PARKINSON, P. Child protection, permanency planning and children's right to family life. IJLPF, 2003 č. 17, s. 147 – 172

RADVANOVÁ, S. Osvojení v proměnách společnosti (Úvaha). In DVOŘÁK, J.; WINTEROVÁ, A. Pocta Jiřímu Švestkovi k 75. narozeninám. Praha : ASPI, a.s., 2005, ISBN 80-7357-057-2 , s. 245 a násl.

RADVANOVÁ, S. Po deseti letech (Nelehká cesta sociálně-právní ochrany dětí v ČR), In DVOŘÁK, J.; KINDL, M. Pocta Martě Knappové k 80. narozeninám, 1. vyd. Praha : ASPI, 2005, ISBN 80-7357-133-1, s. 301 – 315

RADVANOVÁ, S. Právní ochrana dětí-její pozitiva i meze. In KLÍMA, K.; JIRÁSEK, J. Pocta Jánu Grónskému, 1. vyd. Plzeň : Aleš Čeněk, 2008, ISBN 978-80-7380-094-9, s. 562 – 578

RADVANOVÁ, S. Ubližování dětem – nebezpečná rodina. In VANDUCHOVÁ, M., GRIVNA, T. Pocta Otovi Novotnému, 1. vyd. Praha : ASPI, a.s., 2008, ISBN 978-80-7357-365-2, s. 270 a násl.

RADVANOVÁ, S. Význam rodinné mediace. Právo a rodina, 2001, č. 6

RADVANOVÁ, S. Zdravé rodinné prostředí-jak pro koho. Acta iuridica olomucensis, Vol. 1, 2005, No. 2, pp. 47 – 49

ŘEHULOVÁ, L. Pěstounská péče na přechodnou dobu jako institut zachování či obnovení práva na rodinný život. Právní rozhledy. 2009, č.15, s. 536 a násl.

ŘEZNÍČEK, T. Je rozdělení ústavní výchovy mezi 3 resorty zásadní překážkou? In Náhradní výchova dětí - možnosti a meze. 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova, 2008, s. 98 – 100

SMOLÍKOVÁ, K. Institut matky hostitelky. Zdravotnictví a právo, 2009, č. 11, s. 6 a násl.

VOŇKOVÁ, J. Životní situace dětí žijících v rodinách poznamenaných domácím násilím. In WINTEROVÁ, A.; DVOŘÁK, J. Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám, 1. vyd. Praha : ASPI – Wolters Kluwer, 2009, 632 s., ISBN 978-80-7357-432-1, s. 585 – 595

WESTPHALOVÁ, L. Možnosti zásahu státu do práv rodičů a dětí - poskytování sociálně-právní ochrany. Právo a rodina, 2007, č. 7

WESTPHALOVÁ, L. Možnosti zásahu státu do práv rodičů a dětí – poskytování

sociálně-právní ochrany (2.). Právo a rodina, 2007, č. 8

WESTPHALOVÁ, L. Kritická poznámka k nekoncepčnímu začlenění zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. In Náhradní výchova dětí - možnosti a meze. 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova, 2008, s. 125 – 126

The Children Act 1989 Guidance and Regulations Volume 2: Care planning, Placements and Case review, 1. vyd. DCSF Publications, 2010, ISBN: 978-1-84775-674-9

Závěrečná doporučení Výboru OSN pro práva dítěte: ČR, CRC/C/15/Add.201

Závěrečná doporučení Výboru OSN pro práva dítěte: UK, CRC/C/GBR/CO/4

3. Komentáře

DRÁPAL, L.; BUREŠ, J. a kol.: Občanský soudní řád. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-107-9

HOLUB, M.; NOVÁ, H. Zákon o rodině: komentář a předpisy souvisící: podle stavu k 1. 2.2004. Praha : Linde, 2004, 751 s. ISBN: 80-7201-451-X

NOVOTNÁ, V.; BURDOVÁ, E.; BRABENEC, F. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Praha : Linde, 2007, ISBN 80-86131-31-9

WINTEROVÁ, A. Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou. 2. vydání. Praha : Linde Praha, a.s., 2005, 1023 s. ISBN 80-7201-551-6

4. Internet

Analýza současného stavu institucionálního zajištění péče o ohrožené děti (cit. dne 21. 10. 2011), dostupný z: <http://www.mpsv.cz/cs/9447>

BOELE-WOELKI, K.: The principles of European family law: its aims and prospects, s. 2 (cit. dne 13. 8. 2011), dostupný z:

<http://www.utrechtlawreview.org/index.php/ulr/article/viewFile/13/13>

CEFLONLINE : <http://www.ceflonline.net/>

Důvodová zpráva k návrhu nového Občanského zákoníku, dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/navrh-zakona.html>

HONZÁK, R.: Děloha na leasing a proč jsem proti ze dne 24. 8. 2009 (cit. 31. 7.

2011), dostupný z: <http://www.hledamzdravi.cz/clanek/1191-deloha-na-leasing-a-proc-jsem-proti>

Kojenecké ústavy budou zrušeny. Individuální péče bude levnější, míní Drábek. (cit. dne 21. 10. 2011), dostupný z: <http://zpravy.ihned.cz/c1-52668220-kojenecke-ustavy-budou-zruseny-individualni-pece-bude-levnejsi-mini-drabek>

KRÁLÍČKOVÁ, Z. Tention between legal, biological and social parentage in the light of the best interest of the child, dostupný z: www.law.muni.cz/dokumenty/4573

MOLNÁROVÁ, G. : Násilí v blízkém okolí - domácí násilí, 15. 2. 2002 (cit. 10. 9. 2009), dostupný z: <http://www.epravo.cz/top/clanky/obcanske-pravo/nasili-v-blizkem-socialnim-okoli-domaci-nasili-15761.html>

MOTEJL, O. okol.: Rodina a dítě, Sborník Stanovisek Veřejného ochránce práv, 2007 (cit. 15. 9. 2009), dostupný z: <http://www.ochrance.cz/dokumenty/dokument.php?back=/cinnost/sbornik.php&doc=864>

RADVANOVÁ, S.: Res extra commercium In Sborník z kongresu Pardubice 2005 (cit. 15. 8. 2009), dostupný z: <http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cislocclanku=2006010641>

Výkon práv a povinností rodičů, kteří spolu nežijí, 10. 10. 2002 (cit. 20. 9. 2009), dostupný z:

http://www.epravo.cz/v01/?s1=3&s2=4&s3=0&s4=0&s5=0&s6=0&limit=15&m=1&typ=clanky&back=Array&rec_id_cl=18971

Murder of Victoria Climbié (cit. 26. 9. 2011), dostupný z: http://en.wikipedia.org/wiki/Murder_of_Victoria_Climbi%C3%A9

Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011(cit. dne 28. 10. 2011), dostupný z: <http://www.mpsv.cz/cs/9447>

5. Judikatura

Evropský soud pro lidská práva

A v UK (stížnost č. 100/1997/884/1096) , rozhodnutí ze dne 23. září 1998

A.D. a O.D. v UK (stížnost č. 28680/06), rozhodnutí ze dne 2. dubna 2010

Bergmann proti ČR (stížnost č. 8857/08), rozhodnutí ze dne 27. října 2011

D.H. proti České republice (stížnost č. 57325/00), rozhodnutí ze dne 13. listopadu 2007

Fretté v France (stížnost č. 36515/97), rozhodnutí ze dne 26. února 2002

Havelka a ostatní proti ČR (stížnost č. 23499/06), rozhodnutí ze dne 21. července 2006

Johansen v Norway (stížnost č. 00017383/90), rozhodnutí ze dne 7. srpna 1996

Koudelka proti ČR (stížnost č. 1633/05), rozhodnutí ze dne 20. července 2006

Kroon and others v The Netherlands (stížnost č. 18535/91), rozhodnutí ze dne 27. října 1994

Kutzner v Německo (stížnost č. 46544/99)

Marckx v Belgie (stížnost č. 6833/74), rozhodnutí ze dne 13. června 1979

Maršálek proti ČR, rozhodnutí ze dne 4. dubna 2006

Mezl proti ČR (stížnost č. 27726/03), rozhodnutí ze dne 9. ledna 2007

Mikulic v Croatia (stížnost č. 53176/99) rozhodnutí ze dne 7. února 2002

Paulik v Slovakia (stížnost č. 10699/05), rozhodnutí ze dne 10. října 2006

P, C and S v UK (stížnost č. 56547/00), rozhodnutí ze dne 16. července 2002

R.K. a A.K. v UK (stížnost č. 38000(1)/05), rozhodnutí ze dne 30. září 2008

Wallová a Walla proti ČR (stížnost č. 23848/04), rozhodnutí ze dne 26. října 2006

Soudní dvůr Evropské Unie

FACTORTAME LTD & ORS v SECRETARY OF STATE FOR TRANSPORT.
ECJ case C-213/89, rozhodnutí ze dne 19. června 1990

Ústavní soud ČR

Nález sp. zn. I. ÚS 618/05 ze dne 7. 11. 2006

Nález sp. zn. I. ÚS 238/05 ze dne 17. 1. 2006

Nález sp. zn. II. ÚS 363/03 ze dne 20. 1. 2005

Nález sp. zn. I. ÚS 618/05 ze dne 7. 11. 2006

Nález sp. zn. II. ÚS 838/07 ze dne 10. 10. 2007

Nález sp. zn. I. ÚS 752/02 ze dne 15. 4. 2003

Nález sp. zn. III. ÚS 1206/09 ze dne 23. 2. 2010

Nález sp. zn. II. ÚS 1945/08

Nález sp. zn. II. ÚS 838/07

Nález sp. zn. IV. ÚS 2244/09 ze dne 20. 7. 2010

Nález sp. zn. I. ÚS 48/04

Nález sp. zn. 3007/09

Nález sp. zn. 2661/10

Nález sp. zn. II. ÚS 599/10 ze dne 22. 4. 2010

Nález sp. zn. II. ÚS 485/10 ze dne 13. 4. 2010

Nález sp. zn. III. ÚS 3363/10 ze dne 13. 7. 2011

Nejvyšší soud ČR

Nález sp. zn. 30 Cdo 1721/2009

Nález sp. zn. 330 Cdo 2873/2005

Soudy Spojeného království

Re C (Application by Mr and Mrs X under s. 30 of the Human Fertilisation and Emryology Act 1990) [2002] EWHC 157 (Fam)

Re G (Care: Challenge to Local Authority's Decision) [2003] EWHC 551 (Fam)

Re G (Children) [2006] 22 FLR 629. Gillick (1986) AC 112

Re H (Minors) (Sexual Abuse: Standard of Proof)[1996] AC 563

Re H and A (Paternity: Blood Tests) [2002] 1 FLR 1145
Re H (Termination of Contact)[2005] EWCA Civ 318
Lancashire County Council v. B [2000] 1 FLR 583
Mabon v. Mabon and others [2005] FLR1011
Re O (A minor) (Medical treatment) [1993] 2 FLR 1949
Re P (Terminating Parental Responsibility) [1995] 1 FLR 1048
Payne v. Payne [2001] EWCA Civ 1166
Poel v. Poel [1970] WLR 1469
Re S (Care Order: Implementation of Care Plan)
Re W (Minors) (Care Order: Adequacy of Care Plan) [2002] UKHL 10 [2002] 1
FLR 815

Název práce v anglickém jazyce

Principles of Protection of Children's Rights in Czech and English law : A
comparative perspective

Resumé

The purpose of the dissertation thesis is to compare basic principles of Children's rights protection in Czech and English law. The aim of the research is not only to describe but also to analyse and compare both legislations in terms of principles of Children's rights protection and its application in selected institutes, e.g. foster care.

The basic question to explore is the possibility of mutual influence of the legislations, in particular whether it would be useful to draw some inspiration from English legislation in the Czech environment.

Considering the topic, the comparative method prevails throughout the whole thesis and the main differences of the legislations are not only compared but also evaluated and thus leads the author to the *de lege ferenda* considerations.

The thesis comprises of twelve chapters. As the legal culture and political environment in both countries differs due to its different historical circumstances, second chapter is an introduction to administrative organization of the countries and its legal systems.

Third chapter gives definitions of the key concepts which are worked with throughout the thesis, e.g. child, parental responsibility.

The next chapter summarizes hierarchy of law dealing with Children's rights, importance of international conventions and influence of European law on both legislations. Special attention is paid to Convention on the rights of the Child and to the judicature of the European Court of Human Rights.

The central topic of the thesis, principles of Children's rights protection, is discussed in Chapter Seven. Even though both countries are signatories of the international conventions on Children's rights and thus the principles are very similar, each country takes different approach as to them. Thus, this Chapter deals with the judicature of the domestic courts and the application of the principles.

Nevertheless, theoretical principles cannot be examined without their practical application by courts and other authorities responsible for the child protection. Therefore, Chapter Ten discusses individual actions and decisions aimed at providing

timely and effective protection of the child in need.

Chapter Eleven compares foster care in English and Czech law as it is to be a favored institute in terms of alternative care of child in need.

The recommendations for changes of the legislation are given in each Chapter conclusion. Thus, Chapter Twelve summarizes them and gives the conclusion to the initial hypothesis. Generally, English child law protection system is better worked-out and there are several institutes to be inspired by in our legislation. Therefore the answer the author gives to the initial question is a positive one.

Klíčová slova

dítě, práva, sociálně-právní ochrana dětí